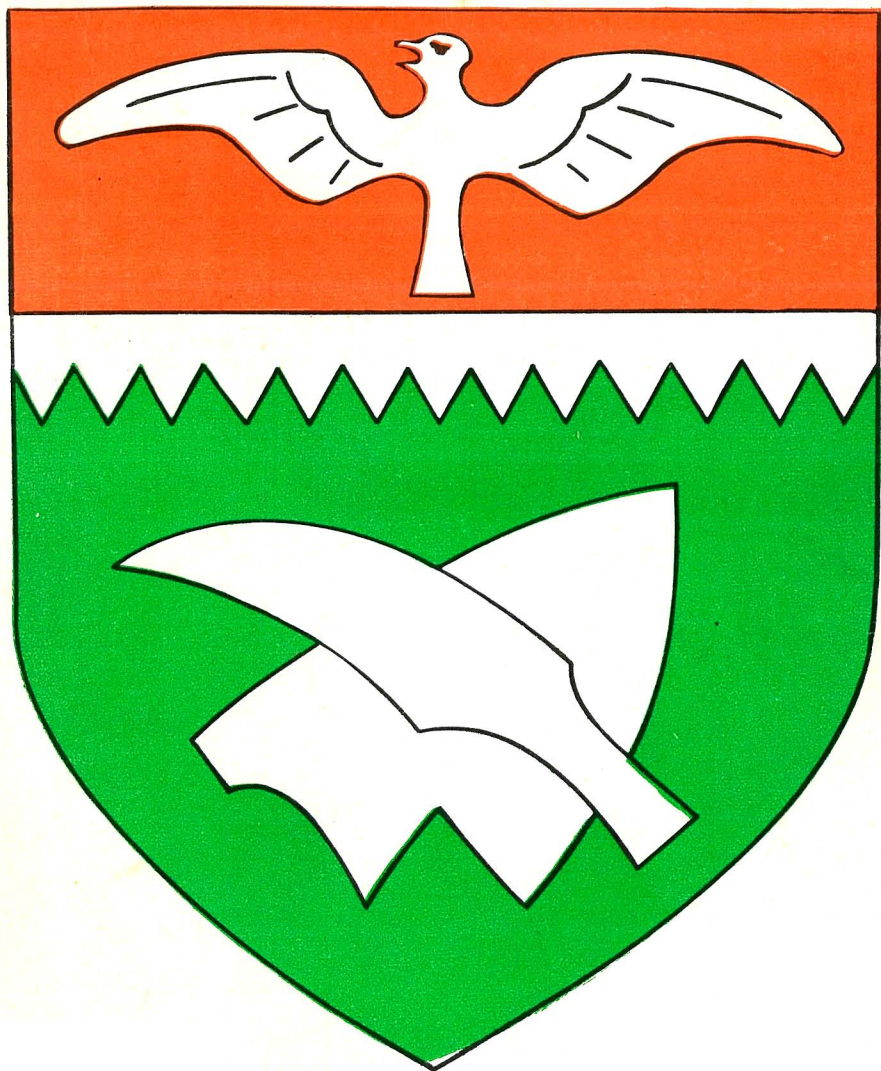
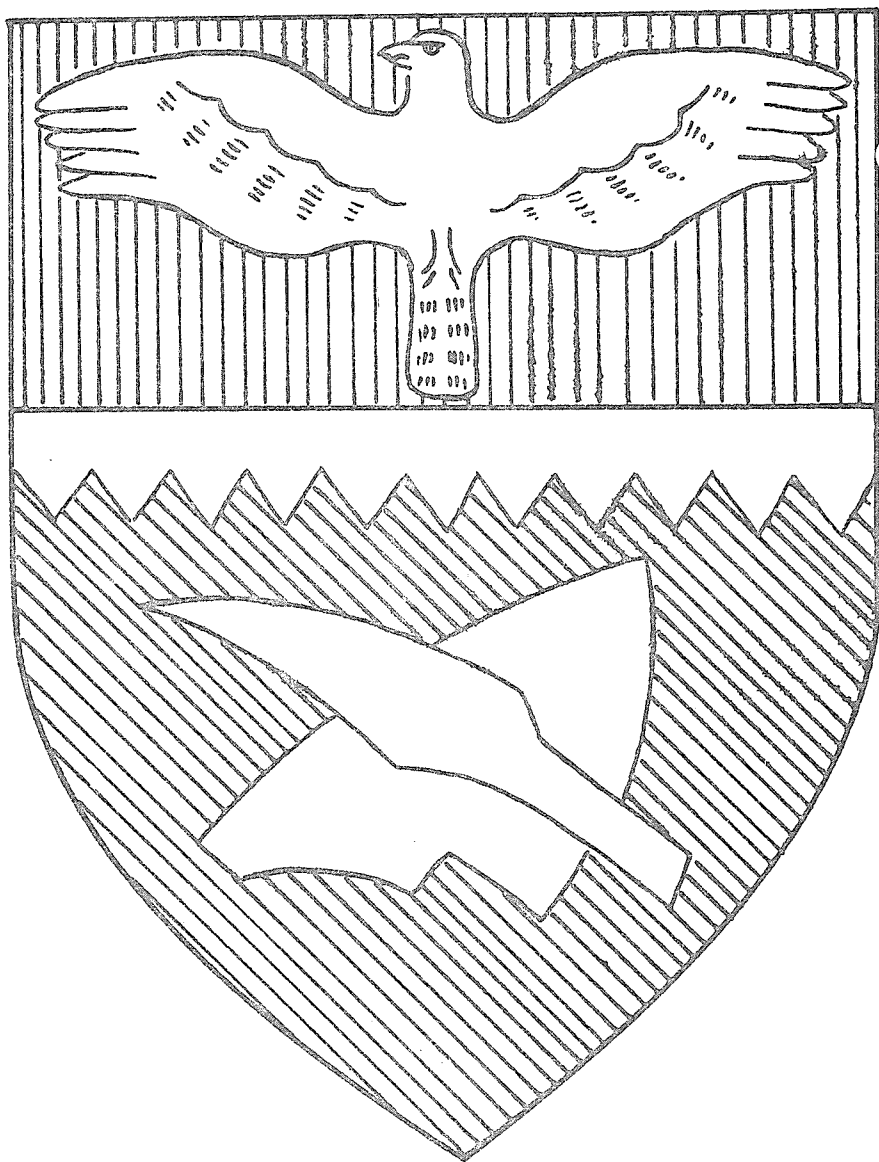

**GENEALOGICKÁ A HERALDICKÁ
ROČENKA**

stříbrná

červená

zelená

Heraldická a genealogická ročenka

Rájec-Jestřebí 1978 - Brno

Heraldická a genealogická ročenka, kterou redakční rada čtenářské veřejnosti předkládá, chce demonstrovat v přední řadě hluboké porozumění státní a lidové správy k udělování znaků v duchu dnešních směrnic i historické tradice a zároveň ukázat na velký rozlet obou těchto vědních disciplín v našich zemích, ve městech i na venkově. Je-li naše publikace rámcována heraldickým zájmem o Rájec-Jestřebí, o jedno z nejmladších měst Jihomoravského kraje, současně ukazuje, jak tato studia stojí mnohdy za základ prací historiografických, koncepčně široce založených, jak je tomu právě v případě Rájce-Jestřebí, který připravuje svoje nově zpracované dějiny i pohled do současného dění města. I v naší práci se uplatňuje poznání genealogie středověké i novodobé, stávající se tak bází i pro výklady literárněhistorických koncepcí v díle Jilemnického a na řadě učitelských generací se demonstruje zdravý růst národní kultury. Naše publikace je i spojnici Čech se Slovenskem prostřednictvím P. Jilemnického, jehož rájeckým protějškem byl učitel komunista v Rájci Oldřich Blažek. Rájec-Jestřebí se hlásí ke své pokrokové minulosti i v době obrozenecké, kdy zde byl návštěvou i patriarcha slavistiky Josef Dobrovský, jehož pomník byl ulit v dílnách tvořících součást rájeckého panství. Spojuje-li se ve svém edičním úsilí MěstNV s Genealogickou a heraldickou společností, místní pobočkou v Brně, na vydání tohoto díla, svědčí to o cílevědomém společném úsilí při vytváření nových tradic v těchto vědních disciplínách.

Redakce

Miroslav Chlebek

Znak města Rájec-Jestřebí

V červenci roku 1973 získaly sloučené obce Rájec-Jestřebí statut městského národního výboru. Stalo se tak dekretem s tímto zněním:

Jihomoravský krajský národní výbor v Brně stanovil, že jako orgán státní moci a správy

V RÁJCI-JESTŘEBÍ

s účinností od 1. července 1973 působí

MĚSTSKÝ NÁRODNÍ VÝBOR

Slégl v. r.,
tajemník Jihomoravského KNV

Zd. Vávra v. r.,
předseda Jihomoravského KNV

V Brně dne 26. června 1973.

Zmíněný akt je zveřejněn „Sbírkou ONV v Blansku“ číslo 25 ze dne 18. června 1973 v I. části ad 2 „Přiznání charakteru městský národní výbor národnímu výboru v Rájci-Jestřebí.

Plenární zasedání Jihomoravského KNV v měsíci červnu t. r. stanovilo, že s účinností od 1. července 1973 bude v Rájci-Jestřebí působit jako orgán státní moci a správy městský národní výbor.“

Po tomto, pro město tak významném právním aktu stála rada města před otázkou, zda město přijme vlastní znak. Představitelé města využili starého práva měst a rozhodli, že i město Rájec-Jestřebí přistoupí k užívání vlastního městského znaku jako symbolu dosažení vyššího stupně správy. Po získání informací o původních pečetích a razítcích obou obcí byl předběžně navržen náčrt znaku se stručnými důvody pro navrhovanou symboliku. Po prokonzultování návrhu s představiteli města byl tento po dohodě doplněn i dalším symbolem vyjadřujícím současnost a byl předložen k souhlasu radě MěstNV, jež s návrhem souhlasila dne 2. 12. 1974 a postoupila ho k posouzení pracovnímu plenárnímu zasedání MěstNV dne 27. 12. 1974. Protože s předběžným náčrtem byl vysloven souhlas, zavázal se autor této kapitoly, že vypracuje definitivní návrh znaku města s podrobným odůvodněním symboliky znaku, při čemž budou respektovány upřesňující připomínky.

Během roku 1975 byl vytvořen definitivní návrh znaku, který byl po konzultování s dalšími institucemi i jednotlivci odeslán Komisi pro otázky znaků měst při archivní správě ministerstva vnitra ČSR v září 1976, jež na své poradě dne 14. září 1976 posoudila návrh a s podobou znaku v zásadě souhlasila. Své připomínky sdělila spisem ministerstva vnitra ČSR č. j.: Ar/2-2207/76 ze dne 17. 9. 1976.

Na základě jejích připomínek byl autorem návrh znaku zpracován do konečné podoby a dne 4. října 1976 byl definitivně schválen plenárním zasedáním městského národního výboru. Tím se stal znak města platným.

Městský národní výbor v Rájci-Jestřebí tím použil právo plynoucí z odstavce III. vzorového statutu městských národních výborů, dle č. 109 usnesení Národního shromáždění Československé socialistické republiky ze dne 1. prosince 1967 (viz Sbírka zákonů ČSSR, ročník 1967, částka 41. ze dne 11. 12. 1967) a žádal, aby: „Pokud není obecně stanoveno užívání státního znaku, mohl MěstNV a s jeho souhlasem i podniky a organizace na území města, používat znak města“. Dále jmenovaný statut praví: „Znak města schválí po vyjádření příslušného archivu plénem městského národního výboru, které také stanoví způsob jeho užívání“. Z předdeslaného je patrné, že předepsaný způsob získání znaku města byl důsledně dodržen.

Od konečného přijetí znaku, v říjnu roku 1976, je předložen veřejnosti na titulních stranách „Zpravodaje města Rájec-Jestřebí“ a popis znaku je uveřejněn v říjnovém vydání Zpravodaje v roce 1976. Širší veřejnost je informována o znaku města krajským deníkem „Rovnost“ ze dne 1. prosince 1976 (strana 6).

Popis znaku města Rájec-Jestřebí:

Na štítu jsou dvě barvy. Štít je dělený, hlava štítu červená, ostatní štít zelený.

Na štítu jsou tři stříbrné heroltské figury.

V hlavě štítu silueta vzhůru letícího rozpjatého jestřába, hlava štítu je oddělena pilou se zuby dolů obrácenými od ostatní plochy, na níž je umístěna křížem radlice a krojidlo.

Symbolika znaku:

Červená barva hlavy štítu symbolizuje současnou pokrokovou skutečnost a vítězství socialismu.

Zelený štít představuje přírodní rámeček města obklopeného zelení zemědělských kultur a lesnatým okolím.

Stříbrný vzhůru letící rozpjatý jestřáb vyjadřuje snahu města dosahovat smělé a vyšší cíle ve svém rozvoji. Vychází z představ obyvatel původní obce Jestřebí, že vzletající pták užívaný v pečeti a v razítku obce je jestřábem.

Radlice a krojidlo křížem položené jsou převzaty ze starého symbolu obce Rájec a byly zobrazeny na pečeti, později na razítcích obce a organizací řízených národním výborem. Vyjadřují dnešní úspěchy zemědělské výroby v okolí města a jsou dokladem původního zaměření výroby v obci.

Pila dělicí štít představuje současný průmysl města i práci obyvatel v průmyslových podnicích. Je spolu se zelenou barvou podloží odkazem na odvětví význam lesního hospodářství v okolí města.

Odůvodnění použité symboliky znaku:

Použití barev štítu vyplývá již z popisu symboliky a zde se nerozvádí. Heroltská figura hlavy štítu, tedy stříbrný vzhůru letící rozpjatý jestřáb, navazuje na původní obecní pečeť obce Jestřebí. Odlietek pečeti je uložen ve Státním oblastním archivu v Brně, Sbírka pečeti G 125 číslo 645 „G E-M E I N D E G E S T R Z E B Y“. Symboliku shodnou s pečeti shledáváme i na původním razítku „Místní národní výbor Jestřebí, okres Boskovice“.

Symbol vzletajícího ptáka na pečeti obce byl převzat z rodového znaku Drahanovských psaných z Drahanovic, z Bořitova, ze Svěslavi (tj. dvůr v Jestřebí), z Pačlavic, ze Lhoty u Pačlavic a z Kobeřic. Znak Drahanovských je zobrazen v díle Josefa Pilnáčka „Staromoravští rodové“ (str. 30 reedice Státního archivu v Brně z roku 1972).

Obr. 1. Pečeť Rájce nad Svitavou ze sbírky odlitků a pečetí Státního oblastního archivu v Brně. Ve znamení krojídlo a radlice. Opis legendy: . AVRZAD . AWVBEC . RAGEC . ([Popis J. Skutil]). Fotolaboratoř Archivu města Brna.

Domněnka některých občanů, že vzlétající pták je mluvícím znamením a zobrazuje jestřába, zde byla použita k zobrazení obrysu silného, nebojácného, vzhůru letícího jestřába.

Původní význam názvu Jestřebí je opomíjen, dnes zastaralý výraz triebiti = tříbíti, znamenal čistiti, nebo u rostlin vytrhávati i s kořeny — klučiti a tak čistit lesy (Machkův Etymologický slovník). Tedy jest tříbeno, jest třebí = Jestřebí.

Další figurou převzatou z obecní pečeti je křížem položené krojídlo a radlice. Pečeť „AVRZAD AWUBEC RAGEC“ — je rovněž uložena

Obr. 2. Razítko Rájce nad Svitavou z roku 1940 se znakem městečka — krojídlo a radlice. Opis legendy: OBEČNÍ ÚRAD MĚSTYSE RÁJEC n. SVIT. Okresní archiv v Blansku, sbírka razítek obcí z roku 1940. Identifikoval Jan Skutil. Orig. 35 mm. Fotografie fotoprovazovny Služeb města Boskovic.

ve sbírce odlitků pečeti ve Státním archivu v Brně G 125 číslo 1861, od-
litek — Josefinský katastr D 6 číslo 1159 rok 1787. (Popis uveden v ruko-
pise [Jan Skutil] „Soupis znaků měst a městeček Jižní Moravy — okres
Blansko“ 1970, uloženém ve Státním oblastním archivu v Brně.)

Další otisk je uložen ve sbírce pečeti a razítek pořízených Okresním
úřadem v Boskovicích dne 22. 6. 1940. „Obecní úřad městyse Rájec n. Sv.“

Kromě toho je pečeť zobrazena v díle [J. Knies] „Vlastivěda morav-
ská II, okres Blanský“, 1902 a dále [F. Taufer] „Městečko Rájec“, 1913.

Do nedávné doby se objevoval z pečeti převzatý obraz na razítku
„Místní národní výbor v Rájci n. Svit. — Sběrna surovin“.

Předpokládá se, že zkrřížené předměty na pečeti zobrazují krojídlo
a radlici, jako poměrně často užívané symboly na pečetích zemědělských
obcí, zejména na Slovensku [J. Novák, „Slovenské mestské a obecné erby“.
Bratislava, 1967, str. 63—65], nikoliv zkrříženou sekeru a kopí, jak se obraz
na pečeti může jevit.

Poslední figurou znaku je pila. Je použita místo prostého břevna od-
dělujícího hlavu štítu od ostatní plochy. Zmíněný pracovní nástroj symbo-
lizuje veškerý průmysl shromážděný ve městě (chemie, keramika, státní
lesy, dřevozpracující atd.), který je původně vybudován na energetickém
i surovinovém využití dřeva nebo získané suroviny z lesních ploch.

Kromě toho dnešní rozloha dřevozpracujících podniků a sklady dřeva
upoutají pozornost každého návštěvníka a svým pracovním ruchem jsou
obrazem současného, prací a budováním naplněného, dění města.

Historickomístopisné údaje o Rájci a Jestřebí

Historickomístopisné údaje o každém místě v naší zemi jsou zá-
kladem pro zpracování jeho dějin. Na Moravě jsou všechny obce zachy-
ceny z tohoto hlediska ve Schwoyově Topographie von Markgrafthums
Mähren (1793), dále ve Wolného Die Markgrafschaft Mähren (I—VI, 1835
až 1842) a v jeho Kirchliche Topographie von Mähren (1855—1861) i ve
Vlastivědě moravské (v našem případě okresu Blanském od Jana Kniese
z r. 1902). Daleko nejvýznamnější jsou však údaje v **Hosákově** Historic-
kém místopise země Moravskoslezské (1938, 1144 str.).

Ladislav Hosák (1898—1972), který je i autorem Dějin Boskovska ve
Vlastivědě Boskovska ze třicátých let, tyto svoje údaje zrevidoval a do-
plnil v publikaci Historický místopis okresu Blansko za feudalismu (1965,
o Rájci, str. 1—2 a o Jestřebí na str. 18), kdežto v úvodním svazku His-
torického místopisu Moravy a Slezska v letech 1848—1960, který vydává
filozofická fakulta UP v Olomouci, je opět zestručnil.

Vzhledem k tomu, že jeho vývody jsou i základem vší genealogické
a heraldické práce o Rájci a o Jestřebí, přetiskujeme zde jeho nejroz-
sáhlejší text o Rájci a o Jestřebí z r. 1965:

Rájec — ves [od poč. 20. stol. městečko] se zámekem (vystavěn v le-
tech 1751—1754), s farním kostelem Nanebevzetí P. Marie z r. 1699 (fara
již ve 14. stol. zanikla za třicetileté války, r. 1873 obnovena, matriky
od r. 1838); v kostele je mauzoleum Drnovských z Drnovic. Původně tu
byly dva hrady, z nichž starší stával směrem k Doubravici na trati Hra-
disko, druhý v zámecké zahradě (r. 1756 vyhořel).

Rájec náležel r. 1131 kostelu olomouckému. Později se psal po Rájci
rod beraní hlavy, k němuž snad již náležel Všebor (1236—1255) a jeho
bratr Budislav (1255) z Rájce a Všebor a Svojsze z Rájce z r. 1286; určitě
k rodu náleželi r. 1338 Lambert, r. 1348—1365 Buzek a 1358—1365 Ješek
z Rájce. R. 1386 se jmenují bratři Všebor, Ješek a Heřman z Rájce, z nichž

Všebor a Heřman vložili r. 1376 hořejší hrad v Rájci se dvorem Bohuňkovi z Mostiště. Ješek z Rájce intabuloval r. 1386 patronát a zboží v Rájci a lesy Skalku, Bič a Radišinu Ješku Puškovi z Kunštátu. K rájeckému hradu náleželo několik náprav. Již r. 1375 držel Rájce Aleš z Kunštátu. Ješek Puška zemřel r. 1406 a při rozdílech mezi jeho syny přejal Rájec a Doubravici Heraldt Puška z Kunštátu, jenž r. 1412 vložil celý Rájec se dvěma pobořenými hrady, se dvěma dvory a se dvěma mlýny, díl vsi Podolí obce Vavřinec Alšovi Lysickému z Kunštátu. Po smrti Alšově Rájec připadl odúmrtí markrabě Albrechtovi, jenž dal statek Janovi z Lomnice, který spolu se synem Václavem vložil r. 1446 Rájec se dvěma pustými tvrzemi a s patronátem a vsi Petrovice a Vavřinec olomouckému biskupu Pavlovi z Miličína, po němž dědil jeho bratr Vilém z Miličína. Ten pak intabuloval r. 1464 rájecké zboží Bohuši a Petrovi z Drnovic (manželkou Bohušovou, který byl již r. 1481 mrtev, byla Markéta z Veselice). Po Bohušovi dědil Bedřich z Drnovic (1481—1492), jehož manželka byla Marta ze Svojkova a pak drželi Bedřichovi synové Bohuše (jeho první manželka byla Benigna z Lichnova, druhá Klára Kristýna Mládencová z Miličína, třetí Alena ze Žerotína) Petrovice a Vavřinec se 14 osedlými a 1 pustým domem, a Cíbor Rájec s 28 osedlými, se 3 pustými, s panským mlýnem a s fojtem. Bohuše získal (vklad r. 1547) od Jaroslava Černoorského z Boskovic Holešín, od Jiříka z Vilémovic (vklad r. 1519) Lažánky a r. 1529 Doubravici. R. 1544 sedě i tu Bohušovi synové Jan (+1558, jeho manželka byla Anna ze Žerotína), Bernart (prvá manželka Anna Žabková z Limberku, druhá Maruše Tvorkovská z Kravař) a Bohuše (+ r. 1565, náhrobek v Rájci) Drnovští z Drnovic. Bernart Drnovský prikoupil r. 1564 Holštejn, r. 1565 Kotvrdovice, r. 1568 Jedovnice a r. 1587 získal od Jana z Pernštejna Sloup, Šošůvku a pusté Bohdalevsko; zakládal rybníky a zavedl rozsáhlý chov ovcí (tehdy byly panské dvory v Rájci, v Kotvrdovicích, v Doubravici a v Drnovicích). Zemřel dne 16. 3. 1601 a zanechal panství Bohušovi, synovi Jana Drnovského z Drnovic, který vypudil r. 1616 z Rájce utrakvistického faráře a dosadil katolického, r. 1614 se oženil s Marií Šebastiánovou Čertorejskou z Čertorej, r. 1617 byl povýšen do stavu panského a zemřel r. 1619.

Janovy statky přejaly jeho sestry Kateřina, manželka Jana Zdislava z Hejsenštejna, a Johanka, manželka Jiřího Ehrenreicha z Roggendorfu, tak, že první přejala Rájec (ves Rájec s pivovarem, se zámkem, s mlýnem, se dvorem a s podacím, městečko Doubravici s pustou tvrzí, s dvorem a s podacím, Žďár, Petrovice s podacím, Vavřinec, Sloup, Šošůvku, pusté městečko a pustý zámek Holštejn, Ostrov se dvorem a s podacím, Lipovec s podacím, Kulířov, Kotvrdovice s dvorem, Senetářov, městečko Jedovnice, s podacím, s dvorem a s mlýnem, Rudice a Lažánky), druhá pak Dolní Kounice. Po smrti Kateřiny (1621) Jan Zdislav se oženil s Alžbětou hraběnkou ze Salm-Neuburku a zemřel r. 1648 ve Vídni. Po smrti vdovy Alžběty (19. 11. 1666) bylo panství přisouzeno Janu Kristiánovi z Roggendorfu (r. 1686 se stal hrabětem, jeho manželka byla Regina Apolonie Libštejnská z Kolovrat, zemřel dne 20. prosince 1701), po němž dědil jeho syn Karel Ludvík (+ 20. 12. 1737) a pak synové posledního František Antonín a Arnošt hrabě z Roggendorfu a Molenburku, kteří r. 1741 prodali panství za 310.000 zl. své matce Anně Karolíně (+ 19. 12. 1759). V pol. 18. stol. byly na panství dvory v Rájci, v Doubravici, ve Žďáře, v Ostrově, v Kotvrdovicích, v Jedovnicích, Holštejn a v Jedovnicích, rybníky Dvorský, Olšovec a Budkovanský u Jedovnic a Hrabčův Rájec.

Po smrti Karoliny dědily její děti, které prodaly r. 1763 panství rájecké za 360.000 zl. rýn. Antonínu hr. Salm-Reifferscheidtovi (+ 5. 4. 1769).

Panství pak přejal Antonínův syn Karel Josef hr. Salm-Reifferscheidt (+ 16. 6. 1838 ve Štýrském Hradci), jenž byl r. 1790 povýšen do stavu říšských knížat, ale již r. 1811 postoupil panství synovi Hugovi starohraběti Salm-Reifferscheidtovi (+ ve Vídni 31. 3. 1836), který povzněl panství hospodářsky, hlavně rozvojem železářského i jiného průmyslu, a byl příznivcem věd a umění. Po jeho smrti dědil panství jeho syn Hugo Karel kníže Salm-Reifferscheidt. R. 1846 byly na panství dvory v Rájci, v Karolíně, v Doubravici, v Holštejně, v Ostrově, v Jedovnicích, v Kotvrdovicích a dvůr Harbech. Již r. 1760 byly u Rájce železné hamry a šmelcovna, r. 1836 byl založen cukrovar. R. 1846 tu byl pivovar, palírna a škola. R. 1718 bylo v Rájci 37 osedlých, r. 1834 již 110 domů s 817 obyvateli, r. 1854 pak 1049 obyvatel. Pozemkové knihy jsou od r. 1774.

O **Jestřebí** se v téže publikaci píše (str. 18) v rámci celého černo-horského panství toto:

Jestřebí — Již r. 1371 držel ves Oldřich z Boskovic. R. 1718 měly 20 osedlých, r. 1834 jen 11 domů s 173 obyvateli, r. 1854 pak 242 obyvatel. Pozemkové knihy jsou od r. 1770.

O Rájci-Jestřebí jsou pak další údaje v Místopisném slovníku obcí okresu Blansko od J. Skutila (1966, str. 129—132) a v souborném několikavazkovém kompendiálním Historickém místopisu Moravy a Slezska v letech 1848—1960 (sv. V, Ostrava 1976, str. 176—177 a o Jestřebí, str. 163—164).

Jestliže jsme přetiskli znovu stař. Hosákovu, je tomu tak proto, že si všímá nejvíce genealogických a heraldických zřetelů (poznámky k ní zde nezveřejňujeme; jsou v původním tisku z r. 1965) a také proto, že je dosud nejsoubornějším a nejkritičtějším pohledem na Rájec v období feudalismu až do vydání publikace nové (srov. recenzi jejího rukopisu na str. 83—85).

„Genealogie“ místního jména Rájec-Jestřebí

V r. 1960 vznikla spojením dvou samostatných administrativních jednotek Rájec nad Svitavou a Jestřebí nová obec Rájec-Jestřebí, jež se v dalším desetiletí stala městem. Název Rájec-Jestřebí byl sice znám již dříve z pojmenování železniční stanice na trati Brno—Česká Třebová: trať totiž procházela ponejvíce druhou z nich a železniční stanice ležela na katastru někdejší samostatné obce Jestřebí, protože Rájec byl důležitějším sídelním centrem (analogicky dříve se i dnešní stanice Skalice nad Svitavou jmenovala Skalice-Boskovice apod.) vešlo i jeho jméno do úředního pojmenování.

Jméno Rájec je apelativní deminutivum Ráj (jako je Hradec deminutivum k substantivu Hrad). Tento pojem označoval místo ležící v krásné krajině. Jméno mohlo být do této oblasti však přeneseno i ze severní Moravy, z oblasti Zábřezska, odkud mohli pocházet i první obyvatelé našeho Rájce, neboť obě panství patřila do sfér zájmu někdejšího olomouckého biskupství a bylo zcela logické, že držitelé dominii přestěhovali svoje poddané tam, kde to bylo pro ně výhodné.

Pokud jde o místní jméno Jestřebí, zde nejsou vykladači jména plně zajedno. Může jít o původní adjektivum „jastřebí“ — „jestřebí“ (srov. např. L. Hosák — R. Šrámek, Místní jména na Moravě a ve Slezsku I, 1970, str. 358) s elipsou substantiva Hora, kopec, stráň apod., nebo též o apelativní slovesný tvar ve spojení dvou sloves „jest“ (ve stč. je zapotřebí, nutné) triesbiti — tj. vzdělávati půdu, upravovat ji zúrodňovat. Takovou novinou byla rovněž půda na katastru dnešního Jestřebí. V tom případě

by toto místní jméno bylo příbuzné s toponymy Třebová, Třebíč, Třebůvka aj.

Spojení dvou místních jmen pouhým složením a s pomlčkou mezi nimi (jak je tomu rovněž v obci Vavřinec—Veselice—Suchdol), není ve výslovnosti zřejmá, takže se počíná vytvářet v povědomí lidu něco zcela jiného: postpozitivní formální řazení adjektíva posesíva k apelativnímu označení (jak je tomu např. při nevzdálené Lhotě Rapotíně, kdežto při místním jménu Golčův Jeníkov jde o složení stejné, jen s jinou formální stránkou). Proto se domnívám, že vbrzku dojde i k odstranění pomlčky mezi oběma jmény, obou místních částí tvořících jméno Rájec-Jestřebí, jež bude chápáno jako bližší a konkrétnější určení proti jiným Rájcům v naší vlasti (zejména na severní Moravě aj.).

Takto jde vylíčit nejen vlastní „genealogii“ — vývoje jména, nýbrž nastínit i doporučit jeho další vývoj. (js)

Jan Skutil

Genealogické vazby v románových kronikách Petra Jilemnického

Byla-li věnována v poslední době pozornost literárním pracím i z hlediska genealogického (např. při rozboru mrštíkowského Roku na vsi, srov. Listy Genealogické a heraldické společnosti v Praze, IV. řada, seš. 3, str. 65—69), je jistě namístě pokusit se o totéž souborně na příkladě románových a kronikářských děl národního umělce Petra Jilemnického (nar. 18. 3. 1901 Kyšperk, nyní Letohrad v Orlických horách, zemř. 19. 5. 1949 Moskva), jenž sám měl hluboké rodinné vztahy k Brněnsku a k Blanensku. Jeho manželka Růžena, roz. Hudcová, pocházela z Brna, učila v Adamově u Brna a měla příbuzné i v Rájci-Jestřebí; její rodina byla pro antinacistickou činnost z velké části popravena, zejména její otec, řídící učitel Hudec, po němž je dnes v Brně-Medlánkách pojmenována ulice. Korespondenci Jilemnického a Růženy Jilemnické s adamovskými přáteli vydal Vrat. Grolich (Petr Jilemnický — Růžena Hudcová-Jilemnická a Adamov, 1964, 28 str. Vlast. zprávy z Adamova a okolí 1960, č. 4, 1965, č. 2).

Jilemnický a jeho žena měli rovněž velmi úzký vztah ke spotřebnímu družstevnictví na Slovensku (zejména v Žilině). Růžena Jilemnická byla redaktorka Detského kútiku vydávaného od dvacátých let do roku 1938 jako příloha Slovenského družstevníka (vydávala Ústřední rada spotřebních družstev v Praze), jehož odpovědným redaktorem byl Alois Březina (nar. 20. 5. 1893 ve Žďáře nad Sáz., zemř. 31. 5. 1974 v Brně), jehož otec Alexander (1858—1944) je průkopník socialismu na Žďársku. O poměrně důvěrných vztazích Jilemnického k Aloisovi Březinovi svědčí několik rukopisů Jilemnického prací (v nichž lze pozorovat ještě ne úplné zvládnutí slovenského jazyka) uložených v pozůstalosti Aloise Březiny (Moravské muzeum v Brně, odd. nových dějin). Vlastní genealogii Jilemnického se zabývá pobočka GHS v Ústí nad Orlicí (sr. LGHS 6. řada, 1978, str. 55). A k Rájci samému měl Jilemnický blízko — neboť zde působil učitel-komunista Oldřich Blažek.

Mezi prvořadé aspekty naší moderní genealogie patří i uplatnění literárněrodopisného rozboru na dílech psaných metodou socialistického realismu a zachycujících mikroregion v nejnovější době, k čemuž je dílo Jilemnického nejvhodnější. Jeho tvorba z počátku a z doby protektorátního temna, kdy byl pro svoje politické přesvědčení vězněn, je psáno česky, kdežto jeho vrcholná díla ve třicátých a ve čtyřicátých letech slovensky; Jilemnický patří tudíž oběma našim národním literaturám a jeho

odkaz je příkladem a vzorem nejen socialistického realismu, nýbrž i bratrské shody mezi oběma našimi národními literaturami, navíc po stránce regionu zobrazuje jak Čechy, tak i Slovensko.

Jilemnický uvědoměle v duchu myšlenek Karla Kálala (1860—1930) po vzniku Československé republiky odešel z Čech na Slovensko, kde píše slovensky, což mu zpočátku činilo značné potíže stylistické i gramatické. V jeho životě a díle má důležitý zřetel jeho učitelské působení v Trnavě ve třicátých letech, kde se dotvářela jeho metoda socialistického realismu, s níž byl spjat po celý život: v Trnavě s bohatou literární, kulturní a jazykovou slovenskou minulostí nacházel prohloubení svého vlastního komunistického světového názoru. Odtud si přinesl nejen motivy, nýbrž i svoji propracovanou strukturu literárního postupu. Svoje umělecké mistrovství, k němuž čerpal zde slovní bohatství stejně tak jako zakladatel první slovenské spisovné řeči Anton Bernolák (1762—1813), i umělecká metoda socialistického realismu, již zůstal věren od své první slovensky psané práce *Pole neorané* (1932), jež má svůj vznik v Trnavě, odkud si přinesl i základní náměty pro svůj syžetem trnavsky orientovaný román *Kus cukru* (1934).

Tematicky lze Jilemnického uměleckou tvorbu rozdělit do dvou velkých skupin; první představují díla z prostředí slovenských a českých osad v Sovětském svazu ku konci dvacátých let, kdežto druhou práce zasazené do slovenského prostředí, konkrétně na Čadecko, na Trnavsko a na střední Slovensko; do této skupiny lze přiřadit i jeho prvotiny z prostředí severovýchodních Čech. Město má v tvorbě Jilemnického mimořádné postavení, i když je skryto, a mohlo by je suplovat kterékoli jiné město se zemědělským zázemím, i Rájec-jestřebí. Tři romány Jilemnického *Pole neorané* (1932), *Kus cukru* (1934) i *Kronika* (1947) představující vrchol jeho literárního i stylistického úsilí, mají společného jmenovatele: je jím sociologická analýza regionu za první republiky, a ve všech třech dílech lze zřetelně rozpoznat genealogické vazby, kolem nichž je konstruován ústřední děj. V *Kronice* zobrazující poslední fázi bývalého režimu v boji o nový zítřek za Slovenského národního povstání se děj a jeho rozvoj ve vyprávění soustřeďuje mimo jiné i na osudech sovětských parašutistů-partyzánů — sourozenců.

Regionalismus Jilemnického plně odpovídá všem požadavkům socialistického realismu vytčených M. Gorkým a M. Šolochovem: Konkrétně zobrazený kraj je nejen obrazem jednotlivých událostí, nýbrž i typických dějů. Problémy Čadecka, Trnavska i středního Slovenska s jejich genealogickou základní osou, jak ji zachycuje autor, jsou typickými pro celé území Slovenska, eventuálně celé Československé republiky v dané době. Osoby a jejich genealogické vazby, které tvoří jádro děje, jsou uměleckými typy: otázka proletariátu venkova, uvědomování třídní a politické, antifašistický postoj, zobrazení sociální struktury i třídních bojů, jsou nejen událostmi konkrétního života dané oblasti, nýbrž typickými jevy dané doby.

První literární práce Petra Jilemnického byly psány česky na počátku dvacátých let, eventuálně pocházejí ještě z doby konce první světové války. Jde o sbírku *Čtyř sonetů* zvaných *Rok*, věnovaných z přátelství v Kyšperku Božence. Kromě intimní lyriky i v jeho nejstarších pracích lze vystopovat strunu sociální, která dominuje i v druhé básnické sbírce *Pěšinky* z let 1920—1921. Zde převažuje proti první i struna přírodní lyriky, především v básni *Petrovické lesy*. První ohlasy slovenských motivů lze spatřovat v básni *Tatranské čekanky*, v níž vyslovuje mladý autor svoje nadšení z přírodních krás slovenských velehor, které poprvé navštívil.

Paralelně s básnickou tvorbou vytváří mladý Jilemnický i prózu a

prvé pokusy dramatické. Lze se zmínit o jeho rozsáhlejší črtě Pohlednice od budislavských rybníků, a ještě podrobněji o jeho novele Devadesát devět koní bílých (1921), z níž je již jasně vidět, že se mladý autor bude vyvíjet směrem k socialistickému realismu. V učiteli Bartošovi spatřujeme autobiografický portrét vlastně mladého Jilemnického, který v roce 1919 působil jako učitel ve Verměřovicích nedaleko Kyšperka, dnešního Letohradu. Spisovatel klade paralelu mezi životem ve městě, konkrétně v malém městečku a na vesnici a zdůrazňuje lepší morální profil vesnice a kritizuje záporné rysy kapitalismu, nejmarkantněji se projevující v maloměstském světě. Motiv sebevraždy učitele má být protestem proti sociálně nespravedlivému zřízení, z něhož nebylo zřejmě jiné východisko pro idealistického nadšence. V tomto směru do jisté míry i prakticky filosoficky navazuje na Al. Mrštíka (1861—1925), jenž měl stejné učitelské povolání jako zprvu Petr Jilemnický.

Sociálně velmi silné jsou právě Jilemnického práce ze slovenského prostředí z Kysucka, ať je to již jeho rozsáhlejší povídka Návrat nebo ještě více román Vítězný pád. Novelistická tvorba Jilemnického je předstupněm jeho románového úsilí, v jeho povídkách Návrat (1929), Průvan (1930), Tma (1933) a Skláři (1937) lze spatřovat již bohatý tvůrčí rozlet do epické šíře se zřením k nejpálčivějším otázkám sociálním a ekonomickým ze slovenské oblasti. Autor se přiklání plně i k nové formě tzv. kinematografických povídek, z nichž v roce 1925 sestavil sbírku Červená 7; jde o práce obdobné fejetonu, po roce 1925 přechází pak zcela k jazykové formě slovenské a tvoří první počátky sociálně realistické slovenské tvorby vůbec.

V próze Návrat zobrazuje tragický a typický příběh ze života kysucké vesnice, odchod manžela od rodiny do ciziny (aby vydělal peníze tam a zlepšil její sociální poměry), ženino přimknutí v době jeho nepřítomnosti k jejímu prvému milému, smutné rozuzlení tohoto vztahu a manželův návrat domů, když jej v dále postihl úraz a stal se invalidou. Konec povídky vyúsťuje ve vzájemném odpuštění a v další společné cestě obou manželů. Jsou-li práce jiných českých i slovenských autorů i na toto téma z 19. stol. běžné, zato však značně rozvláčné a mentorující, je Jilemnického tvůrčí postoj co možná nejvíce dynamický, úsporný a konkrétní, líčí prostředí, v němž se odehrává děj zcela realisticky ve vši jeho nahotě a v plné zodpovědnosti za morální odraz společenského zřízení ničícího tím (že kapitalistická společnost nedá lidu ekonomické prostředky) všechny mezilidské vztahy. Na druhé straně však autor vysoce oceňuje morální profil vesnické chudiny uvědomující si nutnost zvítězit nad sebetvrdší realitou, sociální snahou po překonání všech těžkostí.

Daleko podrobněji je však život slovenské čadecké vesnice zobrazen ve Vítězném pádu (1926 rukopis, vydán 1929), v němž autor kromě svého vztahu ke slovenské přírodě vyjádřil plně i svůj obdiv k slovenskému lidu, k pevným a k ostře prokomponovaným postavám bojujícím jednak s přírodou, jednak s nespravedlivým společenským zřízením, pauperizujícím nejružnější způsobem obyvatelstvo. Tento román psal již Jilemnický jako člen komunistické strany; první koncept práce nesl název Pád, a pocházel z roku 1924, autoru byla již tehdy zcela jasná cesta jeho budoucí literární tvorby; přípravou k realismu mu byl každodenní styk s dětmi a s jejich rodiči žijícími za neskonale tvrdších ekonomických podmínek, než jaké byly ve dvacátých letech v českých zemích. Autor vytvořil román o kysucké bídě, o lidech a jejich rodinách poznávajících postupně příčiny svého ekonomického zaostávání i cestu nutné nápravy.

Román je stavěn na několika ostrých psychologických genealogických

protikladech, často i na tzv. romantickém trojúhelníku konfliktu v duchu Turgeněvových myšlenek vyjádřených jeho románem *Otcové a děti*.

Maťo Hroboň, hlavní postava tohoto románu, je výrazný představitel slovenské venkovské chudiny: dostává se do konfliktu se starší generací ve vsi svetonázorově i společensky, neboť voják vracějící se domů z revolučního Ruska, v němž poznal socialistickou revoluci i první počátky bojů ruských bolševiků s mizícím společenstvím a s jeho politickým zřízením, dostává se doma do konfliktu především se svým otcem, který hledá hlavní smysl života v ekonomickém zajištění své rodiny při využití dědictví po bratru, který zemřel ve Spojených státech, a má předsudky vůči synově známosti s chudou dívkou. Dále přijde Maťo do konfliktu s matkou své milé a nakonec i s touto. Román vyúsťuje tragicky: smutkem, z předsudků i ze sociální nespravedlností a z neúspěchů, přece však jasně do budoucna ukazuje k lepším zítřkům. V tom dlužno spatřovat vítězství pokroku, i když na cestě k němu hlavní hrdina je bit nejrůznějšími překážkami: matka jeho milé zasnubuje ji s jiným, a Maťo v zoufalství svoji dívku zabíjí a sám si rovněž sáhne na život. Ale smrtící rána nožem se vyhne jeho srdci, je odvezen do nemocnice a po uzdravení je postaven před soud. Je odsouzen ke dvouměsíční vazbě, a po jejím uplynutí se vrací domů jen ke své matce, neboť otec uhořel. Maťo si buduje nový dům, ale rozvodněná zdivočelá řeka podemílá základy jeho stavby. Vyčítá se mu, že propaguje revoluční myšlenky a že se neohlásil jako navrátilce domů z vojny u okresního soudu.

Přes všechnu tragičnost a nepřízeň osudu je postava Maťa Hroboně sympatická, jsou v ní ztělesněny všechny kladné rysy lidu Kysucka: Zoufalá touha po práci a po lepším zítřku i silná složka citová přerůstající až v krutou vašně. Na turgeněvovském problému otců a dětí vybudoval Jilemnický střetnutí dvou generací a ukazuje při vítězství neochvějně vůle lidu v lepší zítřek. Autor realisticky popisuje kysucký region s jeho problémy společenskými i morálními, ukazuje na vystěhovalectví, na vliv alkoholismu i společenských předsudků. Objevil naší literatuře novou oblast, jež dosud nebyla známa. Základní mezilidské vztahy citové řeší svou prací dramaticky, a dokonce ostřeji než Ostrovský či bratři Mrštíkové ve svých stěžejních dílech. V tom je hlavní síla uvědomělého literárního přístupu tvůrce k dané realitě. Typizační zřetele umělecké tvorby Jilemnického postřehla již pokroková kritika jemu současná, i z našeho období, Václavkem začínaje a B. Truhlářem konče.

Odehrává-li se jiný román Jilemnického *Pole neorané* na Kysucku, konkrétně ve Svrčinovsi nedaleko od slezských hranic, a v jeho okolí stejně tak jako Vítězného pádu a dalších črt, je těžiště dalšího románu Kus cukru soustředěno na Trnavu a na její nejbližší venkovské zázemí.

Hornaté Kysucko, neúrodné, trpící hladem a namáhavou prací těžce zkoušených zemědělců, kteří jsou ničení sociální nespravedlností, korupcí, alkoholismem, židovskými machinacemi, stejně tak jako vypočítavostí starostů, nezodpovědně prosazujících svoje zájmy, s problematikou odstěhovalectví a s prací mimo domov, ať je to již drotarství nebo námezdní práce za Oceánem, v Kanadě, v Argentině, v USA a jinde — to je prostředí, v němž se odehrává v literatuře až do jilemnického dosud nezobrazený život venkovské chudiny. Jilemnický je mistrem ve vyhledávání lidských uměleckých typů svého díla. Hlavní postava jeho románu *Pole neorané* Pavol Húščava je hluboce prokreslená osoba zasazená do konkrétního prostředí, synek chudého zemědělce, jehož exekuce dohnala k sebevraždě, poznává nejen bídu svého kraje, nýbrž i průmyslové Ostravsko, kde se politicky uvědomuje, stává se komunistou a doma ve Svrčinovsi sousedy informuje o prostředcích boje proti sociálnímu útisku. Jeho anti-

podem je místní starosta a ještě více nájemce hospody Magát, toužící nejen po hromadění majetku, nýbrž jdoucí až tak daleko, že podvodnými informacemi oba jsou ochotni zničit i lidské životy, rodinné štěstí jiných. Jen aby „magáti“ dosáhli zvětšení svého majetku. Tvrdí-li prolhaně starosta Zuze Cudrákové, že její manžel zemřel za Oceánem, sleduje tím pouze svůj nízký sobecký cíl, přimět ji k prodeji lesa (který je jejím společným vlastnictvím s mužem), aby mohla zaplatit údadně daně. Magát jí plnou hodnotu lesa nezaplatí, pouze alikvotní část potřebnou k dani, a les se přece tak stane jeho vlastnictvím. Vymyšlené informace mají za následek i citový rozvrat, nové osobní vztahy a konečně smrt Cudrákové. Autor mistrně vylíčí celkovou situaci na vesnici po stránce světonázorové, společenské, medicínální i hygienicko preventivní: Zuza Cudráková umírá po porodu v důsledku otravy krve, vzniklé z infekce nečistotou. Mistrně je zobrazen i Paviův otec a jeho bratr Ondro, oběť násilí. Chlapec, který musí být dán do služby, protože jej rodiče nemohou uživit, je při ní zmrazen, jeho pán jej bije holí, až mu způsobí vážné zranění okončetin. A není trestu, není spravedlnosti a odvolání, protože chlapcova rodina nemá prostředky k soudnímu řízení. Sociální a společenská nespravedlnost, její morální a ekonomická stránka se všemi dalšími průvodními jevy, jako jsou alkoholismus, vykořisťování a chytračení vůči bezbranným — to je realistický pohled do kroniky vesnice na přelomu dvacátých a třicátých let na Slovensku. Ale přece je Jilemnického Pole neorané dílem optimistickým nacházejícím řešení z dané situace — jež autor vidí v politickém uvědomění kolektivu, ve společné obraně třídně uvědomělých občanů.

Protikladem kysucké vesnice je město, okresní město, v němž Jilemnický zobrazil okresního hejtmana, radní a několik bohatých měšťanů, hostinských, soudce, úředníky starající se o zachování daného společenského řádu, především však zoufalou postavu okresního hejtmana bojícího se demonstrací, stojícího proti lidu, proklamujícím spravedlnost a požadavky po práci.

Jilemnický je si plně vědom, že jeho dílo realisticky zobrazuje dobu ukončující se již nespravedlivé epochy: „Bylo to ještě jenom slaboučké svítání — tmavý stín noci se dosud převaloval po dávno neoraném poli — ale na něm, vzpřímeni v širokém obzoru, stáli už oráči, kteří vytáhli první brázdu k novému dni“ (str. 338).

A těmito oráči byli jak Jilemnický, tak i rájecký učitel Oldřich Blázek a mnozí jiní bezejmenní.

Další Jilemnického román Kus cukru ukazuje ještě výrazněji na genealogických rodinných vztazích proces vykořisťování, a to především ve specializovaném úseku výroby společenského zboží v cukrovarnictví a v řepářství. Román pochází z doby, kdy u nás vrcholí ekonomická krize. Jilemnický v soukromé korespondenci J. Dvořákovy přiznává v roce 1934, že se děj tohoto literárního díla odehrává na Trnavsku, ale dozrává, že jej přesto nikam konkrétně nelokalizuje, že se stejně tak dobře může odehrávat v Moravcích, v Galantě nebo v Nových Zámcích, a my dodáváme stejně i v Rájci, kde tehdy rovněž bylo vyspělé cukrovarnictví, nebo ve Vyškově apod. Svoji myšlenku o organizovaném boji chudiny ještě více zvýrazňuje, než jak je tomu v Poli neoraném. Ukazuje konkrétněji na stejný přístup rolnické a dělnické chudiny ve svazku s mládou slovenskou inteligencí k řešení základních sociálních otázek doby. Umělecké typy Jilemnického Kusu cukru jsou prokreslenější, ať je to již deputátka Bálentka nebo rolník Rataj či maturant Petr Zvara či Vavro Klát. Svět vykořisťovatelů je představován zbytkovým statkářem Jeřábkem, dravým čes-

kým agrárníkem, který přichází na Slovensko, a místním starousedlíkem Gömörým. Nezaměstnanost je v Kusu cukru zobrazena se všemi svými negativními rysy, i se svou stránkou ekonomickou a morální. Pyšná paní Kvasayová se naprosto nestydí požadovat po nezaměstnaných tu nejtěžší a velmi náročnou práci, přičemž je zcela nestydatě zkrátá na odměně. Protikladem této parazitní postavy je hrdý nezaměstnaný Kováč, mající jen svoje ruce stvořené ku práci, jež je mu záměrně odpírána. Ukazuje-li Jilemnický demonstraci s jejími masovými záběry a s cílevědomou uvědomělostí již v Poli neoraném, rozvíjí se její obraz daleko plastičtěji v Kusu cukru. Jilemnický ukazuje na nezaměstnanost rovněž u příslušníků mladé vystudované generace, na potíže vznikající při obsazování např. učitelských míst — zdůrazňuje, že nerozhodují vědomosti, nýbrž konexe rodičů a protekce. Autor vidí hluboko do zákulisí podnikatelských pletich, do vazeb průmyslníků nikomu neznámých než jen jim, do jejich sobeckých zřetelů, které jsou v protikladu se zájmy pracujících: — „Vy bojujete o kus cukru, a my jenom o kus chleba“ — volal do dvora jeden zeměrobník (str. 350) ... „My všichni chceme jen lidštější život, všichni chceme kus těch dobrot, na kterých se dosud popásají jenom někteří, kus štěstí, kus toho cukru, abychom si i my mohli život osladit, když už jsme jednou tady a nechceme umírat. My všichni, jak tady stojíme... a všichni stejně účastní tohoto společného boje...“ (str. 350—351). — A o toto se bojovalo v celé zemi.

Město je v Kusu cukru zobrazeno velmi všeobecně, jako centrum stahující sociální a ekonomickou problematiku celého kraje do sebe, stejně tak jako rysující i další perspektivy budoucnosti v lepším a ve spravedlivějším společenském řádě. Umělecky je Kus cukru dílo snažící se zobrazit co nejrealističtěji také našeho člověka, jeho vrozenou pracovitost, lásku k půdě, ke svobodě a k sociálnímu pokroku, především k mladé generaci. Mnohem šířeji zobrazuje dílo vesnické rolnictvo, stejně tak jako zaměstnance v městské průmyslové výrobě, úřednictvo a podnikatelské vrstvy i hluboké všelidské vztahy, jako je láska k rodičům, k ženě, k povolání.

V době fašistického nebezpečí v roce 1937 vydává Jilemnický soubor několika povídek, v nichž se proplétají příběhy ze života československé kolonie v Sovětském svazu s příběhy v prostředí slovenském pod společným názvem Kompas v nás. I zde je ve vyprávění zachováno rodinné jádro a jsou vyzdvíženy citové a genealogické vazby. Československé osady byly osídleny nejuvědomělejšími občany z celého našeho státu, poznal je nejen Julius Fučík, ale také ráječský učitel-komunista Oldřich Blažek.

Ze slovenských motivů je nejsilněji prokreslena práce „O dvou bratřích, z kterých prvý druhého vůbec nepoznal“. Jilemnický ukazuje na zcela rozporné povahové rysy bratří Haviarových Vendela a Jozefa. Prostředí děje je zasazeno rovněž do slovenské vesnice třicátých let, jež se liší v názorech sociálních, politických, světonázorových i praktických. Otřesně jsou dokumentovány přežívající pověřivé názory na zdraví a na hygienu i na lékařskou péči, paralelně jdoucí s myšlenkami po zachování co možná největšího majetku. Touha po udržení nejistého kapitálu jde tak daleko, že je jí obětován i život vlastní dcery, stejně tak jako bratrské vztahy. Bratr vztáhne sekeru proti bratru, jen aby mu ustoupil z cesty, aby mu nezkrátil majetek po rodičích. Touze po mamonu je obětováno vše. Zcela protikladně je vylíčen bratr Vendel, citově vyrovnaná postava nacházející hlubší vztah k neteři, než jaký má otec (druhý bratr) ke své vlastní dceři. V této práci sáhl Jilemnický nejhluběji do mezilidských genealogických vztahů — jestliže soustředil nejvíce kladných vlastností do Vendela, nejzápornější povahové rysy zobrazil v bázlivém, padoušském a po-

dezírávém bratru, nestydícím se kdejakého zločinu. I v této práci v pozadí všech vztahů stojí strašná nespravedlnost stávajícího řádu, nezaměstnanost s její hmotnou bídou, ale ještě s větší morální, s nekulturností, se zaostalostí technickou, zdravotní a myšlenkovou. Avšak i v této práci vidí Jilemnický světlé východiště — lepší sociální řád.

Všechny regionální práce Jilemnického lze stručně charakterizovat jako románové kroniky dané oblasti, nevystupují v nich jednotliví hrdinové o samotě, nýbrž kolektivum, vesnický celek obvykle s městským zázemím, ať je to již Kysucko nebo Trnavsko. Jsou-li všechna tato díla vlastně kronikami běžných událostí, nelze se divit, že stejně je komponováno i jeho poslední románové dílo zachycující dobu let 1943—1945, umístěné do Čierneho Balogu v době Slovenského národního povstání. Tato Jilemnického práce nese přímo titul *Kronika* (1947), v českém překladu Vít se vrací (tomuto dílu jsme věnovali podrobnou analýzu ve Vlastivědné ročenice okresního archivu v Blansku 1976, str. 85—87), jež znamenitě popisuje vlastenecké nadšení obyvatel Slovenska, vzruch v celé zemi, která povstala. Jednotliví hrdinové se slévají v kolektivum, v rozrušenou a uvědomělou nadšenou armádu připravující se k boji za vrcholný svůj ideál — za svobodu.

Druhou skupinu literárních prací v bohaté Jilemnického umělecké tvorbě dlužno spatřovat v jeho díle tematicky situovaném do Sovětského svazu dvacátých let. Jilemnický poznává Sovětský svaz po roce 1926, kdy se stává učitelem kolonistické obce Krasno-Čechovky nedaleko přístavu Anapa na břehu Černého moře, osídlené českými a slovenskými občany, kteří se sem přistěhovali již v polovině 19. stol. Odtud čerpal náměty pro svoje literární práce, byl totiž mezi prvými, který odešel s výrobním družstvem slovenských, českých a maďarských dělníků a řemeslníků v Interhelpu, jež odjelo ze Žiliny v roce 1926 na pomoc sovětskému lidu budovat družstvo ve stepi za kirgizským městem Pišpek (nyní Frunze); odkud Jilemnický později odešel do Krasno-Čechovky.

V roce 1929 vyšla v Chicagu jeho kniha reportáží *Dva roky v kraji Sovětů* a v roce 1930 dopsal román *Dunící krok* (Zunící krok), který znamená v Jilemnického tvorbě vynikající místo. V něm autor ukazuje na boj sovětských lidí proti přežitkům dřívějších epoch, a to opět v rodinných genealogických závislostech, a současně život druhé a třetí generace slovenských vystěhovalců v Rusku na břehu Černého moře. Hlavní hrdina románu Martin Tremboš, jehož matka pocházela z Turce a otec od Trenčína, aklimatizovaný sovětský občan, vrací se domů a v Pavlovce a ve Varvarovce prožívá svoje citové osudy i bouřlivý společenský vývoj: „Materinská řeč, voňajúca minulými stáročiami, nemohla vystihnúť všetky zjavy, ktoré vyrastali okolo nich v tomto búrlivom živote a behu. Ich strapaté hlavy rozvíel im nový, sviežejší vietor, do žíl im vnikala ostrejšia krv a všetko, čo dýchalo, všetko, čo rástlo a žilo, vykvietalo novými neznámymi kvetmi, pre ktoré v reči otcov nenadcházali mená...“ (str. 170). Jilemnický zobrazuje v tomto románě bouřlivou skutečnost, přeměnu vesnice, růst uvědomění politického a světonázorového v kraji, růst kolektivní formy života a přeměnu mladé generace v novém světovém názoru za nových socialistických podmínek. Hlavní osobou románu je citový život Tremboše rozhodujícího se uzavřít manželství s dívkou, se kterou si rozumí, a nevracet se k té, k níž měl jen krátký citový vztah před revolucí, i když bylo jeho výsledkem dítě. Tremboš protestuje proti přelízným názorům své obce a snaží se vybudovat si lepší budoucnost po boku osoby, k níž má trvalejší rozumové sepětí a hlubší světonázorové porozumění, i když je to za cenu ostré kritiky celé rodiny.

S motivy ze sovětské země se setkáváme paralelně vedle námětů ze Slovenska i v Jilemnického Kompasu v nás. Všimli-li jsme si již výše jeho povídky O dvou bratřích..., upozorníme blíže i na jeho prózu „O Interhelpe a o krajanoch, ktorí museli stratit domov, lebo hľadali šťastie v práci“. Jde o ideově i kompozičně velmi silnou práci odehrávající se dějově v Kirgizii v nově zbudované osadě mezinárodní organizace Interhelpo. Jilemnický líčí nadšené budovatele tohoto tábora, kteří přišli pracovat do Sovětského svazu, protože doma na Slovensku nebyla pro ně práce. Autor si všímá všech velkých počátečních potíží, které ve slovenské osadě byly, i toho, jak byli noví usadlíci nuceni překonávat vše silou svého přesvědčení, prací i organizačními schopnostmi. Jilemnického literární práce je nejsilnější tam, kde líčí osobní vztahy, rodinné vazby, překonávání chorb i bolestí osadníků, kteří nemohli tyto potíže jinak přenést. Dojemně se čtou Jilemnického líčení těžkých dětských onemocnění, neboť si děti těžko zvykaly na jiné podnebí, na cizí stravu, než na jakou byly z domova zvyklé. Smrt několika dětí v osadě Interhelpa dojemně kontrastuje s nadšením a s uvědomělou prací jejich otců, při níž životní překážky byly tak tvrdé, že bylo nutné s nimi počítat a vyrovnat se i s nejtěžšími obětmi, aby mohly být splněny předsevzaté cíle.

„Na sever od nás byla suchá step, na juh rozkladaly se budovy Interhelpa. K nemu začaly sa primykať nové obrovské staviská od východu, od mesta (predbežne len vysoké, nedokončené múry a nekonečné lešenia dávaly tušiť mohutnosť mäsného kombinátu, garbiarne a jiných podnikov), a na západe od nášho družstva sedela v tóni topolov skolektivizovaná dedina Čele-Kazaki, v ktorej som kedysi býval.

Z Interhelpa doliehal k nám hluk práce. Život tam kypel ako v kotli na prudkom ohni. Bol to skoro zázrak. Pripomínal som si tu tichú, mŕtvu step, čo sa tu pred rokmi rozklada, nekonečnú step, kde ľudským merítkom merané — nebolo života ani smrti. Stačilo však, aby sa tu usadil človek, všetko sa začalo meniť...”

Takto líčí Jilemnický převrat nejen stepi v kultivované části státu, ale rovněž hluboký přerod v nové sovětské skutečnosti osadníků sem příšlých.

Kromě povídek s tematikou osadníků v nové kirgizské zemi zobrazil Jilemnický českému a slovenskému čtenáři ještě život jednotlivých národů v Sovětském svazu — připomínáme jeho příběh „O tom, ako sa platilo za ovce ľudskou krvou“ nebo vyprávění „O tom, ako Osetinci bojovali za svoju domovinu“. V obou z nich líčí patriarchální zvyky na jedné straně a na druhé novou vítěznou sovětskou myšlenkovou skutečnost v sovětské Asii.

Jilemnického literární vývoj od prozaika a básníka přírodní i citové emoce severovýchodních Čech přes zobrazitele Kysucka a Čadecka byl umělecky, ideově a kompozičně silně ovlivněn jeho studiem na Gosudarstvennom institutě žurnalistiky v Moskvě. Spolupracuje nepřetržitě s časopisy vydávanými KSČ a s revuí Dav, píše do moskevského časopisu Sovětskaja děrevnja a účastní se práce při kulturních večerech v Domě pečati v Moskvě. Jeho žurnalistická činnost silně ovlivňuje práci uměleckou a romanopiseckou.

Po návratu ze Slovenska přichází do Trnavy, kde usilovně pracuje literárně. Jeho původní práce zaměřené především na drobné prózy i na lyrickou tvorbu v budoucnosti ustupují, a spisovatel zabírá daleko hlouběji. Po stránce ideologické se jeho práce stávají promyšlenější, zejména metodou socialistického realismu.

Vlastní žurnalistická aktivita silně ovlivňuje jeho epiku, jeho sloh

je konkrétní, obrazy plastické a výrazné, má smysl pro detail a soustřeďuje se na co nejvýraznější a nejbarevnější pohled. Rovněž motivy přírodní nejsou u Jilemnického nikterak opomenuty. Výrazná slovenská příroda je vynikající kulisu epického dění románů, do nichž autor zasazuje typické představitele života slovenského venkova. Jilemnický je především zobrazitelem našeho venkova: všechna města, ať je to již Čadca nebo Žilina, popřípadě Trnava, ustupují ve vyprávění do pozadí, aniž by byla výrazně zobrazena, jsou příliš zevšeobecněna, kdežto obraz vesnice je v jeho tvorbě zcela jiný, konkrétnější, dědina splývá s přírodou i s obyvateli jejími v jeden uzavřený celek. Jilemnický je tvůrce slovenské marxistické beletrie socialistického realismu, autorem umělecky dokonalým a spisovatelem vynikajícím, dobrým znalcem lidských povah, s hlubokým smyslem pro genealogické vazby, jemným malířem krás slovenské a černo-mořské krajiny.

V době druhé světové války je Petr Jilemnický vězněn v nacistickém koncentračním táboře Griebow v Německu. V letech 1943 a 1944 píše zde česky lyrické básně a blíží se tak ku svému původnímu žánru z mládí. V básni „Řeky“ obrací se do kraje svého dětství, do Orlických hor, na Podorlicko, evokuje si vzpomínky na mládí, na svůj domov: „Kdo vírou chud i závětří se chvěje, vzdychá“. (Věrný — ten z cizí dálky volá: „Domove!“.) Básník oslavuje českou zem, i když je porobena, zachycuje reminiscence k Plzeňsku, ke starým českým pověstem v čele s kněžnou Libuší a při evokaci přemyslovského motivu, který spojuje s vírou ve štěstí muže s ženou, končí optimisticky. Obdobně je zaměřena i jeho jiná báseň „Nad říčním šterkem“ opěvující české řeky Labe, Mži, Loučnou, Metuji, Orlici i Vltavu, jejich skutečnou krásu i jejich symbolický význam pro českého člověka; báseň vyznívá melancholicky, smutkem i nadějí na z jeho skutečnosti současně:

„Za sucha hyne jař i žlutne setba ozimá

a kůra svraská se na slabé ratolístce.

V slunečném dni nad labským šterkem klečím, rozjímám,
v dlani jej přesypám jak dědičný šperk v misce.“

Labe protékající Německem přináší Jilemnickému nacházejícímu se v koncentračním táboře pozdrav z domova; hluboce si váží šterku přineseného z rodné země, který zachycuje vězeň v cizině. Na útržcích pytlů od cementu při vožení říčního písku k betonové míchačce byla napsána báseň „Svátek mláďátek“, v níž je vyjádřena pevná víra, naděje i optimismus, že brzy válka skončí a že se básník vrátí domů:

„Osušte slzy. Černé oči, proč pláčete?

Nový svět vchází. Starý rozebrán.“

Svět pohádkových rytířů, Šípkové Růženy, českého národního hrdiny Honzy ožívá v Jilemnického myšlenkách v dobách pro něho i pro národ velmi těžkých a věří v budoucnost, neboť „prohrál, kdo živil nenávist a vztek“.

Pevnou víru v ducha národa vyjádřil Jilemnický i v básni „Žula, rula, svor“, knihu Jarmily Glazarové v básni Na okraj knihy glosoval v dubnu 1944 povzdechem pevně litujícího zničeného času — „než budu moci se-trást na tvém prahu — nášlapky propastných a marných dní“.

Jilemnického literární dílo je jedním z vrcholů naší soudobé umělecké tvorby, je umocněno duchem i metodou socialistického realismu, je stavěno na konkrétních znalostech regionálního prostředí, života a pracovního úsilí národního kolektivu. Složky genealogické jsou v něm neobyčejně

silné, je vytyčeno na rozvoji charakterů postav v dynamickém vývoji současnosti dvacátých, třicátých a čtyřicátých let, vývojové střety jsou zaznamenány především v názorových konfliktech generačních v rodinách venkovských. Dílo Jilemnického je pobídkou k hlubší analýze vazeb genealogických v krásné literatuře vůbec.

Poznámka:

Literatura o P. Jilemnickém je bohatá; sr. především Břetislav Truhlář, Peter Jilemnický. Sborník statí, prejavov, fotografií a dokumentov. Bratislava 1952, 350 str. — E. Závěská, Čítajme z diela P. Jilemnického (18. března 1901—19. května 1949). Anotovaný odporučující súpis diel. Martin 1956, 60 str. — Peter Jilemnický. Zborník k príležitosti 70. výročia narodenia. Zostavil Juraj Pavelek. Bratislava 1972, 264 str. — Petr Jilemnický ve fotografii. Předmluva Josef Sekera, red. Josef Kalaš. Praha 1955. — Petr Jilemnický, Přátelské listy. Korespondence z let 1929—1947. Uspoř. Josef Dvořák. Praha 1954, 161 str. — Peter Jilemnický, Bojuje se mečem. Výbor ze statí, přednášek a korespondence o literatuře. Uspořádali Olga Jilemnická a Břetislav Truhlář. Praha 1954, 112 str. — P. Jilemnický, Díelo. Výber zostavil, štúdiu a chronológiu autora života a diela napísal B. Truhlář. Bratislava 1974.

V textu se opíráme o českou i o slovenskou edici Jilemnického spisů: Spisy P. Jilemnického, sv. 1. Vítězný pád. Praha 1954, 176 str. — sv. 2. Dunivý krok. Praha 1951, 202 str. — sv. 3. Pole neorané. Praha 1952, 432 str. — sv. 4. Kus cukru. Praha 1953, 351 str. — sv. 5. Kompas v nás. Praha 1952, 452 str. — sv. 6. Vítr se vrací. Praha 1953, 322 str. — sv. 7. Průvan. Menší literární práce. Praha 1954, 240 str. — sv. 8. Dva roky v zemi Sovětů. Praha 1953, 181 str. — sv. 9. Vždy s lidem. Články, fejetony a přednášky. Praha 1955, 364 str. — Slovenská edice vycházela v naklad. Pravda v Bratislavě: Sv. 1. Vítězný pád, 1952. — sv. 2. Zuniaci krok, 1951. — sv. 3. Pole neorané, 1951. — sv. 4. Kus cukru, 1952. — sv. 5. Kompas v nás, 1952. — sv. 6. Kronika, 1953. — sv. 7. Príevan. Menšie literárne práce 1953. — sv. 8. Dva roky v krajine Sovietov, 1953. — sv. 9. Vždy s ľudom. Články, fejetóny a prednášky, 1953. — sv. 10. Z korešpondencie. 1957.

Vratislav Grolich — Břetislav Triska

Dvůr Svěslav a jeho držitelé

Na levobřeží potoka Býkovky, který se za Rájcem-Jestřebím vlévá do řeky Svitavy, leží při úpatí jestřebské Hory dvůr Svěslav. O jeho starobylosti svědčí i archeologický nálezný v zahradě tohoto dvora z roku 1895, kde byl nalezen hrob nálevkovitého tvaru s několika střepy černě vypálených popelnic, zdobených jednoduchým čárkováním a provázeným několika kůstkami a popelem.

Je velmi pravděpodobné, že název dvora Svěslavi je spojen se starobylým vladyckým rodem sídlícím v nedalekém Bořitově, majícím zároveň těsný vztah k nejstarším počátkům církevní stavby v tomto místě. Prvně se setkáváme s osobním jménem Svěslav v souvislosti se vsí Šebetovem, kde Svěslav z Bořitova vystupuje jako svědek na listině kláštera Hradisko u Olomouce. Na prokázaném falzu — opisu listiny ze 14. století, které se hlásí údajně k roku 1173, se setkáváme se jmény, která jsou jinak již věrohodně doložena až na začátku 13. století, s bratry Svěslavem a Jakubem z Bořitova. Tak na dochované listině krále Přemysla Otakara I.

z roku 1206 se vyskytují mezi svědky Swezlau — Sulislav, Jacobus, Boruth, Borutha. Znovu se jako svědek uvádí Sueslaus na listině dané roku 1220 v Brně. V přepisu listiny ze 14. století, vystavené Hartlebovi ze Znojma Přemyslem Otakarem I., se uvádí k datu 24. června 1222 Holax (= Holáč), Szwezlaus. Na jiném přepisu listiny, pořízeném v 17. století, jež byla vystavena Přemyslem Otakarem I. o dvě léta později (1224), je uveden jako svědek Holach, castellanus Olomucensis, Sveslaus, camerarius Brunna. Původní listina Přemysla Otakara I. ze září 1226 uvádí jména Zueslaus de Planan (střední Čechy), Golac, castellanus Olomucensis, frater eius a potvrzuje tak jejich velmi těsné příbuzenství. I když jména Holáč i Svěslav jsou v té době dosti běžnými osobními názvy, přece mohou naznačovat jisté souvislosti a vztahy jak k osadě Bořitovu (Boruth, Borutha) nebo ke dvoru Svěslav (Sueslaus), jenž leží ve směru od Jestřebí k nedalekému Bořitovu. Z uvedených svědectví tak zároveň plyne, že členové bořitovského vladyckého rodu, který se pravděpodobně časem dosti rozrostl a psal se i po jiných místech (Plaňany aj.), zastávali již ve 13. století významné úřady na Moravě. Nejlépe doloženým členem tohoto rodu, jenž držel statky v Bořitově, byl Svěslav z Bořitova, který zastával v letech 1224—1225 úřad purkrabího na brněnském hradě. Uvádí se ještě 7. prosince 1240 na listině datované v Brně jako svědek. Další zprávy nám poskytují Zemské desky olomoucké (ZDO), z nichž se dovídáme, že roku 1376 Vaněk z Boskovic prodal vdově Věchně po Buškovi z Drahanovic a jejím dědicům v dědičné držení poplužní dvůr se všemi náležitostmi. Po smrti Věchny z Drahanovic připadl tento dvůr jejímu synovi Martinovi z Drahanovic (později z Kobeřic), který jej roku 1397 dal svému bratru Buzkovi a jeho dědicům v dědičné držení. Tento Buzek se ještě roku 1417 píše z Bořitova, ale od roku 1420 již z Kobeřic. V obou zemskodeskových zápisech není sice název dvora Svěslavi uveden, jmenuje se jen obecně dvůr v Bořitově. To, že šlo o dvůr Svěslav, ukazuje původní listina z roku 1418 (J. Pilnáček uvádí opis ze 16. stol.), kde je Buzek z Drahanovic přímo uváděn jako bývalý držitel dvora Svěslavi patřícího pod purkrecht Bořitova. Podle této pergamenné listiny bratři Boček a Viktorin z Kunštátu a z Poděbrad prodávali tehdy pustý nápravní dvůr, řečený Svejslav blíž Bořitova, jak jej Bušek z Drahanovic v penězích drahně časův držel, s rolí oranou i neoranou, s dvořištěm, s cestami, se stezkami, s loukami, s pastvinami, s mezemi, s hranicemi, s chrastinami (keři) i s lesíky i se vším příslušenstvím, co ke dvoru příslušelo, kromě lidí platných a robotných v Bořitově, počestnému člověku Tomíkovi z Újezda (z odnože rodu pánů z Lomnice) i jeho dětem za dvanáct hřiven grošů dobrých stříbrných pražského znaku, moravského čísla.

Na zpusnutí dvora lze usuzovat z toho, že kolem roku 1399 se vzniklé nepřátelství mezi markrabětem Joštem a Prokopem přeneslo na Jana Ozora z Boskovic a jeho bratra Vaňka, kteří stáli na straně Prokopově. V důsledku rozhořčených bojů mezi oběma markrabími značně utrpěla Černá Hora s okolím a četné statky vedle hradu Boskovic a obou dřevěných hradů v Rájci, které byly pobořeny. Roku 1412 se hrady v Rájci uvádějí jako pusté, zpusl i rytířský statek Svěslav. Jak dlouhou dobu podržel dvůr Svěslav Tomek z Újezda, není blíž známo.

V roce 1437 prodává Martin, řečený Mnich z Drahanovic, syn Martina z Drahanovic a Kobeřic, do dědičného držení dvůr v Bořitově (Svěslav není jmenován) Přechovi z Voděrad, který však již v roce 1447 zemřel. Martinův bratranec, Mikuláš Drahanský z Kobeřic v letech 1446—1464 držel již jen blízkou Oboru u Bořitova. K místu (dvoru Svěslavi) se též váže místní pověst o klášteře Svorsko, avšak bližší zprávy písemného charakteru o něm nejsou.

Teprve v roce 1502 vložil podle ZDO Ladislav z Boskovic a na Třebové, nejvyšší komorník markrabství moravského, Benašovi mladšímu z Boskovic a na Černé Hoře a jeho dědicům spolu s kamenným dvorem v Bořitově a dvorem v Selkově též dědičný dvůr na Svojslavi (Svéslavi) s platem, rolí oranou i neoranou a se vším plným právem a příslušenstvím k tomu dvoru od starodávna příslušejícímu. Beneš Černohorský však již 10. května 1507 zemřel na černohorském hradě a veškeré jeho statky přешly na nezletilé děti Dobeše, Jana, Tasa a Jaroslava. Jako poručník jim byl podle poslední vůle ustanoven zmíněný Ladislav z Boskovic a na Třebové. Dne 1. května 1526 se synové ujalí dědictví, přičemž Tasovi a Jaroslavovi připadlo po polovině vsi Jestřebí, ale již 28. října 1530 Tas popustil Jaroslavovi mimo jiné i svou polovinu Jestřebí, čímž se stal majitelem celé vsi i s dvorem Svěslav, což je patrné z porovnání ze 7. července 1535 mezi tímto Jaroslavem a Bohušem z Drnovic na Rájci, který předtím zřídil na gruntech řečených Háje rybník, čímž svedl všechnu vodu na louky zvané Hlaváč, náležející ke dvoru Svěslav. Když Jaroslav Černohorský zemřel dne 11. června 1546 ve Vídní, připadly jeho statky čtyřem dcerám, Braxidě, Libuši, Kateřině a Anně. Braxida spolu se sestrami pak prodala roku 1550 černohorské panství Václavu z Boskovic a na Bučovicích.

V roce 1552 již však držel dvůr Svěslav vладыka Kryštof Drahanovský z Pěňčína, jenž je uveden v černohorských purkrechtních registrech, založených roku 1546 v letech 1553 a 1558. V následujících letech, tj. do 1559—1571 náležel svobodný dvůr Svěslav Albrechtu Dubčanskému ze Zdenína (pocházel z Čech), jenž zemřel kolem roku 1571, zanechav sirotky, kteří po něm převzali Svěslav. Jiná pověst, která se váže ke dvoru Svěslav, vypravuje, že lstivý poručník prý připravil sirotky o jejich majetek. Po každé prý přiši, když „páni“, tj. držitelé Svěslavi kosí louku Hlaváč, neboť jsou to slzy oněch sirotek. Byli prý vychováváni na zámku v Černé Hoře a jejich pokoje byly po dlouhou dobu nazývány sirotčími. Obecné sdělení pověsti však neukazuje na sirotky Drahanovských z Pěňčína nebo na Dubčanského ze Zdenína, jisto je, že Drahanovští drželi dvůr Svěslav před i po Albrechtu Dubčanském, nejspíše by však mohlo jít o sirotky Dubčanského.

V roce 1754 drží opět tento dvůr syn Kryštofa Drahanovského z Pěňčína, Bričí se svou manželkou Mincovnou ze Zárušic, která pocházela z novoštitné rodiny podle zaniklé vsi Zárušice u Bučovic. V roce 1580 držel Svěslav se svým synem Kryštofem a v roce 1585 jej nalézáme na místě dvorského sudího při manském biskupském soudu.

Roku 1586 se zde v den sv. Matouše uvádí Bričího bratr Bernard, jenž v následujícím roce 1587 již seděl na svobodném dvoře v Lučči. Drahanovští zanechali po sobě starou památku — obraz, který představoval rytíře Drahanovského z Pěňčína s rodinou pod křížem Krista. Obraz byl asi od roku 1590 v bořitovském kostele a byl tamním děkanem Borkem darován tehdejšímu Zemskému muzeu v Brně.

Dne 24. 4. 1588 se uvádí na Svěslavi Jan Holský (též Skolský, Kolský) z Holovsi (Kolovsi) a dvůr od něj před sv. Martinem (tj. před 11. 11.) 1590 koupila Johanka Žerútská z Boru u Pernštejna, manželka Bartoloměje Bořity z Budče a ještě téhož roku ho pohnala o 100 kop českých grošů u panského zemského soudu v Brně. O tři léta později (1593) držel tento dvůr Jan Loutka z Olbramovic u M. Krumlova, který jej téhož roku prodal Hronovi Březnickému z Náchoda, na Tulešicích a na Lysicích. Ten jej daroval své ženě Dorotě Drnovské z Drnovic, krátce předtím, než téhož roku zemřel. Vdova Dorota Drnovská z Drnovic si nechala ihned potvrdit v Olomouci v den Navštívení P. Marie svědky Janem Kaltenhofem

z Malejova, Magdalenou Bruntálskou z Vrbna na Rájci a Bohušem Drnovským z Drnovic na Rájci, že tento dvůr dostala svatebním darem od svého manžela. Dokladů, jak dlouho držela Dorota Drnovská dvůr Svěslav, pro další dvě desetiletí není, mohl snad být v držení pánů z Drnovic, kteří vlastnili blízký Rájec.

Od 29. prosince 1611 držel dvůr evangelík Václav Šubíř z Chobyně, který byl synem Viléma Šubíře, hradního hejtmána v letech 1605—1613 v Rájci. Jako účastník stavovského povstání se stal nejvyšším proviantmistrem markrabství moravského, později přešel na císařskou stranu, takže mu nebyl konfiskován celý majetek. Nejprve byl ženat s Alenou Podstatskou z Prusinovic, poté s Johankou Vlachovskou z Vlachovic. V roce 1612 byl přijat se svým bratrem Jindřichem do moravského rytířstva. Dochovanou památkou na tohoto Viléma Šubíře a jeho rodinu je malba na dřevě nalézající se v rájeckém kostele. Další připomínkou tohoto Václava byl i nápis na oltářním obrazu v témže kostele. Naposledy je uveden jako majitel Svěslavi dne 18. ledna 1629 v trhově smlouvě na strážnický statek, kde je jmenován jako nejvyšší proviantmistr J. M. C. v markrabství moravském.

V roce 1630 seděl na svobodném dvoře Svěslavi u Jestřebí Jan Vrochyně z Reptu se svou manželkou a sestrou. Jan Vrochyně byl rytmistrem ve stavovském vojsku, často obdarovával kostel v Bořitově, vedle nového ornátu daroval 15 lotů stříbra na ciborium. Jeho žena a sestra jsou pochovány v bořitovském kostele a Jan z Vrochyně je uveden jako dárcе kostela v bořitovské matrice.

Roku 1640 je uvedena na dvoře Svěslavi rodina českých vladkyň Petra Heřmana Štánovského z Čechtic, který se v následujícím roce uvádí v bořitovské matrice při křtu dcery Kateřiny Marie. Za manželku měl Alenu Kateřinu, rozenou Martinkovou z Rozseče, jež byla příbuzná Vrochyňů z Reptu a obdržela dvůr Svěslav věnem od svého manžela. Dne 16. února 1642 byla za kmotru svému služebníkoví Mikulášovi Ševci a jeho ženě Dorotě při křtu jejich syna Jíry. Poté, co její manžel zemřel, prodávala se neznámo kdy podruhé za rytíře Zdeňka Grýzla z Grýzlova (Gryzlau), pocházejícího ze staré míšeňské rodiny. Jemu odkázala dne 26. srpna 1653 v poslední vůli dvůr a dětem z prvního manželství Alžbětě, Janě Magdaleně a Zuzaně Andělice 800 zl. rýnských, polovinu dobytka, klenoty a šatstvo. Poručníkem jejich dcer byl Jan Neuman z Ryglic a Löwenštejna, který byl ženat s Magdalenou Štánovskou z Čechtic.

Dne 23. května 1658 došlo v Brně k dohodě mezi Kryštofem Zdeňkem Grýzlem z Grýzlu a poručníkem dcer Štánovských Janem Neumanem z Ryglic o prodeji dvora, aby dcery mohly obdržet dědictví. V této dohodě dal poručník zplnomocnění k prodeji s tím, že dědictví 800 zl. bude vyplaceno dcerám Petra Štánovského.

Kryštof Zdeňk Grýzl dal 28. listopadu 1658 vyhotovit opisy listin, týkající se dvora Svěslavi, především opis původní listiny z roku 1418, dle níž byl Svěslav svobodným dvorem a zápis posledního pořízení své manželky a dohodu o prodeji dvora. Dvůr byl prodán hraběti Leopoldu Františkovi z Náchoda, jemuž v té době patřil i nedaleký statek Lysice.

Podle konceptu dlužní listiny vysvětluje, že zůstal dlužen částku 800 zl., kterou měly obdržet sestry Štánovské. Tento dluh zřejmě nebyl dle závazku splacen k sv. Václavu (28. září) 1659, proto se dřívější majitel Kryštof Zdeňk z Grýzlu domáhal prostřednictvím Karla z Lichtenštejna, majitele černohorského panství a předního úředníka zemské správy, zaplacení dluhu pod exekucí. Karel z Lichtenštejna pak žádal zvláštním dopisem ze dne 17. května 1667 doubravického faráře Františka Skárského, aby na

dvoře Svěslavi ocenil veškerý movitý i nemovitý majetek pro exekuci vůči hraběti z Náchoda.

Dne 11. srpna 1670 se v druhé nejstarší bořitovské matrice uvádí Matěj Jiří Čádecký z Chotěšova, expeditor a registrátor zemských desek. V bořitovských matrikách je uváděn jako Chodaunský z Chotěšova a na Svěslavě. Novostátním moravským vladykou se stal až 20. srpna 1687. Z jeho potomků došel proslulosti Čádecký z Chotěšova jako mědirytec, který též jako premonstrátský řeholník v Zábrdovicích vydal roku 1710 moravský kalendář.

Dle lánského rejstříku z roku 1674 již patřil dvůr Svěslav sv. p. Kryštofovi z Ditrichštejnu, veliteli na brněnském Špilberku. U dvora se uvádí výměra 60 měřic polí v první bonitní třídě a stejná výměra ve druhé bonitní třídě, což představovalo 1 lán a $\frac{1}{2}$ osminy staromoravské výsevkové měrice.

Dne 26. září 1687 uzavřela vdova po něm, Jenovefa Regina, rozená hraběnka z Pöttingu s knížetem Janem Adamem Ondřejem z Lichtenštejna kupní smlouvu, dle níž byl dvůr Svěslav, který obdržela darem od svého chotě, prodán za 2500 zl. rýnských a 30 říšských tolarů klíčného. Jako záruka na pohledávky nebo jiné nesrovnalosti byla knížeti složena částka 400 zl. rýnských s 6 % úrokem po tři léta a 18 týdnů. Dne 6. listopadu 1687 za její přítomnosti na zámku v Černé Hoře bylo zapsáno dohodnuté kupní jednání do pozemkové knihy (purkrechtní register dědiny Jestřebí), kde předala veškeré spisy ke dvoru Svěslav včetně osvobozovací listiny a přijala 2100 zl. rýnských a 30 říšských tolarů. Na kvitanci o příjmu kupní částky jsou uvedeni jako svědkové Kristian hrabě z Roggendorfu a R. M. Říkovský z Dobřčic. Touto koupí byl svobodný dvůr ve Svěslavi trvale přivtělen k černohorskému panství a zároveň zanikla jeho funkce jako samostatné hospodářské jednotky. Osud tohoto bývalého svobodného dvora je typický v řadě vladyckých dvorů, jejichž výnosy jednak nestály po požadavcích drobné zemanské šlechty, jež již v předešlých dobách vyhledávala zdroje příjmů v různých úřadech a jednak se těchto drobných statků zmocňovali v minulosti příslušníci vyšší šlechty (konfiskacemi, násilným zábořem apod.).

V době, kdy Svěslav spadl pod černohorské panství, byli na tomto dvoře (nyní panském) ustanovováni šafáři, kteří byli podřízeni černohorskému úřednictvu, odpovídajícímu vrchnosti za hospodaření tohoto panství. Podle seznamu obyvatel obce Jestřebí z roku 1756 a 1752 zde byl jako šafář Jakub Jan Paul s manželkou Terezií Barborou, rozenou Hlavíkovou.

Dle rozvrhu a ocenění ročních příjmů černohorského panství v roce 1750 bylo u dvora Svěslavi 217 měřic, 7 a $\frac{3}{8}$ achtle polí a 30 měřic pastvin. Roční výnos z polí činil 143 zl., 2 krejcare 2 a $\frac{5}{64}$ denáru, z pastvin 9 zl. 50 krejcarů 2 a $\frac{4}{5}$ denáru. V ocenění je uvedena třídní roboty s koňmi po 8 zl. a jednodenní pěší roboty po 30 kr.

Od roku 1720 se černohorské panství s dvorem Svěslav dostalo do držení rodu Auerspergů, rokem 1796 přešlo na Schlugy z Rastenfeldu, poté od roku 1830 přešlo koupí na rod Geislerů, rokem 1842—1857 je drželi Geisler — Türkheimové. Velmi krátce bylo ve správě rodu Arnsteinů (1857—1859) a poté se sňatkem toto panství i s dvorem Svěslav dostalo do rukou Friesů z Friesenbergu, kteří Svěslav drželi až do roku 1924.

Podle obecní kroniky Jestřebí v roce 1923 náleželo ke dvoru 6102 arů orné půdy, 56 arů stavební plochy, 796 arů lesa, 407 arů pastvin, 23 arů zahrady a 908 arů luk.

Kolem počátku 20. století byl dvůr již pronajat občanu Fleischerovi, později Josefu Pilnáčkovi a jeho synu Ludvíkovi z Černé Hory. V roce 1923

vystřídal dosavadního správce Františka Hnilicu Rudolf Podiebrad. Před pozemkovou reformou měl Svěslav výměru 84 ha 42. arů a 56 m² zemědělské půdy. Pozemkovou reformou byla tato výměra omezena na 50 ha 18 arů a 44 m². Tento zbytkový statek i s tzv. červeným domem (č. p. 83) byl po pozemkové reformě zakoupen rolníkem Janem Procházkou od Mořice Friese, bývalého majitele černohorského velkostatku. Parcelovaná půda dvora Svěslavi byla přidělena zájemcům z obcí Jestřebí, Rájce a Doubravice. Z Jestřebí obdrželi pozemky přiléhající k jejich katastru, zájemcům z Rájce louky na Hlaváči východně od železniční trati, a Doubravičti získali pole a část luk při trati Šajby.

Rolník Jan Procházka hospodařil na dvoře Svěslavi do konce první republiky, poté od začátku 2. světové války se svým synem ing. Vladimírem, který však v roce 1943 odešel a Jan Procházka přenechal hospodaření Antonínu Krejčímu z Jestřebí na základě dohody o dělení výnosu na polovinu. Antonín Krejčí v roce 1945 jako člen osidlovací komise pro pohraničí převzal selskou usedlost v Třebářově na okrese Svitavy. Poněvadž zároveň odešli i zemědělní dělníci, dosavadní zaměstnanci na dvoře (Sklenář, Hrdina, Adolf Štol), zůstal dvůr bez pracovních sil. Dosavadní majitel Jan Procházka již pro své stáří nestačil na toto hospodářství, proto je pronajal Antonínovi Šafránkovi z Bořetic na jižní Moravě, jenž hospodařil na dvoře až do roku 1948, kdy jej MNV v Jestřebí převzal na základě dekretu ministerstva zemědělství pod svou správou. V souladu s programem socializace zemědělské výroby neměl MNV zájem na dalším drobení půdy, proto nedošlo k rozdělení pozemků a dobytka soukromě hospodařícím rolníkům. Správcem dvora byl ustanoven František Málek z Jestřebí, později jím byl absolvent zemědělské školy Antonín Matal. Poněvadž toto hospodaření nebylo efektivní, rozvázal MNV v Jestřebí na doporučení ONV v Blansku ke dni 28. 2. 1953 pracovní poměr se zaměstnanci dvora. Na základě zákona č. 55/1947 Sb. byly dány polnosti i dobytek do nuceného nájmu od 1. března 1953 šesti místním zemědělcům. Poněvadž tito zemědělci obhospodařovali přidělené polnosti z větší části společně, zabýval se MNV možností vytvořit na tomto základě jednotné zemědělské družstvo v místě.

V červnu 1953 bylo ustaveno družstvo II. stupně, jehož členy bylo jen šest zemědělců. Nemělo však dlouholeté trvání, neboť jeho členové ještě v téže roce vystoupili. Proto MNV nabídl pozemky dvora k obhospodařování jednotnému zemědělskému družstvu v Rájci nad Svitavou. Úvolněné chlévy byly využity k výkrmu dobytka pivovaru v Černé Hoře, který tak zužitkovával pivovarské odpadky (mláto, květ). Tuto výkrmnu spravoval černohorský občan Kotoulek v letech 1953–1955, kdy byla zrušena a hospodářské budovy dvora převzalo JZD v Rájci, které v nich hospodaří i v současné době.

LITERATURA A PRAMENY:

1. Josef Pilnáček, Paměti městyse Černé Hory, Černá Hora 1926
2. Josef Pilnáček, Paměti města Blanska a okolních hradů, Blansko 1927
3. Josef Pilnáček, Staromoravští rodové, Vídeň 1930
4. Jan Knies, Blanský okres, Vlastivěda moravská II, Brno 1902
5. Ladislav Hosák, Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848 až 1960, Ostrava 1967
6. Ladislav Hosák, Historický místopis okresu Blansku v období feudalismu, Blansko 1965
7. Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848–1960, sv. V., Ostrava 1976

8. Jan Skutil, Místopisný slovník obcí okresu Blansko, Blansko 1966
- 8.a Jan Skutil — Ivan Štarha, Purkrechtní registra městečka Černé Hory 1970
9. Státní oblastní archiv Brno, ZDO III — 194 [1376]
10. SOAB, ZDO VI — 626 [1397]
11. SOAB — Nová sbírka, č. 542
12. SOAB, ZDO VIII — 2, str. 293
13. SOAB, ZDO X — 322
14. SOAB, ZDO XVI — f. 24 [1502]
15. Časopis Matice moravské, roč. 33, 1909
16. SOAB, Půhony brněnské B 30
17. SOAB, Bočkova sbírka č. 10.717, 10.718
18. SOAB, Sběrka rukopisů č. 893. Kopíř Žalšovského, fol. 127—240
19. Český časopis historický, roč. 1923
20. SOAB, ZDO XXXVI — 19 [1629]
21. SOAB, Matrika Bořitov M 28, M 29, M 31
22. SOAB, Lánový rejstřík D 1, č. 259
23. SOAB, Purkrechtní registra dědiny Jestřebí, G 10, č. 641, f. 109
24. Kronika obce Jestřebí, r. 1923, 1925

Zkratky:

SOAB — Státní oblastní archiv v Brně
 ZDO — Zemské desky Olomoucké

Jan Skutil

Z Rájce na Veverčí

PhDr. L. Kuchařovi dedicatur

Podali-li jsme v předchozí práci historii drobného vládyckého sídla Svěslav u Jestřebí, které se vyvinulo až ke zbytkovému statku v období první republiky, přinášíme jako pandant k tomuto pohled na vývoj zeměpanského někdejšího hradu, nevzdáleného Veverčí, když již pohled na bohatý velkostatek v Rájci je podán ve stati Hosákové zde rovněž zveřejněné — abychom měli úplný přehled genealogických vazeb v souvislosti s majetkověprávními drážebnostmi panskými. Pohled na vesnici ve vrcholném období kapitalismu je pak podán v analýze díla Jilemnického i v genealogické práci o moravských učitelských rodinách.

Jsou-li na území Prahy dva hrady, Pražský hrad a Vyšehrad, opředené středověkými pověstmi majícími svůj původ mnohdy až v pražském starověku, má Brno rovněž na svém dnešním katastru dva hrady a oba zeměpanské — Brněnský hrad Špilberk a hrad Veverčí; první leží na výrazném pahorku nad městem a druhý v romantickém údolí Svratky nad dnešní Brněnskou přehradou. Plně neosvětleno je umístění původního Břetislavova hradu Brno: stával-li na Petrově, či snad s největší pravděpodobností někde jinde, na Starém Brně nebo v areálu chrámu a kláštera kolem Michala, kde později stával Stavovský palác, dnešní Nová radnice. O významu Veverčí pro Brno a pro Moravu svědčí mimo jiné i to, že z Brna k němu vedla významná cesta vycházející z dnešního náměstí Svobody, někdejšího dolního tržiště a pozdějšího Velkého náměstí, jdoucí ulicí Veselou (dnešní Českou), až k bráně Veselé, která by se jinak určitě jmenovala Veverská, kdyby byly brněnské městské brány pojmenovány směrem ven, jako je tomu v jiných městech (např. v Praze), a nikoli směrem dovnitř, podle

někdejších brněnských čtvrtí. Veverskou cestu připomíná dodnes Veveří (dříve Veverská) ulice, někdejší Malá Nová.

Veveří a zejména jeho poddanské městečko Veverská Bitýška leží v jednom z výběžků Boskovické brázdy, Kuřimského prolomu a Rosicko-oslavanského údolí stejně tak jako v jiném z nich je situován hrad Pernštejn nebo Rájec, mezi nimiž existovaly v minulosti čilé kontakty.

Počátkem 13. stol. se připomíná na Veveří kastelán Štěpán z Medlova, zřejmě totožná postava s předkem pánů z Pernštejna. Počátkem onoho věku náleželo Veveří markraběti a v jeho okolí byly již tehdy doly na železnou rudu. V r. 1234—1236 se tu připomíná purkrabí Ctibor, v r. 1238 kastelán Přibyslav aj. V r. 1311 zastavil Jan Lucemburský Veveří Janu z Vartenberka a markrabí Karel, jeho syn, vyplatil v r. 1335 hrad ze zástavy, přičemž i nadále byly některé vesnice, příslušející k hradu, od něho zastavovány.

Z oné doby pochází i výrazná gotická kresba Madony Veverské, nacházející se nyní ve sbírkách pražské Národní galerie, kde patří mezi nejvýznamnější památky naší gotické minulosti. Malba byla identifikována počátkem třicátých let, do kdy visela v kapli Panny Marie u hradu Veveří nad oltářem, a to v rokokovém rámu; šíře obrazu byla 55 cm (s rámem 63 cm), výška 71 cm. Jde o památku pozdněgotického malířství, starší než je známější Madona Zbraslavská. Typ Veverské Madony nebyl příbuzný s žádným jiným známým analogickým obrazem z českého prostředí, je podobný typu Hohenfurtského mistra a madony Kladské, jež byla v někdejší berlínském Friedrichově muzeu. Pozdějšími restauracemi byl gotický ráz veverské památky značně poškozen; český malíř byl vzdělán na francouzských a italských předlohách. Jde o zobrazení hlavy a poprsí Madony s dítětem na rukou s graciózními liniemi těla a obličje, prsty a ruce jsou přirozenější a podobnost Madony Veverské s hohenfurtskou je nad jiné blízká. Evžen Dostál, který je hlavním původcem objevu Madony v době kolem roku 1932, ji považuje za nový originál Hohenfurtského mistra, za přední příklad českého malířství kolem roku 1340 ukazující na silné francouzské a italské vlivy (Prager Presse č. 352, str. 10, Praha 25. 12. 1932).

Dnešní Veverská kaple je pravděpodobně posledním torzem někdejší vesnice, jež kolem ní stála v místech, kde jsou dnes jen polnosti po obou stranách cesty obočujících od silnice k Veverské Bitýšce ku hradu Veveří. Tato ves byla asi původní Veverskou Bitýškou, podhradní vesnicí k hradu.

Asi z téže doby co Madona pocházel i tzv. veverský rukopis, o němž ještě píše K. Eichler (cit. níže), jehož obsah vešel do veverské pověsti, která je naposledy zaznamenána u Z. Petyšky. Legenda vypráví o dvanácti střibrných apoštolicích, kteří byli přemístěni z kláštera Porta coeli u Tišnova na hrad Veveří a lidé, kteří je v největší tajnosti převáželi, byli pak zažďeni v tajných veverských chodbách.

I tato legenda, jež si v ničem nezadá s některými vyprávěními rozsáhlé práce Jacoba de Voragine v Legendě aurei, byla v českém prostředí ve 13. a zejména ve 14. stol. dobře známa, neboť se z ní odvozovaly nejrůznější dobové skladby i v jazyce národním, např. legenda o 10 tisících rytířích aj. Veverská legenda, lze-li ji takto nazývat, má rovněž jisté motivické vazby k templářskému řádu.

Madona Veverská byla vystavena v Brně na výstavě gotického umění na Moravě a ve Slezsku, kterou uspořádalo v roce 1935 Moravské muzeum v deseti sálech své někdejší obrazárny (sr. Z. Drobná, Volné směry 32, 1936, str. 146 až 148) spolu s malbami mistra rajhradských pašijí (z let 1420—1430), s nimiž tvořila hlavní dominantu oné výstavy.

Hrad Veveří držel i král Václav IV., který rovněž některé vesnice příslušející k hradu zastavoval, tak tomu bylo např. u Moravských Knínic a Chudčic, které se dostaly do zástavy Mikuláši z Rohozova, v roce 1418 pak Janu z Lomnice, který je v roce 1442 zastavil Joštu Hechtovi z Rosic. Král Zikmund zastavil v roce 1422 Veveří Albrechtu Habsburskému a v témže roce obsadilo vévodovo rakouské vojsko hrad, zřejmě proti husitům a eventuálně i proti městu Brnu, nabyli-li by v něm husitská strana vrchu. V roce 1446 držel Veveří i jeho panství Václav Hecht z Rosic a již tehdy byla na hradě kaple sv. Prokopa.

Patřil-li hrad ve vrcholném středověku českým králům a moravským markrabatům, v 15. a v 16. stol. jsou jeho osudy pevně spjaty s předními moravskými rody. V roce 1458 zapsal Jiří z Poděbrad Veveří knížeti Přemkovi Těšínskému, který je vlastnil ještě v roce 1464, v roce 1468 obsadil je Matyáš Korvín, v roce 1481 je pak držel zástavou těšínský kníže Kazimír. V roce 1482—1498 je vlastnil Václav z Ludanic, v roce 1516 zde seděl jeho syn Jan, v roce 1519 pak Zikmund z Ludanic, jehož manželkou v r. 1522—1527 byla Kateřina z Vlašimi. Tento katolický feudál, jenž daroval Bitýšce pole pod plat, potvrdil jí rovněž odúmrť. V roce 1531 prodal i rukojmí Veveří, městečko Veverskou Bitýšku a řadu obcí panství (Sentice, Chudčice, Jinačovice, Rozdrojovice, Malé Kyničky, Bystrc, Žebětín a Mor. Knínice) Janu ml. Rokytskému z Ludanic, jehož manželkou byla Anna z Vlašimě.

Avšak v roce 1536 prodal tento zemský deskovní držitel Veveří Janu Bohatému z Pernštejna, který je převedl na Jana z Lipé. Pertold z Lipé pak spolu s Čeněkem z Lipé v roce 1559 postoupil Veveří Albrechtovi a Janu Šemberovi Černoohorským z Boskovic, od roku 1571 je však držel již jediný poslední Boskovic Jan Šembera, který je v roce 1573 postoupil Znatovi z Lomnice na Říčanech. V roce 1591 patřil hrad Veveří s celým panstvím Tasovi Meziříčskému z Lomnice, avšak jeho dcera Kateřina Meziříčská z Lomnice je prodala v roce 1609 svému manželovi Zikmundu z Tiefenbachu s celým veverským panstvím, k němuž patřily vesnice: Žebětín, Bystrc, Kyničky, Rozdrojovice, Jinačovice, Moravské Knínice, Sentice, Chudčice a Javůrek.

V roce 1637 Zikmund z Tiefenbachu zemřel a svůj velkostatek odkázal bratru Rudolfovi z Tiefenbachu. V roce 1670 držela Veveří a Říčany Marie Maxmiliána Terezie roz. z Althanu, provd. Collalto, která z tohoto statku v roce 1690 zřídila fideikomis pro své syny z prvního a z druhého manželství, tj. Sinzendorfy a pro Collalto.

Nejen gotika, nýbrž i baroko poznamenalo duchovní tvář Veveří a jeho okolí rovněž podstatně. Ke konci 17. a počátkem 18. stol. ve Veverské Bitýšce působil jako duchovní (1699—1719) významný český spisovatel Valentin Bernart Jestřábský (1667—1719), autor výrazné skladby Vidění rozličné sedláčka sprostného (1710) a řady realisticky postavených Kázání. Jeho dílu, které poprvé hodnotil (a dle něho i J. V. Novák, ČČM 1890) Karel Eichler (Paměti veverského panství, 1891, str. 164—167), patřičné místo v české literatuře probojoval mu teprve Milan Kopecký, vydavatel Jestřábského Vidění, k němuž napsal literárněhistorický rozbor (Uh. Brod 1973, 192 str.).

Collaltové drželi Veveří až do roku 1706, kdy v souboji s Augustinem Jáchymem ze Sinzendorfu umírá svobodný jeho držitel Leopold Collalto.

V 18. stol. jsou majiteli Veveří Sinzendorfové; v r. 1707—1715 Weikart, v r. 1715—1756 Prosper ze Sinzendorfu, v r. 1756—1773 Václav Jan Sinzendorf a konečně v r. 1773—1802 Prosper Sinzendorf.

Vrcholné období své kulturní epochy prožilo však Veveří v minu-

lém století. V roce 1802 se Veveří i s Říčany dostává do vlastnictví Viléma Mundyho (int. 1806), který je koupil za 440 000 zl. Baron Vilém Mundy byl prototyp kapitalistického dravého podnikatele; moravský Petr Artamonov ze sklonku 18. stol., který zbohatl soukenictvím; vyšvihl se z chudého vandraka na průmyslníka prvé mezinárodní kategorie, který v r. 1780 založil v Brně továrnu na sukna a značně zbohatl za koaličních válek proti Francii; zakoupil panství tišnovské, veverské a statek hvozdecký, stal se baronem. Pověsti o jeho bohatství a o jeho šťastné životní kartě šly tak daleko, že se o něm vyprávěly až zkazky — že mu totiž vodní panna ze Svratky přislíbila štěstí a bohatství již v mládí (srov. K. Eichler, cit. dílo, str. 347). Po smrti Viléma Mundyho (22. 5. 1805) přechází majetek na jeho nezletilé děti Jana, Bedřicha a Vilemínu, ale teprve v roce 1807 dědí Veveří jeho syn Jan Mundy ve dnech své zletilosti. Vzal si za manželku Isabellu, dceru Jindřicha Kalnokého, držitele panství v Letovicích. V roce 1806 se jim na Veveří narodil syn, kterého vlastenecký duchovní, básník a profesor brněnského filosofického ústavu Dominik Kinský (1777 Slaný — 1848 Brno) pokřtil Bohuslav Jindřich Vilém Ignát. V roce 1822 se pak zde narodilo jejich druhé dítě Jaromír. Manželství Mundyů však nebylo dlouho šťastné — Isabella Kalnoková se dala se svým mužem rozvést a tak opuštěný manžel v roce 1830 prodal Veveří, Říčany a Hvozdce za 620 000 zl. a zakoupil si panství Račice, aby mu původní majetek nepřipomínal jeho někdejší životní štěstí.

Dne 6. 2. 1830 dostává se hrad Veveří do rukou švédské královské rodiny. Kupuje je od Jana Mundyho švédský princ Gustav Wasa, a to opět se statky Říčanami, Hvozdcem a se třemi dědinami, jež dříve náležely k panství Tišnov (Komín, Bosonohy, Mor. Knínice) za 620 000 zl. konvenční měny a za 1000 dukátů klíčného. Wasův zplnomocněnec, dvorní tajemník Schindler připravil Gustavu Wasovi a jeho choti na Veveří uvítání vskutku královské.

Gustav Wasa (nar. 9. 11. 1799) byl vnuk švédského krále Gustava Wasy III., kterého v roce 1792 smrtelně poranil hrabě Ankarstr v souvislosti se spiknutím švédské šlechty a to zcela veřejně na maškarní plese; král záhy nato zemřel. Neradostné osudy vladařské měl i jeho syn, otec Gustava Wasy, král Gustav IV. Adolf, který byl v roce 1809 zbaven trůnu; tehdy bylo jeho synu, pozdějšímu držiteli Veveří, pouhých šest let. Měl tři sestry Žofii, pozdější vévodkyni bádenskou, Cecílii z Oldenburku a Amalii Švédskou.

Gustav Wasa dosáhl sice dekretem vídeňského dvora ze dne 2. 3. 1831 občanství a členství v panském stavu císařského soustátí pro sebe i pro svoje legitimní děti a také v císařské habsburské armádě vysokých hodností, v roce 1836 byl jmenován polním podmaršálkem, ale návrat do Švédska mu byl umožněn teprve v roce 1862, kde zemřel dne 4. 8. 1877. Jeho chotí byla bádenská princezna Lujza. Na Veveří se vedly za Wasů rozsáhlé dvorní okázalosti se značným společenským efektem. Dne 25. srpna se každoročně na počest princezny Lujzy pořádala národní slavnost na střešnici a na louce u Švarcavy, tj. v místech, kde je dnešní Obora.

Za paní Lujzy se právě zde dne 25. 8. dávalo zdarma víno a jídlo, hrála tu kapela a tančilo se. Smutek pronásledoval však Wasovce i na Veveří. V roce 1832 byl zde pohřben Gustavův a Lujzin prvorozený syn; dne 5. 8. 1833 se jim zde narodila Karola, pozdější saská královna, což bylo připomenuto slavnostním osvětlením hradu Veveří i Bitýšky. V roce 1838 byl ke svému vnuku v kapli Panny Marie na Veveří prozatímne pochován i bývalý švédský král Gustav IV. Wasa, ač byl protestantského vyznání. Bylo to zhruba dvě stě let poté, kdy švédské jednotky královně

Kristýny z vůle kancléře Axela Oxenstjerna a za vedení Torstensonova válčily na Moravě proti vídeňským Habsburkům, počátku snad i v zájmu a v intencích českých pobělohorských emigrantů a zejména haagského dvora vyhnaného zimního krále Fridricha Falckého a jeho choti anglické princezny Alžběty — Lady Bessie, jejíž otec, král Jakub, ji však za českou královnu neuznal ani v době její pražské slávy. Snad ani Wasovci dluží na Veverí nevěděli, že ideovým a politickým poradcem někdejšího moravského vyhnaného zemského hejtmána Ladislava Veleny ze Žerotína, plně oddaného Fridrichovi i jeho synu Ruprechtovi, byl učitel národů Jan Amos Komenský (1591—1670), který napsal v roce 1648 dojemný dopis právě kancléři Oxenstjenu v době, kdy tento zradil v Osnabrücku všechny svoje sliby dané našim exulantům. A nemohl předpokládat tehdejší švédský dvůr, že po dvou stech letech bude spočívat v markrabství, i když na čas, detronizovaný jejich král, v zemi, již Komenský zasvětil mapu porážkou bezesporu především proto, aby dánským jednotkám v protihabsburských taženích ve dvacátých letech 17. stol. byl umožněn rychlejší postup a orientace. Král švédský — hrdina Gustav Adolf (nar. 1594, králem v letech 1611—1632), s jehož vojenskými znalostmi se mohl měřit jen frýdlantský vévoda Albrecht z Valdštejna, padl v boji proti němu u Lützen a jeho etické ideály byly v letech válečných zaměřeny posléze již jen za zřetele ziskuchtivé, k žalu všech středoevropských evangeliků.

Gustav IV. Wasa měl být na Veverí uložen již v roce 1837, ale církevně-právní formality tohoto aktu se protáhly až do příštího roku, takže královská rakev zde spočinula až v roce 1838 a to ve výklenku pod schody vedoucími na kůr, stála v předsíni, ne však v hlavní chrámové lodi, aby pozůstatky evangelického krále zde uložené nebyly v kapli Panny Marie Veverské příčinou zákazu katolických bohoslužeb. I v tomto snad je Nemesis dějin dopadající na potomky Gustava Adolfa, pokrokově soudících, že nedovedli věc tolerance v 17. stol. především v naší zemi, před Habsburky do vítězného konce a že jako vítězná velmoc nezničila doktrinu Cuius regio eius religio, na základě čehož by byl umožněn českým protestantům a pobělohorským exulantům alespoň čestný návrat domů do vlasti. A tak i řeč evangelického pastora po uložení králových tělesných pozůstatků byla příčinou stížnosti brněnského biskupského ordinariátu moravskému zemskému guberniu, a to téměř padesát let po tolerančních dekretech Josefa II. za vlády Ferdinanda V., vlastně za všemožného kancléře Klementa Marie Václava Lothara Metternicha (1773—1859), který sám v době kolem vídeňského kongresu zakolísal, neměl-li by v důsledku svých citových vazeb ke Kateřině Vilémíně Zahaňské (známé světu v postavě paní kněžny z Babičky Boženy Němcové z roku 1854) konvertovat k protestantismu a přejít do služeb Hohenzollerů. Zde opět v postavě této ženy nacházíme styčný bod s Rájcem.

A tak veverský posmrtný pobyt Gustava Wasy byl tu prozatímni na pouhých 28 let, než byla postavena královská rodinná hrobka v Oldenburku.

Na Veverí spočinula jen tělesná schránka detronizovaného krále, ale v nedalekém Blansku na rájeckém a na blanenském panství dvě deseti-letí před tím divnou shodou osudu protřpěla svoje poslední léta, aby po své smrti spočinula na malém hřbitůvku kolem kostela sv. Martina v Blansku Karolina Meineke, zapuzená milá a zřejmě i tajně s anglickým princem oddaná choť Viléma Hannoverského, jenž se později stal britským králem pod jménem Vilém IV. Zapuzená milénka našla pochopení a později i manželství u lékaře a chemika Meinekeho, jenž potom přesídlil do Berlína, kde se seznámil s rájeckým majitelem panství Hugem Františkem Salmem, současníkem Wasovým na Veverí, a tak se stalo, že tato

zajímavá žena zesnula na rájeckoblanenském panství. Vešla-li tato žena, která by snad mohla být anglickou královnou, nebyla-li by se vůči jejímu nižšímu stavovskému původu postavila královská rodina v Londýně, pak jistě britský parlament (který tak učinil ještě sto let poté v případě krále Edwarda, bratra pozdějšího krále Jiřího VI.) přece více do povědomí našeho kraje, bylo to zejména díky jejím Briefe vydaným s. d. (v osmdesátých letech minulého století) a připomenutím jejího osudu J. Wanklem v Bilder — Obrázcích z moravského Švýcarska (Lipsko 1882) a literaturou pozdější. Památku švédského krále a jeho syna — prince na Veverí vzpomenu jen K. Eichler (cit. dílo, str. 410—411 a 424—425), a teprve nyní zachycuje tuto grande society první pol. 19. stol. v návaznosti na osudy ve druhé polovině autor zlomků Rekviem na Veverí, suplující snad mutatis mutandis ztracený veverský rukopis neznámého středověkého tvůrce, vytvářeje novější dobovou atmosféru.

Je-li dochována v Rájci unikátní knihovna francouzská z 18. a 19. stol., nyní ve správě pražského Národního muzea, musela být analogická v době Wasovců i na Veverí; její další osudy nejsou zatím blíže známy, stejně tak jako není zjištěna všechna korespondence, jež odtud, stejně tak jako z Rájce nebo i z jiných moravských šlechtických sídel vycházela. Zřejmě šlo na Veverí i v Rájci o obdobný kulturní stánek, jaký byl ve Výmaru a v Zaháni v oné době.

Kdy již Veverí patřilo Jiřímu Simonu Sinovi, byly dne 23. března 1845 tělesné pozůstatky švédského krále Gustava IV. Wasy i jeho vnuka převezeny z předsíně kaple Panny Marie z Veverí do rodinné hrobky v Oldenburku, o což se zasloužila odvdělá velkovévodkyně Štěpánka Badenská, někdejší tchyně prince Wasy a babička zesnulého prvorozeného dítěte zde pohřbeného — takže analogicky Gustav král Wasa jako později i Bedřich II. vykonal svoji posmrtnou pouť (tento mnoho let po svém skonu z Berlína na hrad Hohenzollern).

Princezna Karola se ve svém dětství zúčastňovala srpnových radovánek, někdy i v dětském žebětínském kroji a s putničkou na zádech. V manželské dvojici Wasů záhy vypukly rozpře: Gustav dlel většinou ve Vídni a jeho choť Lujza na osamělém Veverí v odloučenosti; ač byla protestantka, přece jen občas přicházívala do farního chrámu ve Veverské Bitýšce na bohoslužby, jen v letech 1838 a 1839 měla v kapli hradu Veverí protestantské augšpurské duchovní rozjímání. V roce 1844 se Wasovi rozvedli a Veverí bylo prodáno, paní Lujza opustila hrad ihned, jakmile obdržela zprávu o svém rozvodu, spolu s dcerou Karolou.

Pro dokreslení celého milieu na Veverí za Wasů je třeba se zmínit o celé společnosti, jež na Veverí dlela. Nejvyšším hofmistrem zde byl hrabě Pollier Varnand (+1833), po něm hrabě z Montperry; domácnost řídil Jaques Monnet, jenž zde hrával i na kůru, prince měl vychovávat hrabě Boulier, hraběnka Otting, která pěkně kreslila, zastávala zde roli společnice; dále zde dlela komorná slečna Mína ve funkci společnice a kojně; později se provdala za důchodního města Třebíče Hohlmeyera. Na hrad Veverí docházel i rektor z Veverské Bitýšky, aby učil princeznu Karolu česky, ze Švýcarska pocházel tehdejší kuchař Pavel Knapp. Hlavní slovo na Veverí však měl Wasův generální zplnomocněnec Schindler, který měl jediný přístup k Wasovi. Princ Gustav se o veverské panství totiž vůbec nestaral, ve čtyřicátých letech funkci zplnomocněnce převzal hrabě Strachwitz.

Gustav Wasa dne 6. 2. 1830 založil ve Veverské Bitýšce fundaci pro chudé žáky, z níž byly později založeny školní knihovny v Bystrci, v Kníničkách, v Rozdrojovicích, v Žebětíně, v Bosonohách, v Čebíně, v Chudčicích.

cích, v Senticích, v Kuřimi, v Mor. Knínicích, v Ostrovačicích a v Říčanech; každá knihovna ku konci 40. let obdržela zhruba 75 knih a 3 mapy.

V roce 1844 po rozvodu prince Gustava Wasy s chotí Lujzou bylo veverské panství spolu s Říčany prodáno dne 7. 11. 1844 za 710 000 zl. a za 100 kusů dukátů klíčného Jiřímu Sinovi, který rovněž v roce 1844 koupil panství Rosice za 1 050 000 zl., a to spolu se svým bratrem Janem. Rodina Sinů byla původem řeckého, odkud přešla do Bosny a odtud se přestěhovala do Uher a do Dolních Rakous. Šimon Jiří Sina (nar. 1753, zemř. 1822) měl ze dvojho manželství dva syny a to Jiřího Šimona (nar. 1782, zemř. 1856), který se stal ze šťastných obchodů neobyčejným bohatcem, a Jana Šimona, zvaného chudým Sinou, který zemřel bezdětný.

Jiří Šimon Sina koupil v roce 1818 panství Hodos a Kisdii, za manželku měl Kateřinu Derru z Morody, takže byl přijat do stavu uherských šlechticů a vynikl zde jako bohatý bankéř. V Dolních Rakousích zakoupil panství Rapolttenkirchen a Sieghartskirchen; jeho syn Šimon Jiří Sina se narodil dne 15. 8. 1810. Znak rodu Sinů byl rozdělený štít s modrou špicí od spodu nahoru úzící se ve dvě pole. Ze špičky je vidět moře, z něhož vystupuje červená skála se stříbrným půlměsícem obráceným rohy napravo; v pravém zlatém poli z pod modrého prostředního pole vyčnívá půl černého orla, vlevo v červeném poli je zlatý lev držící v přední pravé tlapě ratolest baviníku se třemi bílými květy; pod štítem je nápis: *Serva te intaminatum* (zachovej se neposkrvněný).

Jiří Šimon Sina získal již v roce 1837 panství velehradské, Sinům patřily později i Trenčanské Teplice, kde je podle nich pojmenován i nejvydatnější a zdravotně nejeфекtivnější pramen. Jiří Šimon Sina přišel na Moravu jako baron a ukládal zde peníze do pozemkového majetku, který získal koupí od chudnoucí a od upadající staré zemskodemokvnické šlechty, měl svůj majetek i v Rumunsku i v Řecku. Byl nejvýznamnější příslušník ze všech řeckých rodin, které se v první polovině minulého století objevily na Moravě (např. Logothetiové, Aristidy Baltazzi a Ypsilanti, srov. mj. i Zd. Pokiuda, Řecké velkostatkářské rodiny na jižní Moravě. Malovaný kraj 13, 1977, č. 5, str. 5). Na Moravě Sinové nezdolárněli, byli vázáni především na Vídeň, ale Veverí v osudech jejich rodiny sehrálo relativně dost závažnou roli. V roce 1841 měl Jiří Šimon Sina na Moravě ve vlastnictví přes 10 velkostatků, později přikoupil ještě 25, ve Vídní mu patřilo 6 činžovních domů. Jeho moravské velkostatky byly tyto: Veverí, Velehrad, Myslibořice, Brumov, Rosice, Prštice, Hrotovice, Dalešice, Krhov, Slavětice a Valč.

Jeho syn Šimon Jiří Sina neznal již otcovu šetrnost, zato však i on podporoval obchod a průmysl, stejně tak jeho humanitní ústavy, v Athénách vystavěl řeckou univerzitu a ve Vídní vybudoval řecký kostel, v Rapolttenkirchen vystavěl rodinnou hrobku. Za manželku měl Iphigenii Guiku roz. Desámfalvy, s níž měl čtyři dcery: Anastázii (nar. 1838), jež se později provdala za Viktora Heřmana hr. Wimpffena, Irenu (nar. 1843), provdanou později za Jiřího Maurokordata, Helenu (nar. 12. 3. 1845), provdanou za Rehoře knížete Ypsilantiho (1835–1886), jež po dědečkovi zdědila Veverí a Říčany, a nejmladší Iphigenii (nar. 1846), provdanou později za vévodu Edmunda Karla de la Croix, vévodu z Castriesu. Iphigenie v roce 1883 prodala Velehrad, kdežto Šimon Sina v roce 1865 zakoupil veverský cukrovar pro svoji dceru Helenu, i když jej tato zkrátka nato v roce 1868 prodala.

V době Sinů se i na Veverí, Veverské Bitýšce i na Rájci setkáváme s následky bitvy u Hradce Králové dne 3. 7. 1866; tentýž den bylo nařizováno zříditi na Tišnovsku tři nemocnice, a to v Předklášteří, v Braníškově a ve Veverské Bitýšce, přičemž ostatní všechny obce v politickém okrese

Brno měly dodat pro vojsko slavníky a postele s dekami. Dne 11. 7. 1866 se utábořilo kolem hradu Veverí saské a císařské vojsko, které zde zničilo všechnu úrodu obilí, dne 12. 7. 1866 vtrhli do Veverské Bítýšky Prusové, dne 23. 7. byl sice s nimi uzavřen klid zbraní, dne 2. 8. příměří a dne 30. 8. mikulovský mír, ale vojsko bylo ve zdejším okolí stále ještě usídleno, obdobně jako v Rájci a v Doubravici nad Svít.

Helena svobodná paní ze Siny -Ypsilantiová na Veverí velmi ráda pobývala; dávala zde plesy a zvala francouzskou i řeckou šlechtu, stejně tak jako politiky a umělce a vytvářela tu zvláštní kulturní atmosféru vzdálenou od měšťanského Brna, analogickou Rájci i na podzimních lovech a honech — v zimě přebývala v Nizze. Dne 5. září 1879 navštívil Veverí někdejší francouzský prezident Mac-Mahon i se svým švagrem vévodou z Castriesu a s jeho manželkou Iphigenií, sestrou Heleny a s knížetem Maurocordatem, jenž měl za choť Irenu ze Siny, rovněž Heleninu sestru.

Řehoř Ypsilanti zesnul v Paříži dne 19. 2. 1886, a měl se svou chotí Helenou dceru Chariclée. V osmdesátých letech však již Heleně Ypsilantiově Veverí nepatřilo. Prodala je dne 23. 9. 1881 spolu s Rosicemi baronu a velkopřemyslníku Mořici Hirsch-Gereuthovi (nar. 1831 Mnichov, zemř. 1896), který měl ve znaku zlaté pole se zeleným pohořím, na němž běží jelen (vzhledem ke jménu rodiny) — desaterák v přirozené barvě a s červeným jazykem.

Mořic Hirsch Gereuth nechal Veverí nákladně opravit, mimo jiné dal znovu zbudovat železný vodovod vedoucí z Kalvarie na hrad, a přes řeku Svrátku dal vybudovat dlouhý most. I rodinu Hirschů-Gereuthů poznamenala na Veverí vážná tragédie: jediný syn Lucien zemřel ve věku 32 let v Paříži (nar. 1355, zemř. 6. 4. 1887). Byl to muž neobyčejného vzdělání, výborný malíř a všestranně kulturně založený člověk libující si i ve sběratelství starožitností. Každoročně na podzim prodléval na Veverí, kde očekával vysokou zvěř, střílel koroptve, maloval, básnil a prožíval své umělecké mládí. Bylo to zhruba ve stejné době, kdy v nedalekých Ostrovačicích bydleli spisovatelé bratři Alois (1861—1925) a Vilém (1863—1912) Mrštíci, jejichž byl vlastně starším vrstevníkem; je zajímavé, že Viléma Mrštíka jeho postava vůbec nezaujala, ač se sám obdivoval francouzské literatuře i k výtvarnému umění, k čemuž ho přiváděla mimo jiné i Zdeňka Braunerová (1858—1934), jež ilustrovala jeho Pohádku máje, která vzhledem ku svým rodinným konexím ke své sestře a švagrovi byla v mnohém snad i protějškem Lucienovi. Otec Mořic Hirsch-Gereuth založil na paměť svého syna fundaci o 12 miliónech zlatých a ustanovil obdarování chudých svého panství na synovu památku. Po smrti Mořicově dědila Veverí jeho dcera Klara Hirsch-Gereuth (+1899), dále pak Mořic Arnold baron Deforest-Bischofsheim, který v roce 1905 změnil svoje jméno na de Forest.

A právě v tomto období prožívali zde svoje honeymoon v romantické krajině u Brna u hraběte de Foresta, na což ještě ve svém vysokém věku vzpomínaly, četné kulturní i politické osobnosti světového formátu, čímž se vlastně uzavírají i zajímavé kulturní dějiny tohoto jednoho z nejpřednějších moravských hradů, jež nejvýrazněji označil a charakterizoval nesmrtelný bard Slezských písní Petr Bezruč (1867—1958) ve třech úsečných větách — Na Veverí devět věží — kdo nevěří, ať tam běží.

Petr Bezruč chodíval kolem hradu Veverí skutečně opravdu rád, každé jaro zde nedaleko na Šmelcovně v první jarní neděli slavíval se svou skupinou příchod jara, jež se později stávalo nejen turistickou, nýbrž i národní i regionální slavností na Bílém potoce. To bylo již v době, kdy někdejší veverský velkostatek spolu s Rosicemi byl v důsledku prvé zemědělské reformy v roce 1925 intabulován Čs. státu, aby se tak dostal zpět do

vlastnictví lidu, který jej od počátku 13. stol. jako klenot zemský budoval.

Prvá pozemková reforma se týkala zemědělské plochy 12 690 ha, ze státněna byla lesní hospodářství, cihelna v Novém Dvoře, pila v Tetčicích, hrad Veveří a zámek v Rosicích, vznikly zbytkové statky Nový dvůr, Kývalka, Omice, Zálesná Zhoř, Lukovany, Ostrovačice I a Ostrovačice II, Rosice I a Rosice II a Řičky i Javůrek. Dvůr v Tikovicích byl rozdělen, zemi Moravskoslezské byly přiděleny zbytkové statky Bystř, Prštice se zámek a Řičany.

Jan Skutil

Několik setkání s Vincencem Štastným ve třech generacích

(Příspěvek ke genealogii moravských učitelských rodin)

S rodinou klavírního virtuosa a hudebního skladatele Vincence Štastného spojovalo moji rodinu po tři generace upřímné přátelství dané rodinnou soudružností a švagrovstvím mého dědečka s ním, a mnohdy i důvěrná známost. Tyto rodinné vztahy je třeba podrobněji vysvětlit, aby z nich lépe jednak vynikl hlubší citový vztah, který k jeho životnímu dílu a působení měl jednak můj dědeček a otec, a v jejich odkazu i nakonec já sám, jednak genealogické vazby k řadě významných učitelských rodin z počátku tohoto století. Proto musím mnohdy zalistovat hlouběji v pamětech a v životních osudech svého dědečka i ostatních jeho předků, jejich přátel i příbuzných a vyložit přitom učitelské prostředí našich venkovských kantorů z oné doby, které ostatně bylo i duchovním zázemím Vincence Štastného, z něhož stejně tak upřímně jako i z jeho bohaté rodinné invence i z vlastního nadání a píce dorůstaly umělecké předpoklady v díla trvalých hodnot.

Vzhledem k tomu, že se v této práci vypráví o L. Janáčkovi a o jeho dvou nejstarších žácích, z nichž Jan Kunz pocházel z nevzdálené Doubravice nad Svít., a dále o K. Absolonovi, J. Kniesovi a o Josefu Skutilovi, který se spolu s K. Absolonem zasloužil v poslední době nejvíc o poznání Moravského krasu, a založil časopis Československý kras, je zařazení této analytické genealogické studie o moravských učitelských rodinách v publikaci zaštitěné Rájcem-Jestřebím a GHS, pob. v Brně, plně na místě. Navíc se zde vypráví o válce roku 1866, jež prošla i Rájcem.

Následující kapitolu z mládí mého dědečka by sice bylo lze ve vzpomínkovém článku na Vincence Štastného vyloučit, ale byly by tím porušeny nitky jednak genealogického obrazu, jednak prostředí válečného roku 1866, které formulovalo celou generaci, a které měly i vážný ohlas v Rájci a jeho okolí.

Můj dědeček Josef Skutil se narodil dne 10. února 1866 na Pláckách v osadě obce Plotiště, která je dnes součástí východočeské metropole — Hradce Králové, rodiště Bohuslava Balbína (1621—1688), jemuž zde stál za kmotra Albrecht z Valdštejna (1583—1634), dále působitě Zieglerova buditelského obrozeneckého kroužku a Pospíšilovy tiskárny, která v minulém století v tomto městě sehrála vynikající osvětovou úlohu vedle tamního, zprvu piaristického, posléze státního gymnázia, na němž působil Václav Kliment Klicpera (1792—1859) v letech 1819—1846. Žákem tohoto ústavu kromě Josefa Kajetána Tyla (1808—1856) byl i vynikající literární historik Jan Jakubec (1862—1936), jenž byl jen o čtyři roky starší než můj dědeček.

František Palacký ve svém Popisu království Českého... podle po-

pisu v roce 1843 [Praha 1848] píše, že osada Plácka obce Plotíšť nad Labem měla 29 domů a 165 obyvatel. Poprvé se setkáváme ve farní matrice Plotíšť z roku 1799 s tímto pojmenováním, mikrotoponymem, předtím se říkávalo Plotíště — U náhona. Bylo to místo, kde se pásával dobytek na společném majetku mezi labskými rameny. Dědečkův rodný dům číslo 16 (staré 75, grunt 55, poddanský baráček s pozdější výměrou 7 měřic 3 ¼ míry, 16 fr. 43 ½ k.), bylo nejstarší stavení po mlynu Kudlinovském, postaveném již v roce 1538 (srov. Frant. Pišl, Paměti Plotíšť nad Labem. 1938, str. 145 an.). V gruntovní knize (sr. tamtéž, str. 395—396) je reprodukován zápis Matěje Morávka na podružskou chalupu vystavěnou vlastním nákladem v roce 1745 (15. října) pod 1 strych pole na statku Karla Morávka za sumu trhovou hotově složenou 42 kopy 51 gr. 3 den. Domek postavil skutečně v r. 1745 Matěj Morávek, od něhož jej koupil Jakub Souček a Marie (Součková) dne 3. dubna 1773 za 320 fr. nebo 282 kopy 51 gr. 3 den. dne 3. dubna 1773. Dne 12. listopadu 1792 převzali jej Jan Mareček a Marie Součková za 250 fr. František Souček jej koupil od nich pro svého syna Josefa Součka ve výměře 7 měřic 3 ¼ míry dne 16. července 1833 za 504 f. c. m. Josef Souček a jeho manželka Kateřina hospodařili zde v roce 1850, kdežto Josef Souček a Marie Stránská se uvádějí tu v matrikách z r. 1856 a 1859. Od 13. února 1863 až do 18. února 1895 vlastnil dům František Skutil, otec mého dědečka, od něhož jej převzali Marie Skutilová a Josef Rejchrt, a dne 23. června 1926 Jan Rejchrt, syn, polovici a jeho manželka 15. června 1926 druhou část; tito jej zbudovali znovu, když vyhořel.

Malá chaloupka Františka Skutila (12. březen 1828 Vysoká nad Labem č. 49 — 2. červen 1901 Plácka) stávala na pravém břehu labského náhonu západně od hlavního toku v žirném Polabí na širých lánech východočeské roviny lemované v pozadí předhůřím Krkonoš, před přítokem Orlice do Labe ve středu bílého královského města s majestátním velechrámem svatého Ducha, pod nímž podle tradice byl pohřben Jan Žižka z Trocnova. Zmíněný se v Novém Hradci Králové dne 23. července 1860 oženil s Kateřinou Hrušovou (nar. 27. ledna 1835 Vysoká nad Labem, zemř. 7. února 1900 Plácka), s níž měl šest dětí.

Můj dědeček byl jeho druhorozený syn, starší děti byly František (1861—1919) a sestra Marie (3. 11. 1862—6. 3. 1922), provdaná dne 25. února 1895 za Josefa Rejchrtu (20. 2. 1861—29. 11. 1924), mladší sourozenci mého dědečka byli Karel (26. 11. 1876—23. 1. 1916) a Bohumil (+1930) a sestra Anna (+1951), jež se provdala za moravského ornitologa, učitele Václava Čapka (11. 2. 1862—25. 6. 1926, srov. o něm naposledy moji stať Oslavanské regionální motivy při románové podobě ornitologa Václava Čapka. Jižní Morava 8, Mikušov 1972, str. 168—170). O genealogii Skutilovy rodiny zpětně až do 16. stol. psal Jan Janásek v článku Památce univ. prof. dr. Josefa Skutila — putování k jeho předkům (Vlastivědná ročenka okresního archivu v Blansku 1971, str. 75—81); zjistil, že nejstarší zápis tohoto příjmení je k roku 1517 v urbáři pardubického panství Viléma z Pernštejna, ale k dalšímu nositeli tohoto příjmení — k Janu Skutilovi, narozenému asi v roce 1640 měl časový hiát zhruba 130 let, aniž by zjistil jiné příjmení v této době. Našel jsem v Zemských deskách olomouckých (III, str. 167 a 225—225) ke 2. květnu 1587 a k 26. 11. 1587 při zápisech z roku 1591, že se připomíná Václav Skutil, poddaný ve vsi Lhotě Záběšské u Přerova. Vzhledem k tomu, že i zde šlo o perňštejnské panství, mohly by být mezi zmíněnými nositeli tohoto příjmení genealogické vazby, čímž by se dal popřípadě Janáskův hiát vyplnit, třeba jen částečně.

Učitelem na Plotíšti za dědečkova mládí byl Josef Strumhaus, který

zde působil od 8. 10. 1850 do 15. 8. 1878 [od 20. ledna 1870 byl řídícím učitelem], kdy byl přeložen do Nového Hradce Králové. Spolu s ním zde učil Jan Fiedler (do 30. 9. 1870), který v roce 1873 se vzdělával navíc v Hradci Králové. Můj dědeček vzpomínal i na bratra Karla Hynka Máchy (1810—1836) Michala Máchu (nar. dne 29. 9. 1812 v Praze, zemř. 1. 10. 1871 v Předměstích nad Labem), který byl zprvu mlynářským pomocníkem, později železničním zaměstnancem a zastával místo na strážním domku u železnice procházející mezi Plotištěmi, Pláckami a Předměstíci, kam za ním dědeček chodil, aniž by ještě jako pětiletý pochopitelně věděl, kdo byl onen ani ne šedesátiletý železniční zřízenec a co jeho bratr znamenal pro českou literaturu. Bližší podrobnosti se dozvěděl o jeho životě zřejmě až později od jeho vdovy Anny Marie, roz. Kneblové z Poděbrad, zemř. 25. 11. 1918. Tyto údaje čerpáme z článku Františka Černého, Rod Karla Hynka Máchy (Lidové noviny 12. 4. 1936, str. 8). Zde však chybí při uvedení dalšího rozrodu Máchova rodu udání souvislosti s Františkou Máchovou z Prahy, jež se provdala za mlékaře Jana Chaloupky z Karlína, dědečka významného brněnského básníka Josefa Chaloupky (4. 6. 1898 Králově Pole, zemř. 24. 1. 1930 tamt.).

Můj dědeček se těšil zřejmě největší lásce svých chudých rodičů, kteří si na něm velmi zakládali a považovali jej za svoji největší naději. Jejich nejstarší syn František se vyučil mlynářství a pekařství a odešel zprvu do Pardubic a pak do Železnice, kde získal válcový mlýn. Se svou chotí Annou, roz. Švagerkovou (+ 25. 12. 1913) měl dva syny, Františka (1891 až 1957), vynikajícího chemika, autora Tabulek mléčných jednotek (Čáslav 1944, 208 str.), středoškolského profesora dr. a ing. v Jičíně, v Čáslavi a naposledy odborného pracovníka v chemických závodech v Ústí nad Labem, a mladšího bratra Josefa (1898—1973).

Skutilovi měli svoji placeckou chaloupku vzdálenou jen několik kilometrů od míst, kde se dne 3. července 1866 (když tehdy mému dědečkovi bylo necelého půl roku), odehrálo hlavní střetnutí s pruskou armádou, a to v první linii na čáře Popovice, Třeštice, Sadová, Benátky, Hoříněves a Račice, ve druhé linii pak mezi obcemi Střežetice—Lípa—Chlum—Máslůjedy—Lochenice. Válka v roce 1866 vyžádala si v Hradci Králové mnoho příprav a těžce dolehla i na Skutilovu rodinu, takže můj dědeček o ní až do své smrti vyprávěl, v neposlední řadě i mně malému chlapci, když jsme spolu chodili na procházky v Řečkovících kolem sochy sv. Anny, tehdy stojící ještě uprostřed žitných polí, pod nimiž byli pohřbeni rovněž padlí z posledních šarvátek v této válce, stejně tak jako například v nevzdálené Lomnici u Tišnova, u Rájce aj. Vybavovaly se mu vzpomínky na válečné události z jeho dětství na Pláckách, o nichž slýchal od své matky i od svého otce.

Dne 27. května 1866 vtrhlo pruské vojsko u Náchoda a u Žamberka do Čech. Dne 13. 6. 1866 započaly v podvečer zavodiňovací práce na pevnostních příkopech v Hradci Králové, dne 19. 6. byli Prusové v Tanvaldě, aniž by se někdo pokusil zabránit jim u Harrachova přejít hranice, dne 28. 6. 1866 zvítězili u Mnichova Hradiště a téhož dne převezli do Hradce Králové první raněné z bitvy u České Skalice, dne 29. 6. přijel do města saský král Jan jako hlavní spojenec vídeňského dvora. Lidé v Hradci Králové s velkým chvatem nakládali na vozy svůj nábytek, peřiny, uzly se šatstvem, různé nářadí, neboť obyvatelstvu bylo známe, že se městská pevnost uzavře a nikdo do ní nebude vpuštěn — kdo chtěl ve městě zůstat, musel mít patřičné množství potravin, a to se nemajetným vrstvám nepodařilo zajistit, proto ten úprk ven, do vesnic a do lesů, když závěrečně dne 1. 7. 1866 bylo vyhlášeno, že Hradec Králové musí opustit každý, kdo nemá dostatečné zásoby. Zmatek byl dovršen dne 1. 7., kdy do města

přivezli raněné z bitvy u Jičína. Tehdy v Hradci dlel na Pražském předměstí v hostinci U Nosků vrchní velitel císařské a královské armády Ludvík Benedek (1804—1881). Po bitvě u Chlumu dne 4. 7. 1866 přivázeli další raněné a hned následujícího dne byl ostřelován Hradec; ranění ve dnech 8.—12. července byli odváženi z Hradce do Třebechovic pod Orebem a teprve 11. 7. se začaly některé rodiny z Hradce vracet do města, kde od 16. července se opět počal normalizovat život. Bitva, která trvala zhruba 12 hodin, vyžádala si ztráty 1313 důstojníků, 41 499 mužů, 6010 koní, 187 děl a 641 povozů, přičemž mrtvých bylo 373 důstojníků a 12 605 mužů, zahynulo 4892 koní na straně císařskokrálovské, kdežto saský sbor ztratil 53 důstojníků a 1446 mužů a Prusové celkem 360 důstojníků, 8812 mužů a 939 koní. Ztráty během jednoho dne na životech byly otřesné — uprostřed plného léta zůstalo ležet tisíce mrtvých na polích a postupně byli pohřbíváni, na čemž se podílely ženy a děti. Tyto události trvale poznamenaly generaci narozenou v padesátých a v šedesátých letech, ale i mladší, které byly na ni neustále orientovány. Byly jimi poznamenány i mnohé básně Fr. Šrámka (např. Raport).

Do obecného povědomí vůbec nepronikly na Hradecku intence jisté skupiny českých intelektuálů kolem J. V. Friče v souvislosti s pruským vítězstvím obnovit mimo habsburskou monarchii samostatné české království pod savojskou dynastií v čele s princem Tomášem jako designovaným českým králem — jak toto připomíná Antonín Kotlík v Pláči koruny české (Některé dokumenty jako příspěvek k dějinám prusko-rakouské války v roce 1866. Praha 1919, 64 str.; srov. i reedici díla v knize Příběhy o vojně 1866, nakl. Kruh, Hradec Králové 1976, str. 39 n.) dokumentující i pruské provolání k českému národu (tamt. str. 73).

V zápisech farní kroniky Plotiště (srov. citovaný spis Františka Pišla, str. 263—268) se podrobně líčí utrpení obyvatelstva Plácek a Plotiště, které ležely přímo v bojovém prostoru dne 3. 7. 1866. Veškerá stavení zůstala prázdná, lidé z nich prchli k Třebechovicím pod Orebem a k Pardubicím. Dne 29. 6. nastal počátek vši hrůzy na Plotištích při hrubé mši ve svátek sv. Petra a Pavla. Ozvaly se výkřiky — Prusové zde! — a všichni se rozprchli. Na Plotištích bylo ubytováno podle údajů farní kroniky zhruba 40 000 vojáků, a to od 30. června do 3. července 1866. Protože obydli nedostačovalo, vojáci si stavěli stany na volném prostranství. Mezi Chlumem a Plotištěmi se dne 3. července 1866 bojovalo od 8 ráno do 8 večer — do dvou hodin odpoledne bylo válečné štěstí na straně císařskokrálovské, odpoledne na straně pruské. Z té doby v reminiscencích pochází i vojenská píseň o kanonýru Jabůrkovi, která byla po celém regionu rozšířena a také můj dědeček si ji pamatoval. (Naše verze, kterou přinášíme v příloze, je pořízena podle zápisu v hospůdce U kanonýra Jabůrka v Sadové-Sověticih.)

V Plotištích a na Pláckách byla hrůza a spoušť, v obci doma zůstal jen farář s čeládkou, ostatní všichni uprchli, zůstalo jen několik zrádců a udavačů. Prušáci se po bitvě nechtěli ubytovat na Plotištích, neboť se báli dostřelu z Hradce Králové. Nastalo drancování, které trvalo tři týdny, teprve 15. srpna byl lid osvobozen ode všeho zla vojáků, zato však propukl hlad a cholera. Příbytky byly liduprázdné, mosty přes Labe strhány, obilí pošlapáno, dobytek, který byl doma uzavřen bez jakýchkoli zásob obilí, pomřel. Benedek prchal z bitvy přes Plotiště—Plácka—Vlkoše a Slezské Předměstí do Nového Hradce Králové. Do Hradce byli vpuštěni uprchlíci z válečného pole až večer dne 3. července, mnoho vojáků zahynulo nejen v polích, ale i při pokusu o přeplavení řeky.

Rodina Františka Skutila opustila ve válečných dnech svoje obydli a s kravkou a s několika kusy dobytka prchala do lesů, vlastně do hájů,

kde se ukrývala spolu s ostatními. Dědeček s dojetím vyprávěl, jak ho maminka nesla v náručí, za ruce vedla dvě malé děti, pětiletého Františka a čtyřletou Mařenku. Po bitvě se vrátili domů — chaloupku měli vyloupenu a v ní Prušáky.

Válka přešla, život se znormalizoval, bída zůstala. Na rodinu Skutilovu měla velký vliv tetička Součková, provdaná sestra Kateřiny, roz. Hrušová, jež bydlela v Roudničce, ve vesničce na levém břehu Labe u Nového Hradce Králové, odkud pocházeli Skutilovi. V roce 1890 bylo v Roudničce jen 30 domů a 220 obyvatel, zhruba asi tolik jako na Pláckách. Nemohu však posoudit, byly-li nějaké genealogické vazby mezi pláckými Součky, kteří drželi pozdější Skutilovu chaloupku před r. 1863, a rodinou Součků z Roudničky; snad zde mohlo jít i o nějaké švagrovství, o němž však nic z rodové tradice nevím. Roudničtí Součkoví měli tři chlapce: Karla, který později odešel do Prahy, kde byl stavitelem — jeho dcerou byla pozdější spisovatelka Milada Součková, autorka zajímavé rodné bilogie *Odkaz a Zakladatelé*, jež je v souvislosti s ornitologem Václavem Capkem, — druhý bratr byl Jan Karel (1857 — 28. květen 1930 Oslavany), který působil zprvu v cukrovaru v Oslavanech, kde se oženil s Annou, dcerou ředitele Schütze na tamním velkostatku, a zemřel jako vrchní technický finanční rada.

Nejmladší Součkův syn byl František, který zůstal v Roudničce na hospodářství. Tetička Součková si stále přála mít dceru; když se její přání nesplnilo, smluvila se se Skutilovými, že jejich nejmladší dítě Anna půjde do Roudničky, což se i stalo. Bratrské vazby Součků jsou rozebrány ve zmíněné románové kronice Milady Součkové (její rozbor srov. v citovaném článku v jižní Moravě 1972).

Můj dědeček studoval na gymnáziu v Hradci Králové od roku 1880; dne 27. června 1887 se na tomto ústavu podrobil maturitní zkoušce, jež mu umožňovala vstup na univerzitu, ale z finančních důvodů musel se uplatnit co nejdříve v životě, a tak si doplnil svoje vzdělání ještě jedno-ročním pobytem na královéhradeckém učitelském ústavu, kde také v roce 1888 maturoval, navíc si rozšířil svoje gymnaziální studia o zkoušky z těchto předmětů: pedagogika, metodika, hospodářství, krasopis, kreslení, hudba, zpěv, hra na housle, hra na varhany, tělocvik. Dne 17. července obdržel Josef Skutil dekret na místo zatímního podučitele v Újezdě u Nového Bydžova, kde setrval čtyři roky. Tehdy ho zmíněný bratranec Jan Souček z Oslavan přemluvil k odchodu na lepší místo, a to prozatímního učitele na šestitřídní škole v Oslavanech u Brna. Ustanovení na tamní škole bylo provedeno dne 27. 2. 1892, místo však měl Josef Skutil nastoupit až 1. října 1892. V r. 1893 v listopadu složil zkoušku učitelské způsobilosti a v příštím školním roce byl jmenován podučitelem oslavanské školy, na níž působil za nadučitele Václava Čapka. Když tento odověl, vzal si zřejmě vlivem Jana Karla Součka za manželku jeho sestřenicí Annu Skutilovou. Tyto skutečnosti měly vliv i na to, že můj dědeček dne 1. září 1898 přešel jako definitivní učitel do Zbýšova u Rosic na pětitřídní školu.

Zbýšov u Brna, vlastně u Rosic, měl již v té době napsánu svoji bohatou a zajímavou minulost od někdejšího svého starosty Antonína Honla dovedenou do roku 1878; vydal ji v roce 1904 profesor serologie a bakteriologie na Karlově univerzitě v Praze dr. Ivan Honl (1866—1934), syn důlního ředitele a zbýšovského starosty Antonína Honla. Stejnomený pražský onomastik a vojenský historik dr. Ivan Honl (nar. 1898) je syn známého pražského lékaře.

Ve Zbýšově se v roce 1900 Josef Skutil rozhodl o společné cestě s Leopoldínou Šmídkovou, rovněž učitelkou, jež tehdy působila v nejbližším okolí Zbýšova, v Neslovicích. Společnou životní dráhu nastoupili

v Bystřici nad Pernštejnem dne 9. září 1900 [odkud nevěsta pocházela — narodila se tam dne 11. 11. 1868]. Babička po absolvování brněnského učitelského ústavu důvěrně kamarádila s Annou Pammrovou (1860—1945), s Helenou (1869—1931) a Olgou Vaškovou (1873—1944), sestrami Petra Bezruče (1867—1958) a jeho ivančického bratra, budovatele tamního muzea, nadučitele Ladislava Vaška — Víta Šedivce (1872—1949). Babička učila zprvu na škole v Tišnově, pak v Husovicích [ještě vsi, ne samostatného města u Brna], nato v Ivančicích a posléze v Neslovicích. Ve Zbýšově u Rosic se mým prarodičům narodil dne 7. 3. 1904 můj otec, a záhy nato byl dědeček ustanoven dne 2. 6. 1905 nadučitelem na dvoutřídní škole v Soběšicích (od r. 1971 místní část Brna-města), kde setrval až do svého penzionování v r. 1924, kdy se odstěhoval do Brna-Řečkovic. O genealogii rodiny mé babičky sr. Bohuš Schwarzer, Příspěvek ke genealogii rodu Šmídkova (Vlastivědná ročenka okresního archivu v Blansku 1971, str. 11 až 26) a téhož Příspěvek k olešnické a bystřické rodině Jaklově (tamtéž 1971/72, str. 67—72) i moji genealogickou tabulku (Zešvagřenost rodiny Martina Zháněla s buditelem Karlem Šmídkem (přes rodinu Suchou z Bystřice nad Pernštejnem) — Zprávy Muzea Vyškovska, č. 82, 1970, str. 16).

I rodinu Šmídkovu dlužno v souvislosti s rodinou Šťastných blíže připomenout, neboť prof. Karel Šmídek (1818—1878), babiččin prastrýc, byl učitelem básníka Vladimíra Šťastného (1841—1910), jehož monografii pořídil jeho synovec — bratr hudebního skladatele Vincence, Bohuš Šťastný, který v úvodě k ní vzpomíná, jak velký měl prof. Šmídek vliv jako gymnaziální profesor v Jihlavě na mladého Vladimíra Šťastného od šk. r. 1852; připomíná i všechny další svoje styky s ním, především v době, kdy Šmídek redigoval v Brně časopis Hlas (1859—1870). Svoje vzpomínky na Šmídku zveřejnil Šťastný v Obzoru [I, č. 13]; zdůraznil v nich, že Šmídek patřil mezi nejlepší české profesory na Moravě, pro nemajetné studenty slovenského gymnázia zřídil v Brně podpůrný fond spolu s A. Pražákem a Fr. Sušilem. K poznání života a díla Šmídkova srov. moji edici „Cesta konaná 1843 Karla Šmídky“ (Literární archiv VIII-IX, Praha 1974 až 1978, str. 257—284), kde je citována všechna literatura předmětu, a dále Emanuel Macák, Šmídkova estetika dramatu (Archiv literární, sv. I, 1920, str. 1—8, sv. II, str. 24—32 i v následujících ročnících).

Josef Skutil (1866—1941) patřil k té generaci mládeže z království, jejíž část odcházela z východních Čech na Moravu, aby újeji přimkli především duchovně někdejší markrabství ke království, aby tu zmizela ona nenávisť, o níž ještě v padesátých letech psala Božena Němcová, a kterou údajně podle ní měla Morava vůči Čechům. Zvratu v tomto bylo lze dosáhnout jedině promíšením krve a vytvořením nového národa na území celé koruny i jejích vedlejších zemí. Šlo o paralyzování vlivu Vídně na Moravu jak po stránce kulturní, tak i ekonomické. Můj dědeček patřil k tisícům bezejmenných následovníků Aloise Vojtěcha Šembery (1807 Vysoké Mýto — 1882 Vídeň) a Františka Matouše Klácela (1802 Česká Třebová — 1882 Belle Plaine, USA), k mezigeneraci Jiřího Mahena (1882 Čáslav — 1839 Brno), Viktora Kamila Jeřábka (1859 Litomyšl — 1946 tamtéž), Rudolfa Těsnohlídka (1862 Čáslav — 1928 Brno), Stanislava Kostky Neumanna (1875 Praha — 1847 tamtéž) a jiných, kteří dokonali duchovní sjednocení Moravy s Čechami. A záhy za ním šel i jeho mladší bratr Karel, který byl berním adjunktem v Prostějově, posléze v Náměšti nad Oslavou a pak v Brně berním oficiálem.

Z rodiny Skutilovy pocházel pedagogický pracovník Adolf Skutil, který přispíval do Jursových Čítanek pro školy obecné (např. díl III, Vídeň, s. d., asi 1910) články ze správních dějin a ze samosprávy. Podle rodové tra-

dice byli jeho otec a Josef František Skutil (1778—1835) bratrance. Z vyprávění Jana Součka bylo lze vydedukovat, že babička Dorota (od Kateřiny Hrušové) byla rodem Holubová a byla příbuzná otce cestovatele dr. Emila Holuba (1847—1902), což je opravdu velmi pravděpodobné vzhledem k nepatrné vzdálenosti Vysoké nad Labem, Dřítěče, Chvojence i Vysokého Chvojna k Holicím, tj. míst, kde žili předkové těchto selských rodin.

Bratry Skutilovy, zejména moravské, k nimž zprvu patřil i Bohuš, který se později přes Vídeň, Paříž a Liverpool octnul až v Jižní Africe a v Austrálii, spojovalo upřímné bratrské pouto. Karel se dne 27. července 1902 oženil s Boženou Štátnou (5. 8. 1872 Bystrc — 5. 9. 1914 Obrány), sestrou hudebního skladatele, klavírního virtuóza a organisty Vincence Štátného. Božena byla silně orientována na Tuřany, kde působili její sourozenci Vincenc a Ludmila na tamní škole, ač rodina jejího otce nadučitele Vojtěcha Štátného (6. 4. 1843 Rudíkov — 26. 8. 1920 Ponětovice) pocházela z Bystrce. Se svou chotí Boženou měl Karel Skutil dvě dcery, Dagmar (nar. 9. 12. 1903 Prostějov, později provdanou Krepsovou, zemř. 12. 8. 1974 v Brně) a Vlastu (nar. 13. 12. 1905 v Náměšti nad Oslavou, provd. Červenkovou).

Začátkem první světové války došlo k rodinné tragédii Karla Skutila, zemřela mu žena, osiřel se dvěma děvčaty. S výchovou mu byla nápomocna sestra zesnulé Ludmila (nar. 2. 2. 1883 Bystrc — 28. 6. 1948 Brno), učitelka v Tuřanech, provdaná později (7. 5. 1925) za učitele Tomáše Drobnička (21. 12. 1884 Úsobro — 31. 5. 1972 Brno). Záhy zemřel i Karel Skutil (23. 1. 1916) a byl pohřben po boku své choti na brněnském ústředním hřbitově (řada 44, č. 230). Nastalo těžké rodinné dilema: Jak zajistit výchovu dvou hudebně, výtvarně i literárně nadaných dcer, sirotek Dagmary a Vlasty? Zprvu se uvažovalo, že si můj dědeček vezme starší Dagmar k sobě do Soběšic a že v rodině Štátných pod péčí tety Ludmily a strýce Vincence bude mladší Vlasta. Leč teta Ludmila prosadila rozumně svůj názor, že děvčata jsou již velmi zvyklá na ni (není vyloučeno, že počítala i se sňatkem s Karlem Skutilem, svým švagrem), že je vychová ona a že můj dědeček bude na jejich výchovu přispívat finančně, a že děvčata každé prázdniny prožijí u něho na soběšické škole, aby se i on mohl podílet na jejich výchově.

Takto docházelo k blízkým přátelským a rodinným poutům mezi školou v Tuřanech a v Soběšicích, k upřímnému přátelství s Vincencem Štátným (nar. 20. 1. 1885 v Bystrci) i s jeho nejstarším bratrem Bohumilem (14. 11. 1874 — 23. 9. 1937), jenž působil zprvu ve svém rodišti v Bystrci, pak v Říčanech a v Ponětovicích, později bydlel v důchodě u své dcery v Brně-Králově Poli. Zemřel v brněnské nemocnici U milosrdných bratří. V Soběšicích na škole, na níž vyrůstal můj otec, se vedl relativně dost velký společenský život — byla to v pořadí čtvrtá školní budova v obci postavená v roce 1887 na poschodí. Předchozí soběšická přízemní škola pocházela z roku 1883.

Ve škole se scházela celá rodina z obou stran, jak z dědečkovy, tak i z babiččiny, brněnští přátelé a učitelé z nejbližšího okolí. Dědeček hrával pravidelně karty s básníkem S. K. Neumannem, který bydlel zprvu v Řečkovicích, později v Bílovicích n. Svit., můj otec se zde bavil s jeho dcerou Soňou. Do Soběšic docházel Vincenc Štátný i se svou chotí Marií (30. 1. 1883 Ziersdorf v Dolních Rakousích — 18. 8. 1974 Brno-Tuřany), dcerou zasloužilého tuřanského obvodního lékaře MUDr. Josefa Havelky (19. 5. 1884 Jedlí u Šilperka — Štítý — 11. 2. 1921 Brno-Tuřany) a jeho ženy Aloisie rozené Illy (7. 4. 1854 Dorna, Dolní Rakousy — 26. 9. 1939 Brno-Tuřany).

Marie Havelková-Štátná pilně pracovala v oblasti moravského folk-lóru a zejména tuřanského národopisu po boku Lucie Bakešové [24. 12. 1853 Blansko — 2. 4. 1935 Brno], dcery Jindřicha Wankla (1821—1897), a rovněž Františky Kyselkové (27. 3. 1865—27. 3. 1951).

Vincenc Štátný hrával v Soběšicích na křídlo také spolu se svými hudebně nadanými neteři i s mým otcem, který se zprvu i pod jeho vedením, než začal hudbu soustavně studovat v Brně, propracovával, a často na nejrůznějších studentských akademických koncertoval, takže mu nezbyl čas ani na to, aby se naučil tancovat.

Někdy docházela do Soběšic za dědečkem i jeho nejmladší sestra Anna Čapková i se svým manželem Václavem Čapkem, pod jehož vedením se můj otec počal orientovat na přírodní vědy a na archeologii, a právě tento zájem v něm prohluboval jeho oslavanský strýc. Nejráději měl dědeček návštěvy svého bratrance Jana Součka, který se zájmem sledoval pokrok ve fotografii a byl rukodělně velmi zručný. Dodnes vlastníme jeho ručně vyřezávaný rám z hruškového dřeva pro obraz Komenského, který visíval v dědečkově pokoji, a také některé drobné rukodělné práce jiné. Do Soběšic za první světové války docházeli z upřímného přátelství k dědečkovi i mnozí brněnští učitelé a profesori, např. rodina profesora Otakara Mašky [+1977], syna objevitele šipecké čelisti K. J. Mašky (1851 až 1916), s jehož synovcem Jaroslavem Kramářem, pozdějším inženýrem a významným profesorem na středních průmyslových školách brněnských, můj otec navštěvoval první brněnskou reálku na Antonínské ulici. Důvěrné bylo přátelství mého dědečka s vranovským nadučitelem Karlem Zhánělem (1865—1942), který na tamní škole působil v letech 1891 až 1907 [o jeho rodině srov. ve Zprávách Muzea Vyškovska, č. 82, 1970, str. 7 až 15], jehož obvod sousedil se soběšickou školou. Na škole v Obranech působil spisovatel Viktor Kamil Jeřábek. Přátelské byly i styky s rodinou Aloise Mrštíka (1861—1925), jehož syn Karel (1905—1944) studoval s otcem rovněž na reálce a prožil tam řadu prázdnin v Soběšicích, stejně tak jako můj otec v Divákách.

Prof. Karel Absolon (1877—1960) zřídil v Moravském muzeu v Brně počátkem století oddělení moravského diluvia, kdežto oddělení moravského pravěku v období kolem první světové války až do svého penzionování ve třicátých letech vedl I. L. Červinka (1869—1952). Oslavanský nadučitel Václav Čapek se těšil u K. Absolona mimořádné přízni; proto právě jemu svěřil dohled nad vedením terénních výzkumů v Dolních Věstonicích. Václav Čapek upozornil K. Absolona na mého otce, tehdy studenta brněnské reálky, jehož si pozval k sobě do muzea, přičemž ho vybízel k intenzivnímu studiu přírodních věd. Analogickým způsobem získal i dalšího svého adepta Karla Zapletala, který se rovněž výrazně uplatnil v Moravském muzeu. Můj otec již během svých středoškolských studií měl zájem o prehistorii i o otázky moravského diluvia. Prehistorie neměla na Moravě svoji vlastní vědeckou striktní tradici jako tomu bylo v Čechách, kde existovala škola Vocelova a později A. Stockého, i když se tato disciplína právem na Moravě vyvíjela velmi úspěšně v rámci diluviálního přírodovědného zkoumání nebo z interpretací diletantských sběrů, a tak byl vlastně Karel Absolon první odborný znalec moravského diluvia a nakonec i prehistorie, i když byl vlastní erudicí skolený geograf, a vpravdě jediný český kustod všech přírodních věd v Moravském muzeu nejen před první světovou válkou, nýbrž i po ní, který však velmi těžce se přenesl přes svou aféru s Fr. Kameníčkem před první světovou válkou. Vedle Václava Čapka Karlu Absolonovi velmi intenzivně vypomáhal i Jan Knies při organizování terénních výzkumů ve Věstonicích a také jinde v Moravském krasu.

Protože se zájmy mého otce soustřeďovaly především na otázky moravského paleolitu, k němuž měl předpoklady nejen ze svých studií na Karlově univerzitě u A. Stockého a L. Niederla, ale zejména z pobytu na pařížské Sorboně u A. Breuille, doporučoval jej K. Absolon za vedoucího oddělení moravského pravěku, jehož předchodzí kustod I. L. Červinka se výlučně orientoval na otázky velkomoravské a staroslovanské (sr. především jeho dílo *Slované na Moravě a říše velkomoravská*, 1928).

Za prvé světové války, kdy byla v Brně obdobně jako v jiných městech na Moravě bída, stávaly se blízké Soběšice velmi navštěvovanou obcí, z jejichž chudých políček se do Brna, do Králova Pole i do Husovic, jež byly až do roku 1919 samostatnými městy sousedícími s Brnem, odnášel prostý chléb, mouka a jiné poživatiny. Bída za prvé války byla tak značná, že se jedly i kaštany a z rozemletých žaludů se vařila káva. Dědečkovou velkou zálibou byly včely, sbíral med a svým brněnským přátelům, především Maškům, jej darovával, což bylo velmi vítané. Také se zabýval sadařstvím a zahradnictvím a ve svých soběšických žácích vzbuzoval zájem a lásku k ušlechtilému pěstování nejlepších odrůd. Vedl rovněž školní kroniku, kterou vyplňoval svým drobným a úhledným písmem. K žákům byl neobyčejně přísný, ale spravedlivý. Co do znalostí vynikal nad průměr tehdejšího učitelstva, vzhledem ku svému gymnaziálnímu vzdělání, měl vynikající znalosti v dějepise i v jazycích, ještě několik týdnů před smrtí mně recitoval úryvky z řeckých a z latinských básní, zejména z Homéra, také z Catulla a z Vergilia. Dědečkovi bylo nabízeno místo na měšťanské škole, nechtěl se však rozloučit se Soběšicemi, říkával, že naše národní školy musí být univerzitami, a že také na těchto školách na venkově musí být vynikající učitelské kádry, aby řádně připravily mládež pro život. Na vyučování se dědeček pilně připravoval, stejně tak jako na školní vycházky a na výlety. V roce 1913 dlel s rodinou na Rábu v učitelské kolonii Komenský, odkud si můj otec přinesl nezapomenutelné dojmy pro celý život (srov. jeho vzpomínky otištěné ve Sborníku Vlastivědného muzea v Blansku 1975, str. 55—68). Bylo to ve stejné době, kdy Alois Mrštík pobýval v Crikvenici.

Moje první osobní setkání s Vincencem Štastným bylo při poslední radostné události v životě mého dědečka v únoru roku 1941, kdy se u nás v Řečkovicích setkala větší společnost přátel nadučitelů a řídících učitelů; byli vážní, později se rozveselili, dokonce si i zazpívali při oslavě 75. narozenin mého dědečka, a Vincenc Štastný, ze skupiny učitelů tehdy nejmladší, hrál na klavír. Dědeček k narozeninám dostal i řadu gratulací od svých žáků a kolegů z povolání a velké upomínkové album s fotografiemi všech míst, kde působil. Na vzpomínkovém večeru se vyprávělo o všem možném, mimo jiné i o spisovateli Josefu Uhrovi (1880—1908), který působil zprvu v Židenicích, pak v Babicích u Rosic, v Ostrovačicích a naposledy několik dní na Vranově u Brna jako učitel. Z Ostrovačic docházel za svým přítelem Janem Vojancem (14. 12. 1881 Drásov — 9. 9. 1956 Brno), který učil zprvu ve Zbýšově spolu s mým dědečkem a tu byl mému otci kmotrem, takže zde často i Josef Uher kolébal mého otce jako malého chlapce. Později Jan Vojanec zakotvil v Němčicích u Ivančic a důchod trávil v Tišnově u Brna. Svoji vzpomínku uhrovskou má otištěnou ve Vlastivědné pohlednici z Lomnicka (1967, str. 17—19). Jan Vojanec byl tehdy také u nás, ostatní přítomní byli již z nejbližšího okolí dědečkova domku, dnes již dávno zesnulí nadučitelé Hrdina, Vašíček, Poláček a Zapletal, bydlící vesměs na penzi v Řečkovicích a zde se jako kolegové-důchodci velmi intenzivně scházivali při procházkách, které jsem často se svým dědečkem a s nimi absolvoval.

Vzpomínalo se i na Bohumila Štastného, Uhrova nejlepšího přítele,

který napsal zmíněnou knihu o Msgru Vladimíru Štátném (17. 3. 1841 Rudíkov — 20. 8. 1910 Brno) i řadu románů, např. Červený kohout (1925), Do třetího pokolení (1926), Vojtěch (1928) aj. Bohumil Štátný byl zprvu učitelem v Říčanech, nevzdálených od Uhrových Ostrovačic i dědečkova Zbyšova, a s Uhrem jezdil vždy pravidelně ve středu a v sobotu za duševními zážitky do Brna. Josefu Uhrovi věnoval nejdojemnější báseň v próze Hoře lásky (Moravská orlice 44, č. 199 ze dne 2. 9. 1906). Ku konci svého života uveřejnil ještě dvě jiné vzpomínky uhrovské: Z dopisů Josefa Uhra (Lid. noviny 36, č. 616—621, 7. a 10. 12. 1927) a Vzpomínku na Josefa Uhra (Lid. noviny 36, č. 615 ze dne 4. 12. 1928). Ve dvacátých letech byl B. Štátný činný v Sokole i v hasičském sdružení — XVI. župa byla pojmenována jeho jménem.

Další moje setkání s Vincencem Štátným proběhlo osm let po této události počátkem roku 1949. Byl jsem tehdy pověřen svým gymnaziálním profesorem Viktorem Mertou (1889—1976), abych zorganizoval slavnostní vzpomínkový večer k 125. výročí narození Bedřicha Smetany. Tuto věc jsem konzultoval s Vincencem Štátným, jak po stránce výběru ukázek, tak zejména i svůj úvodní referát, který níže přikládám v příloze. Večer se znamenitě vydařil a tak jsem měl do Tuřan otevřeny dveře i později v době svého studia o životě a díle Josefa Uhra na přelomu gymnaziálních a vysokoškolských let v roce 1952. Svoje práce jsem vypublikoval značně později až v letech 1964 a 1965 ve dvou částech péčí Místního národního výboru v Lomnici. V letech 1952 a 1953 jsem zjišťoval dosud žijící pamětníky Josefa Uhra, které jsem pak chtěl požádat o sdělení vzpomínek na něho. Vincenc Štátný mně vyšel s velkou ochotou tehdy vstříc, stejně tak mně tehdy vyhověli Jan Vojanec, Jan Novotný (+1953) i okresní školní inspektor Antonín Votava (1882—1954) — všechny vzpomínky jsem zveřejnil po mnoha letech ve Vlastivědné pohlednici z Lomnicka (1967, str. 17—20). Tehdy jsem se seznámil s mnoha Uhrovými druhy z učitelského povolání, kteří ještě v padesátých letech žili jako sedmdesátníci. Můj otec mně tehdy doporučil, že by bylo vhodné, kdyby byly některé Uhrovy verše z let 1898 až 1900 zhudebněny, že by to mohl udělat jediné Vincenc Štátný nebo snad i Józsa Černík (1880—1969). Tento po delším zdráhání odmítl, ale Vincenc Štátný svůj příslib splnil v roce 1963. Zhudebnil čtyři z nich: Má národní, Národní idylka, Památka a Zálety pod společným názvem Čtyři písně na slova Josefa Uhra pro tenor a klavír. Vyšly až ve Vlastivědné ročenice Okresního archivu v Blansku (4, 1969, str. 33—43) po smrti mého otce; před jejich zveřejněním mě Vincenc Štátný žádal, aby byly připsány jeho památce. Složil je ve dnech 20. 11., 7. 12., 13. 12. a 21. 12. v roce 1963.

Při návštěvě v Tuřanech mně vyprávěl o svém učiteli na brněnském učitelském ústavě Leoši Janáčkovi (1854—1928) a ukazoval mně se zvláštní přízní i mnohá svoje vysvědčení podepsaná Janáčkem. Svého učitele si po celý život neobyčejně vážil a sděloval mně i svoje bezprostřední dojmy o něm, stejně tak jako o jeho vyučovací metodě. Vyprávěl, že Janáček svěřil klavírní part při prvním veřejném provedení Romance (IV) jemu, tehdy 19letému kandidátu učitelství, který dílo nastudoval s kolegou ze svého ročníku houslistem Rudolfem Kratochvílem; skladbu provedli na koncertě ve velké dvoraně Besedního domu v Ivančicích dne 5. července 1904. Na tomto koncertě se Vincenc Štátný představil rovněž jako skladatel, a to prvním provedením své klavírní skladby Ukolébavky lesa. Leoš Janáček projevil o tuto kompozici zájem při přípravě programu a doporučil, aby Vincenc Štátný přednesl ještě Frederyka Chopina Etudu revoluční (op. 10, No. 12), Franze Liszta Impromptu-Valse a Bedřicha Smetany Koncertní etudu gis moll (Na břehu mořském).

Dále vzpomínal, že ho Leoš Janáček vyzval ke studiu na varhanické škole v Brně, jejíž tříleté studium pak absolvoval s vyznamenáním v jediném studijním roce 1909—1910, což v historii trvání této školy v rozmezí let 1881/1882—1918/1919 při celkovém počtu 1346 posluchačů, což zjistil jeho syn Čestmír, bylo skutečně něco mimořádného, neboť šlo výhradně jen o případ Vincence Štastného, který toto náročné studium zvládl.

Vincenc Štastný dále uvedl, že při centenariu narozenin Bedřicha Smetany prof. dr. Vladimír Helfert (1886—1945) uspořádal slavnostní koncertní cyklus a zvolil si k jeho realizaci Vincence Štastného, jak je vidět z programu zahajovacího koncertu ve dvoraně spořitelny ve Slavkově u Brna dne 8. 4. 1923. Vzpomínal, že právě na tomto koncertě byl přítomen tehdy osmnáctiletý Jan Racek, který prý ve své pozdější reminiscenci přiznal, že si zvolil svoji životní dráhu právě pod vlivem dvou osobností, s nimiž se setkal tehdy na tomto koncertě.

A řeč šla dál. Vzpomínali jsme Jana Kunce (27. 3. 1883 Doubravice n. Svít. — 11. 9. 1976 Brno) i Józsefa Černíka (24. 1. 1880 Staříč u Místku — 4. 11. 1969 Brno), vyprávělo se o koncertech, které Vincenc Štastný uspořádal, mluvilo se o práci skladatelské. Staříčský mistr mně ukazoval soubor svých skladeb, vydaných písní a dosud nezveřejněných děl. Pak zasedl ke klavíru a hrál nejdříve z děl Leoše Janáčka a potom i svoje skladby. Přenášel jsem se v duchu na jiné prostory v jeho melodických, tak citlivě reprodukovanych, do jeho mládí, do doby, kterou jsem sice nikdy nepoznal, ale která mně byla tak dokonale známá z vyprávění mé babičky, do doby před prvou světovou válkou, vplýval jsem do hudební minulosti počátku století, do Janáčkovy varhanické školy. Potom jsme usedli do křesel. Díval jsem se do jeho tváře a v jeho vráskách, kterých měl tolik, jsem četl noty lidových písní, v jeho kadeřavých bílých vlasech jsem viděl nejen rodné lány s dělným lidem sklízějícím obilí, nýbrž i moravskou krajinu a její bohatou úrodu, v jeho šedinách jsem četl utrpení a strádání těch, kteří zpívali moravské lidové písně, k nimž měla intonace Vincence Štastného v melodických tak blízko. Přenášel jsem se do bohatého folklóru i do hudební minulosti Tuřan a jejich okolí, vybavoval se mně Bohuslav Balbín, který do Tuřan v 17. stol. často chodíval a docházel tam ze svého studijního města Brna, viděl jsem minulost kraje v textech písní i ve vyprávění a v jeho lyrických projevech hudebních. Cítil jsem to bezměrné úsilí uchovat duši lidu projevující se v písní v rysech Vincence Štastného s touhou dotvořit ji vlastním tvůrčím nadáním. Vzpomínal jsem na generace jedné z nejstarších moravských učitelských rodin, rodiny Štastných, která nás spolyvytvářela.

A opět ticho přerušované vážnou a klidnou řečí skladatelovou vytvořilo náladu, která jakoby nechtěla rušit jeho myšlenky, jeho inspirace. A potom zapsal několik hudebních motivů.

Po létech jsem přišel do Tuřan znovu. Jakoby se zde nic nestalo, jen patnáct roků přešlo, v nichž se Vincenc Štastný vůbec neměnil. A další návštěvy byly již koncem šedesátých let velmi hojné. Připravoval jsem medailón o životě Vincence Štastného a o jeho rodině pro vlastivědný sborník AVE (Archeologie—Vlastivěda—Etnografie) vydávaný vlastivědným kroužkem v Modřicích za redakce Ladislava Šebestíka. Chtěl jsem poznat jakoby znovu Vincence Štastného a jeho předky blíže, opět jsem se chtěl vžívat do jeho hudby, kterou reprodukoval i jeho syn Čestmír a dcera Bohuslava, jež šla také jako plná vlastivědná tuřanská pracovnice ve šlépějích svého otce i v pedagogické práci (srov. o ní Vlast. věstník mor. 29, 1977, str. 201). A nadšený propagátor, specialista z klavírní

tvorby rozvojových zemí Čestmír Štátný přednesl mně několik skladeb z Orientu. A ke všemu tomu se družily vzpomínky, krásné a tiché na předchozí generace, jež byly pro mně jakoby ve Vincenci Štátném ztělesněny. Připomínal se mistrův otec Vojtěch (6. 4. 1843 Rudíkov — 26. 8. 1920 Ponětovice), dlouholetý nadučitel v Bystrci, i jeho matka Josefa rozená Kreutzwieserová (27. 2. 1847 Vídeň — 11. 1. 1920 Maloměřice), na jeho strýce Vladimíra bylo vzpomínek stejně tak jako na rodinu Skutilovu a řadu jiných moravských učitelských generací. Vzpomínalo se i na jeho královopolského bratra lékaře lidumila MUDr. Vladimíra Štátného (13. 2. 1892 Troubsko — 19. 12. 1956 Brno), oživovali jsme si počátky hudební kultury v Brně, vzpomněli jsme Pavla Křížkovského (1820—1885), vposlouchávali jsme se do jeho kouzelné hudby, naslouchali jsme Nikolaji Andrejeviči Rinskému Korsakovovi (1844—1908).

Staříčský klavírní virtuóz vzpomínal, jak ho kdysi profesor Viktor Nopp, asistent Otakara Ševčíka (1852—1934) doporučil za klavírního partnera Vášovi Příhodovi (1900—1960), vynikajícímu houslovému virtuózu. Těšilo ho, že v klavírním rozhlasovém recitálu Jana Ermla a Čestmíra Štátného z jeho díla se vzpomnělo i v zahraničí v předvečer jeho pětáosmdesátin v roce 1969 jeho díla.

Vincenc Štátný byl vskutku velmi oddán Leoši Janáčkovi, a to ještě před vstupem na varhanickou školu a zejména ode dne, kdy vyslechl první taktý brněnské premiéry Její pastorkyně [27. 1. 1904]. Zaznamenal si potom, což mně ukazoval, ve svém deníčku: „Již tehdy mne jako mladíka ve III. ročníku učitelského ústavu uchvátila nslýchaná krása jeho hudby tak, že jsem si o přestávkách na galerii zapisoval význačné nápěvy do zápisničku, který chovám dodnes. To všechno bylo důkazem, jak celou mou muzikantskou bytostí pronikla hudba Mistrova. Že to nadšení bylo opodstatněné, dokázaly později ne místní, nýbrž i světové kritiky. Boj Mistrův o uznání šťastně dobojován.“

Vyprávěl dále o Bohumíru Štědroňovi (nar. 1905), jehož seznámil s miniaturou Leoše Janáčka „Na památku“ s motivem ve verších od Elišky Krásnohorské již ve třicátých letech při jeho návštěvě v Tuřanech. Dó této doby se o existenci této kompozice nevědělo. Není prý však zjištěno, kdy a kde byla tato skladbička zveřejněna, a kdo ji Vincenci Štátnému daroval. Ten tuto miniaturu pietně vlepil pod předmluvu originální mluvy čestného doktora brněnské filosofické fakulty v jeho Lašských tancích edice Maticе Umělecké besedy v Praze roku 1929. První veřejné provedení miniatury Na památku realizoval pianista Čestmír Štátný až 18. 1. 1976 v pořadu koncertu mezi obrazy akad. malířů Frant. Kocourka a nespřízněného s ním Josefa Štátného a gobelínů Olgy Kolovratové ve výstavní síni Domu kultury Julia Fučíka v Adamově. Toto matiné pět let po smrti Vincence Štátného připravil Historickovlastivědný kroužek ZK ROH Adamovských strojiren v Adamově za vedení Jaroslava Zelíka.

Koncem šedesátých let dozrávala i moje stať o Vincenci Štátném. Předobry stařeček se jejího zveřejnění již nedočkal. Stala se jedním z jeho nekrologů (AVE 4, 1972, str. 27—38). Vincenc Štátný zesnul náhle několik dní po svých 86. narozeninách dne 26. 1. 1971. Zanedlouho za ním odešla i jeho milovaná choť (18. 8. 1974).

Do mých vzpomínek přešel Vincenc Štátný jako typický představitel pro mne nejstarší moravské učitelské generace, s níž jsem se na škole již nesetkal, s představiteli kantorů narozených v šedesátých a v sedmdesátých letech minulého století (Vincenc Štátný dovršil jako regenschori tradici tuřanských kantorů), k nimž patřil i můj dědeček. Snad i proto jsem v úvodě této črty věnoval jemu více místa, abych mohl ukázat na

rodinné prostředí, na původ učitelských rodin z počátku našeho století, na milieu, z něhož vycházeli, i s vylíčením doby, která je spoluvytvářela, tj. válečné události r. 1866. Z relativně dost špatně hmotně situovaných rodin vycházeli představitelé posledních národních buditelů a vědců, z učitelských rodin šli na vysokou školu nadaní synci, kteří se stali později předními představiteli naší vědy a umění. Mnozí učitelé sami byli hlavními nositeli pokroku, literatury, umění výtvarného i hudebního. Z moravských učitelských rodin pocházeli jak Vítězslav Nezval, tak Miloslav Hýsek, Alois Gregor, Ladislav Hosák i jiní, a to právě z těch generací, jichž bylo vzpomínáno v souvislosti s rodinou Šťastných, která patřila k posledním z buditelských. Škoda, že zbyly jen vzpomínky, které bylo třeba zachytit, aby neodezněly bez literárního záznamu, neboť jsou nesmírně zajímavé i genealogicky.

Při dlouhých a cenných rozhovorech s rájeckým zasloužilým učitelem, pozdějším prvním předsedou MNV Antonínem Vladíkem jsem si uvědomoval bezpodmínečnou nutnost profilu lidového prostředí učitelských rodin, na nichž i on sám intenzivně pracoval, zveřejnit.

Příloha I.

Kramářská píseň o kanonýru Jabůrkovi

Tam u Králového Hradce
létaly tam kule prudce
z kanónů a z flintíček
do ubohých lidiček.

U kanónu stál
a pořád ládoval,
a u kanónu stál
a furt jen ládoval.

Vtom ho zahlíd krónprinc Fridrich
her je, den kerl erschiess ich,
a už hází potvůrka
rachejtle na Jabůrka.

A u kanónu stál...

A hned prajžští kanonýři
na Jabůrka všichni míří,
každý ho chce trefiti,
princi se zavděčiti.

A u kanónu stál...

Práskla puma velmi prudce,
utrhla mu obě ruce,
on rychle boty sundal
a nohama ládoval.

A u kanónu stál...

Vyřal ho po každé ráně
a už zase házel na ně
dvoucentové kuličky
na ubohé Prajžičky.

A u kanónu stál...

Kmání, šarže, oficíři,
kobyly i kanonýři
po zemi se válejí,
rány je moc pálejí.

A u kanónu stál...

Když pak pum a kulek více
trefilo ho do munice,
tu se teprv lek
a s kanónem pryč utek.

A u kanónu stál...

Vzdor hroznému dešti kulek
feuerwerk Franz Jabůrek
s luntěm u kanónu stál
a pánvičku pucoval.

A u kanónu stál...

Vtom jeden prajžský frajvilig
šrapnerem mu hlavu ufik
a už na to neviděl,
na Prajzy přeci střílel.

A u kanónu stál...

Jabůrkova letí hlava
zrovna kolem generála,
a křičí a meldují,
sakrovat neumějí.

A u kanónu stál...

Dej mu Pámbu věčnou slávu,
von má ale žádnou hlavu,
nedělá si z toho nic,
bezhlavých těl je prý víc.

Přednáška o B. Smetanovi z roku 1949

V souvislosti s kontakty s Vincencem Štastným vznikla v roce 1949 z podnětu královopolského gymnaziálního profesora Viktora Mertý (1889 až 1976) i moje přednáška o B. Smetanovi k uctění jeho 125. narozenin, proslovená v Brně-Králově Poli na studentské akademii, jejíž text jako dobový dokument vydáváme:

Tak jak byl Bedřich Smetana (1824—1884) zván již dříve naším největším hudebním skladatelem a tvůrcem české národní hudby, zůstává jím i dnes, a tak jako dříve hudební kritici a odborníci, zejména Otakar Hostinský (1847—1910) a hlavně Zdeněk Nejedlý (1878—1962) vyzdvihovali v díle Smetanově právem jeho lidovost, tak zdůrazňujeme tuto lidovost i dnes. Kořeny smetanovské tvorby tkví ještě hluboko v našem národním obrození. Protože v hudbě viděl mladý Smetana, rodák litomyšlský, svůj život a svou spásu, probíjel se, a to mnohdy dosti těžce — je známo, že si nemohl zpočátku zaopatřit ani svůj vlastní klavír — jen aby se mohl věnovat hudbě. Jeho poměry se zlepšily, až se dostal jako dirigent do švédského Göteborgu, odkud se vrátil roku 1861 do Prahy. Hostinský napsal, že Smetana se vracel do Čech přímo s plánem a cílem státí se tvůrcem a organizátorem hudebního umění v národním duchu českém a tak navždy vyvrátit světem mylně rozšířený předsudek, že hudební nadání v Čechách stačí jen na výkonné umění. I nadále žil Smetana velmi těžce a v bojích o uznání svého umění. Svými „Branibory v Čechách“ položil roku 1866 pevný základ české dramatické hudbě, a když v nešťastném válečném roce 1866 byla provedena „Prodaná nevěsta“, která měla být podle původního plánu Smetanova zpočátku jen operetou, stala se záhy tato Smetanova hra přímo populární. Jaké byly současně hudební poměry české, nejlépe vidno z toho, že Smetanův „Dalibor“, jedna z nejjemnějších oper, kterou však kritika nazvala „nezáživnou cizotou“, se setkal s nezdarem. Přestože roku 1872 dospěl Smetana Libuší k vrcholu svého ideálu hudebního dramatu, zažil teprve nyní největší boje, a to nejen o své umění, ale byla to doba, kdy se pochybovalo dokonce i o jeho vlastenectví a češství. Hostinský správně napsal, že nejodpornější na celé věci bylo, že se z této bezpodstatné kritiky velkého umění Smetanova stalo hnusné politikum.

V této době složil Smetana „Dvě vdovy“ a spoustu jiných skladeb. Není divu, že tyto pusté útoky působily i na zdraví Smetanova a r. 1874 nastalo u Smetany rozrušení nervů a v 50ti letech svého života, v době svých největších tvůrčích schopností, umělec navždy ochluchl. Co však znamenala úplná hluchota v životě hudebního tvůrce! I existenčně byl od té doby Smetanův život pln utrpení a strádání. Bez kapelnické pense, odkázán jen na tantiémy a honoráře, opustil Smetana Prahu a u dcery Žofie Schwarzové v Jabkenicích u Mladé Boleslavi nesl trpělivě svůj krutý úděl. Leč ani tento smutný osud nezlomil Smetanova génia. Právě z této doby (1874—1878), pochází symfonický cyklus „Má vlast“, věnovaný Praze, který sám o sobě by stačil, jak praví správně Zdeněk Nejedlý, k tomu, aby toto dílo zaručilo Smetanovi místo mezi nejprřednějšími skladateli světovými. Obrazem z vlastního Smetanova života je známý smyčcový kvartet „E-moll — Z mého života“. Z této doby pocházejí také „České tance“, „Z domoviny“, „Věno“, ale i opery „Hubička“ a „Tajemství“. Roku 1881 bylo Smetanovou Libuší slavnostně otevřeno Národní divadlo. Ačkoliv životním snem Smetanovým bylo, aby mohl sám Libuši řídit, neslyšel z ní

ani tónu. V novém Národním divadle po požáru řídil aspoň její slavnostní předeheru. Do pokročilejšího období Smetanova života patří „Čertova stěna“, — operu „Violu“ již nedokončil.

Smetanu, který byl také velkým výkonným umělcem, správcem opery a měl velký vliv na současnou hudbu českou, již razil cestu i do ciziny, možno charakterizovat jako skladatele zcela moderního a právě zakladatele české moderní hudby. Po ideové stránce vyrostlo jeho umění, jak ukázal správně Vlad. Helfert, z romantických kořenů obrozenských, díla jeho nejsou chopinovská a Mistr nepodlehli ani hudebnímu vlivu Wagnerovu. Smetana sám byl, jak říká Vl. Helfert, zjev klasicky vyrovnaný. Helfert hledá podstatu smetanismu v umělecké struktuře a v otázkách stylu: Daliborem, Mou vlastí a Libuší vtiskl Smetana české hudbě pečeť vnitřní velikosti.

Svémi operami i celou hudbou předstihl naše osvobození. Zdeněk Nejedlý, autor velkého a krásného životopisu Smetanova, a literární a organizační spoluvůrce Smetanova kultu, ukázal obsáhle na velký význam Smetanův pro českou hudbu a český národ. Vladimír Helfert krásně říká, že Smetana dal veškeré své dílo bezvýhradně do služeb nadosobní ideje vlasti a národa a teprve v posledních dnech bylo krásně řečeno, že pro všechny svoje rysy patří Smetana k nejpokrokovějším umělcům — bojovníkům za nový svět.

ZPRÁVY — RECENZE — DROBNÉ ČLÁNKY

Vývoj genealogie a heraldiky v českých zemích, především na Moravě v posledním desetiletí

Morava představuje v rámci české heraldiky i genealogie výraznou uzavřenou oblast se svými vlastními specifickými problémy, proti Čechám je v jisté výhodě, že má zachovány zemské desky, vydánu většinu půhoných knih, nemá však svého Augusta Sedláčka, který by v rámci popisů všech hradů, tvrzí a zámků pořídil genealogické i heraldické výklady všech jejich držitelů. Pramenem pro moravskou genealogii je jak CDB, tak i CDM, zemské desky i půhony, sbírky Bočkova i Cerroniho ve Státním objastním archivu v Brně, sbírka pečeti uvedeného archivu i Moravského muzea, nemluvě o fondech jiných, především olomouckého biskupství a předních měst. Paprockého Zrcadlo slavného markrabství Moravského (1593) je rovněž jedním z pramenů moravské genealogie a heraldiky, zejména pro její 16. stol.

V 19. stol. byly průkopnickými pracemi pro tyto vědní disciplíny na Moravě práce d'Elvertovy a Wolného, do mezinárodních souvislostí moravský genealogický a heraldický materiál však uvedli až H. Kadich—K. Blasche, průkopníkem v genealogii byl i Vít. Houdek a později Ignác Horníček, ale to bylo již v době, kdy A. Sedláček zpracoval v rámci Ottova slovníku naučného rovněž téměř všechna hesla genealogická z Moravy a kdy již Josef Pilnáček vydal svoje Staromoravské rody (1930) a Václav Vojtíšek intenzivně studoval především městskou heraldiku, a kdy Ladislav Hosák pracoval na svém Historickém místopise země Moravskoslezské (1938), který je rovněž nepřehlednou studnicí pro genealogické informace. Hned po roku 1945 usiloval týž o zpracování moravského genealogického slovníku, který by zachycoval výběrově nejvýznamnější mo-

ravské rody a jejich genealogické vývody se širšími žeteli biografickými a kulturněhistorickými.

Ke konci šedesátých let dochází v Praze ke značnému oživení genealogických i heraldických studií, Zdeněk Fiala provedl revizi rodokmenu Přemyslovců, V. Palivec vydává Minimum pro rodopisce, V. J. Sedlák Tabulky pro převod historických dat, M. Zenger se věnuje estetice i teorii znaků a J. Louda si všímá podrobněji heraldiky většiny našich měst, navazuje tak na starší odkaz brněnského badatele Fr. Zvolského.

Heraldická sekce při Muzeu těžby a zpracování zlata v Jílovém začíná v roce 1968 vydávat časopis Heraldika, v roce 1969 vzniká v Praze i Genealogická a heraldická společnost, která vydává svoje Listy GHS. J. Polišenský, který již za protektorátu vydal ukázky z Paprockého (v čemž jsem na jeho úsilí navázal v řadě pramenných publikací k dějinám našich městech), píše studii o uplatnění genealogie a heraldiky na Moravě. Do genealogie i do heraldiky se zapojují především laičtí zájemci, kteří sledují ponejvíce oblast tzv. občanského, někdy též selského rodopisu a zejména příznivci heraldiky, kteří mají kromě historického žetele především zájmy výtvarné. Genealogická a heraldická společnost, která v r. 1969 sdružovala asi 200 členů, se během deseti let své existence rozrostla zhruba o tisíc dalších zájemců, bylo založeno několik jejích poboček, mezi něž patří i pobočka brněnská, ostravská, tábořská, pro okres Ústí nad Orlicí, Mladou Boleslav a oblast Podorlicka, nejmladší je skupina v Olomouci.

GHS sdružuje především laickou veřejnost, ale k její cti patří kromě spolkového časopisu i to, že v Praze uspořádala již několikrát kurs pro genealogy-začátečníky, kde byly vysvětlovány i složité otázky paleografické, vydala dále Beránkova skripta a pořídila i informativní instrukce a sylaby ze svých školení. Listy Genealogické a heraldické společnosti, které zprvu redigoval V. J. Sedlák, od r. 1975 J. Honc, přinášejí kromě odborných článků z obou vědních disciplín i zprávy ze života společnosti a recenze naší i světové heraldické literatury. Čeští genealogové a historici přispěli svými příspěvky i do sborníků z mezinárodních kongresů genealogických a heraldických věd.

Vzhledem k různorodosti členské základny musí se práce v GHS soustřeďovat do několika pracovních oblastí a využívat několika různých forem práce. Především je to pracovní exkurze spojená s výkladem heraldických památek nebo návštěva archivů spojená s demonstrací archivního materiálu, především matrik nebo urbářů. Jiným prostředkem je instruktivní přednáška s diskusí nebo vlastivědněheraldická exkurze s návštěvou několika zámků, městských rezervací památkářských (např. Telč, Slavonice aj.), popřípadě zájezd do zahraničí s návštěvou budto družebních měst nebo míst majících vztahy k české historii. Popularizaci lze provádět rovněž denním tiskem budto zveřejňováním referátů o současné genealogické a heraldické literatuře nebo přímým výkladem některého znaku.

V Brně byla pobočka GHS založena v roce 1972. Její práce je skutečně zaměřena na uvedené okruhy a navíc má tato společnost i pevný program odborněpublikační a dokumentaristický. V odborné práci se zaměřuje na poznání genealogického odkazu feudálního období, období konce feudálního řádu reflektujícího se v tzv. občanském rodopise u selských i městských rodů i na všechny oblasti heraldiky, především městské, přičemž na tomto poli spolupracuje i se znakovou komisí.

Pokusili jsme se přehledně zhodnotit genealogii nejvýznamnějších moravských rodů předlucemburské doby, let 15.—17. stol. i doby barokní,

přičemž jsme kladli hlavní zřetel na bližší seznámení se s genealogií 16 moravských rodů, tzv. starých a starobylých rodů, jež měly právo, aby z nich byli voleni nejvyšší zemští úředníci a členové sněmu a soudů obou údů.

Dále podepsaný předseda brněnské pobočky přistoupil k pořízení rejstříku — rodovému katalogu podle Hosákova Historického místopisu (1938), čímž se dle našeho názoru podaří zmapovat veškerá někdejší zemskodeskovní majitelská vrstva národa, prakticky zhruba od 12. stol. až po rok 1848, čímž se získá vlastně i seznam nejvýznamnějších Moravanů pro feudální období. Je publikován jako příloha Vlastivědné ročenky okresního archivu v Blansku, kterou jsem založil, od roku 1976. Protože je Morava relativně velmi málo zastoupena v Prochaskově Handbuch der erloschener böhmischen Adelfamilien aj., je zapotřebí zrealizovat po ukončení vydání katalogu moravských zemskodeskovních držitelů jednak souborný slovník moravských zemskodeskovních držitelů, nebo alespoň ukázkově komplexní, a teprve potom přistoupit ke slovníku výběrovému jen rodin nejvýznamnějších, L. Hosák jich navrhol zhruba asi 500. Vzhledem k tomu, že se již od husitské doby počínají prolétat úzce rodovými i zemskodeskovními vazbami rodiny moravské s českými i se slezskými, je třeba zvážit, nebylo-li by účelné raději připravit souborný slovník zemskodeskovních držitelů celého někdejšího království Českého [ovšem bez Lužice dané Sasku do zástavy roku 1635, definitivně odstoupené Německu v roce 1918, a Slezska odstoupeného v roce 1742] a tak antikvovat na základě nových poznatků práce Sedláčkovy, Bačkovského aj. Pro Moravu je nejsmutnější, že přes všechno dosavadní úsilí postrádáme dosud biograficko-genealogickou kompletizační studii právě o zmíněných 16 základních rodech; co víme např. o pánech z Pezinku, Obřanské Hory, ze Sovince aj., je naprosto nedostačující. Navíc právě u těchto rodin je třeba s genealogickým studiem úzce spojit i rešerše heraldické.

Na poli heraldickém bylo v Jihomoravském kraji učiněno relativně nejvíce: podařilo se zjistit všechny dostupný heraldický materiál ke všem znakům jihomoravských městeček a měst a současně pořídit i souborný soupis všech znakových privilegií. Na základě archivních rešerší se pak přistoupilo k pořízení studie o znacích městeček a měst kraje a připravit ji redakčně pro sborník Brno v minulosti a dnes, v němž má vyjít v roce 1979. Při této práci vyvstala i řada dílčích studií jiných.

V rámci příprav edice o moravských hradech a zámcích byly uspořádány dva svazky, jež zahrnou souborně všechny moravské hrady a zámky, i zde budou plně využity zřetele heraldické a při historických výkladech nebudou opomenuty biografické a genealogické aspekty významnějších držitelů těchto sídel.

V občanském rodopise se pracuje na excerpování tereziánského a josefinského katastru, při detailních průzkumech selských rodů se bohatě využívá matrik a urbářů, dochází se i k teoretickým pracím, do nichž jsou zahrnuty i výsledky zkoumání jiných vědních disciplín, např. folkloristiky, onomastiky a všeobecné historické vlastivědy.

Za nejdůležitější práci v oboru považujeme rozbor Knih počtů města Brna z hlediska onomastického a genealogického pro městské jádro a jeho předměstí ze 14. stol. (Brno v minulosti a dnes, 1970), pro širší aspekty pak modernější výklad moravské báje o králi Ječmínkovi s využitím zřetelů genealogických (Arpádovců, ve vztahu k Ludanicům) a heraldických (Heraldika 1978, č. 2). Na základě pověsti směřující do uherské oblasti z doby Arpádovců podařilo se nám vyložit prvotní sídlo Ludaniců v okolí

dnešní Břeclavi [ztotožňují Lodan s německým názvem Lundenburg], lokalizovat přesně i Lucké pole do oblasti Dyje a Moravy i Olšavy, osvětlit přesídlení do Ludanic (okr. Topoľčany) a konečně konkrétněji vyložit vazby rodiny k Chropyni a k oblasti v okolí Přerova.

V plánu genealogických prací se připravuje podrobnější zkoumání rodiny pánů z Boskovic, z Kunštátu, Pernštejnů; zpracována byla již tabulka rodiny Sereniy a Lomnických. Ukázkově byly vydány některé texty z Paprockého Zrcadla slavného markrabství Moravského týkající se rodin Boskoviců, Pernštejnů, Lomnických a Kunštátů. Pro moravský, popř. celočeský genealogický slovník by byla velmi žádoucí kritická edice právě tohoto Paprockého díla a jeho novější analýza nejen literárněhistorická, nýbrž právě genealogická, se všestranným rozbořem heraldických kreseb.

Na poli heraldickém se připravuje souborné zmapování nejdříve historického jádra Brna s jeho úplnou fotodokumentací a s kritickým všestranným rozbořem.

V genealogii bude nejsložitějším oríškem studium barokních zemskodeskovních držitelů a feudálů z doby pozdější, až do roku 1848. Zde právě při novějším pohledu vysvitnou mnohé mezinárodní vazby, a to nejen k rodům v Rakousku a v Německu, nýbrž i v Uhrách, v Rumunsku, v Řecku, ve Francii a v Anglii. Na tomto poli bude možno navázat úzkou spolupráci s odborníky v zahraničí, která povede ke všestrannému prospěchu.

Heraldickou dokumentaci si představujeme tak, že pořídíme nejdříve u větších měst s významnější minulostí přesný nárys původních sídlišť a dodnes dochovaných domů, v nichž rozlišíme budovy laické a sakrální. Potom provedeme fotodokumentaci jejich heraldické výzdoby a určíme erby, přičemž se budeme snažit zjistit, je-li daný erb unikátní nebo lze-li jej srovnat s některým jiným, známým již odjinud. Ve větších městech jsou rovněž zajímavá tzv. erbovní znamení, podle nichž se dříve lokalizovalo, např. dům v červeného raka, u čtyř mamlasů (i když v tomto případě nešlo o znamení v pravém slova smyslu, nýbrž o skulpturní výzdobu).

Někdy se může stát, že došlo k porušení erbovní výzdoby nebo překrytí původní jinou novější. Toto vše je nutno sledovat v průběžné dokumentaci. V nejbližší době se plánuje heraldické zmapování historického jádra města Brna, v němž se setkáváme s několika druhy heraldiky, někdy vzájemně se i překrývající. Výtěžek z této práce bude možno dobře uplatnit v kulturní historii a v genealogii.

Doposud se sledovala ponejvíce heraldika městská, ale zapomínalo se mnohdy na její prameny, jež dlužno spatřovat v mnohých případech i v zemskodeskovních držitelských rodech, jež v některých případech silně ovlivnily heraldiku svých poddanských městeček nebo měst, jak je tomu v případě Letovic, jež mají ve znaku osterve rodu Ronoviců nebo Olešnice má ve znaku původní znak pánů z Lomnice apod. Pokud jde o Rájec-Jestřebí, byla jeho znaku věnována pozornost až mimořádná.

V případě někdejších královských měst je tomu analogicky tak, že jejich erb byl ovlivněn zemským znakem, a právě u moravských měst větší orlicí (např. Znojmo nebo Olomouc).

Dalším heraldickým zkoumáním ve spojitosti s rešeršemi genealogickými podaří se interpretovat mnohé události z naší kulturní historie poněkud jinak než dodnes.

Podaří-li se zkompletizovat genealogický slovník moravských zemskodeskovních držitelů, do něhož vejdou i zřetele heraldické, bude to jistě pro období starších dějin jeden z nejvýznamnějších počínů vůbec. (—js—)

Heraldici a genealogové k 80. výročí VŘSR

Dne 18. října 1977 se na strojnické fakultě VUT v Brně uskutečnila slavnostní schůze Genealogické a heraldické společnosti v Praze, pobočky v Brně.

Hlavní náplní bylo důstojné oslavení 60. výročí VŘSR a páté výročí existence brněnské pobočky.

Úvodním referátem byl zhodnocen historický význam VŘSR.

Hlavní nosnou náplní schůze tvořila přednáška o znaku SSSR, znacích svazových republik a o znacích 19ti významných sovětských měst evropské části SSSR.

Po zprávě o zájezdu společnosti na Novohradsko začátkem onoho měsíce následovalo hodnocení pětiletého působení pobočky v Brně. Podtržena byla činnost přednášková, odborná, vlastivědná a politicko-výchovné působení společnosti, publikační aktivita i organizování kvalitních tematických zájezdů tuzemských i zahraničních včetně společenského života společnosti.

Závěrem slavnostního shromáždění byla předána čestná uznání členům zasloužilým o aktivní působení brněnské pobočky. Uznání obdrželi členové: J. Cenek, prof. V. Grolich, ing. Mir. Chlebek, prof. Fr. Klein a dr. Plichta.

Na ukončení byli členové upozorněni na sledování vývěsní skříňky na Solniční ulici v Brně a schůze byla ukončena.

Mir. Chlebek

Věra Šujanová

Rada laika laikům při postupu v genealogické práci.

(Ke genealogii čtyř rodin v Habří, okr. Žďár nad Sáz., obec Strážek)

Moje vyprávění o historii jedné malé vesničky na Českomoravské vrchovině, která byla v dávné minulosti pojmenována podle mohutných habrů rostoucích v jejím okolí Habří, začíná cestou vlakem z Brna do Tišnova, pak autobusem na zastávku Krčma a pokračuje procházkou polem a lesem s poetickým názvem Pustiny, kde se hned před zraky otevře překrásné údolí. Pro mne zde začala láska k tomuto kraji a k této obci hned na první pohled a odtud pramenil i zájem o minulost míst, o kterých praví báje, že jimi procházel kníže Samo. Vyslechla jsem vyprávěnky nejstarších pamětníků v této maličké obci, počala pátrat po vlastivědných brožurách, po rodinných dokumentech, po odborné literatuře a konečně došlo i na výpisy ze starých matrik. Pátrání, která dosud plnila potěšením jen mne, nabyla větších rozměrů. Pustila jsem se do sbírání materiálů pro sepsání obecní kroniky, hlavně její historické části. Chtěla jsem, aby ty objevené věci měly užitek i pro širší okruh lidí, hlavně mladých, kteří se o historii místa i svých předků velice málo zajímají. V této době jsem narazila na odvětví, které se stalo mou prací nejmilejší — na rodopis.

Z matričních výpisů narození, sňatků a úmrtí jsem sestavila rodokmeny všech v obci žijících občanů za posledních 300 let. Některý rodokmen je samozřejmě jen torzem, dvouřádkovým údajem (ženich si přijel pro nevěstu, starý občan přišel do rodné vsi na poslední odpočinek, služka odešla z vesnice, bohatší jen pro dítě apod.). Některé rodokmeny jsou delší, dvě až tři generace a náhle se rodina ztrácí, odstěhovala se, nebo umírá bezdětná. Nejceněnější jsou výzkumy o rodech, zachycených zde

od doby počátků matrik v tomto kraji, tj. od roku 1680, jejichž potomci žijí v obci dodnes. Na těchto jsem pracovala s největší péčí a láskou, poněvadž dokumenty potvrzují nejen starobylost rodu, ale svědčí i o vzácné věrnosti k půdě a k rodnému místu.

Některá stará rodová jména v obci jsou jakoby vrostlá do půdy a do přírody: Aulehla, Brázda, Chocholáč, Karas, Laštovica, Skalník, Sýkora, Beran, Kozel, Borovička. Jiná snadno vysvětlitelná: Blahonovský, Dolníček, Navrátil, Kříž, Mrňous, Volavý, Základník, Habán, Klíma, Podivín, Prudký. Záznamy jmen v této obci obsahují celkem 210 příjmení. Obec měla nejvýše 40 čísel a největší počet občanů byl kolem 220.

Strohé a zdánlivě úřední zápisy ve starých matrikách odhalí rodopisci, který je čte se zájmem a s porozuměním — mnohá tajemství. Vypráví o tragédiích rodin i celé obce, o vysoké úmrtnosti nemluvnat, o předčasných úmrtích mladých matek, vysílených každoročními porody. Občas dýchnou na rodopisce i nabuřelosti panských rodných vrchnostenských zápisů, které jsou na rozdíl od chudiny provedeny obšírně, se všemi náležitostmi a jsou až nápadně krasopisné. Upozorní na nerovné sňatky, kdy se vlastně slučovaly majetky, a ne lidé z lásky. Odhalí smutnou dobu, kdy si místní ženy braly z nalezince ve Vídni kojenče, aby přijatý poplatek uchránil jejich vlastní početné děti od bídy a od hladu. Výpisy úmrtí těchto malých ubožáčků se zdají někdy bez konce. Celé stránky úmrtní matriky jsou pokryty cizími jmény dětí, sotva jen narozených, které mnohdy nepřežily ani cestu. Z matrik se dají také za těch posledních 300 let sestavit statistiky o populaci, o výši sňatků a také např. výpočty nejčastěji používaných křestních jmen, výše úmrtnosti a její příčiny. Zápisy vyprávějí také o přesmutných koncích často bohatých rodin, jejichž nejstarší příslušníci dožívají v bídě a hladu v obecní pastoušce, odkázání na milosrdenství svých sousedů.

I tyto přívěsky [jako velké smutné slzy] jsou navlečeny na nitky rodokmenů, které se vinou historií této malé dědinky, která snad v budoucnu zmizí z mapy tohoto překrásného kraje, poněvadž mladí lidé stále utíkají od zdejší půdy, která přece jen ještě stále „rodí kamení“.

V čase, kdy jsem začínala sbírat materiál pro obecní kroniku, neexistovala ještě GHS, jejíž členové by mně mohli odborně poradit, také neprobíhalo žádné školení kronikářů, kteří se zabývají historickou částí kronik, takže moje vlastní školení bylo velmi tvrdé. Žádné zkušenosti jsem neměla, měla jsem v ruce jen jeden důležitý dokument: žádost MNV Strážek o volné nahlédnutí do materiálů knihoven a archivů. Začínala jsem studiem všech možných příruček, časopisů a knih, půjčených v UK a SOA. Přes knihy o dějinách tohoto kraje jsem se seznámila se jmény, tolik známými z této oblasti: L. Hosák, J. Tenora, J. Pilnáček, B. Bretholz, později V. Palivec, I. Horníček, A. Kotík, A. Robek, J. Herzog, F. Černý, F. Vavák, J. Dokulil aj. Nakonec materiál nejobtížnější: tereziánský katastr, dominikální fase, knihy púhonné a jiné. Současně alespoň běžné informace o pánech z Pernštejna, o pánech na Mitrově a na Moravci, tj. vrchnost, pod které obec střídavě patřila.

Když jsem poprvé vstoupila trochu roztřeseným krokem do badatelského Státního oblastního archivu v Brně a ještě více roztřeseným hlasem požádala o nejstarší matriku, tehdy jsem ani zdaleka netušila, jaká úskalí na mne čekají. Naplněna romantickými představami, očekávala jsem prastarou matriku s ohmatanou, bohatě tepanou koženou vazbou, opatřenou čtyřmi řemínky, vonící starobou a popsanou perořízkovým písmem, které mne okouzlí bohatostí zápisů. Nebyla to pravda... zato však jsem v ruce držela malou, docela obyčejně vyvázanou matriku, vzhledem připomínající černé sešity staršího typu s nalepeným štítkem a strojem naklepnutým

datum 1680 až... Otevřela jsem stránku první, nahlédla na desátou, padesátou a další — a nastalo pro mne ořesné poznání. Opatrně jsem matriku zavřela, abych i ty vybledlé perořízkové čmáranice — zápisy ještě víc nerozmazala slanou vodou. Takový poklad jsem držela v ruce a byl pro mne naprosto nečitelný! Z badatelný jsem odešla s velkou porážkou, která mne zbavila odvahy do této místnosti ještě někdy vstoupit. Celý týden jsem přemýšlela, až jsem konečně přišla na snažší způsob. Při příští návštěvě jsem již trochu srdnatěji požádala o matriku nejmladší, a tak jsem začala vlastně opačný postup, jaký při této příležitosti radím všem začínajícím. Pomalu se tímto způsobem vnikne do tajů starého písma, až nakonec dojde i na ty matriky nejstarší. Takto počala sice úmorná, ale nesmírně zajímavá práce, někdy téměř až s detektivním nádechem, která mne dodnes naplňuje uspokojením a obohacuje můj život.

Jako motto pro další část svého vyprávění si dovoluji ocitovat několik vět z knihy Jana Dokulila Učme se znát dějiny svého rodu. — „Jestliže rody naší šlechty mají své záznamy o svém rodu hluboko v dějinách, proč by nemohl mít podobné záznamy i náš sedlák, který přes všechny potíže války, neštěstí a neúrody se udržel na svém gruntě po celá staletí? A přece bylo těchto sedláků víc než dost, kteří z gruntu nezběhli, vydrželi a tak udrželi po staletí svůj grunt v rodovém majetku až do dnešní doby, takže můžeme dnes mluvit o starých selských rodech.“ — To je citát, který přímo navazuje na další část mého vyprávění o třech starých rodech, jež měly privilegia svobodných dvorů, což je na tak malou obec jistě pozoruhodné. Majitel svobodného dvora byl vrchností nepoddaný sedlák, majitel svobodné pudy a statku, osoba osvobozená od všech poddanských povinností, neměla však stavovská práva. První písemná zpráva o svobodných dvorcích v Habří je z roku 1540, kdy na jednom dvorci seděl dvorák Martin a na druhém dvorák Vavřinec. V roce 1625 byl zde dvorák Michal, jehož potomstvo, nejsouc si vědomo svého starobylého vladectví, žije v zapomenutí. V roce 1672 tu byli svobodníci tři a od roku 1675 pouze dva. Od starých pamětníků jsem vyzvěděla, že svobodníci měli též právo volné honitby, měli svého mluvčího, který ostře hájil jejich práva proti vrchnostem. Na své statky lehce sehnali levné mužské pracovní síly, poněvadž najatí mládenci byli prý službou na těchto dvorcích zproštěni vojenských povinností.

Z těchto tří rodů nevzešly žádné význačné osobnosti, žádní spisovatelé, malíři apod., zato však nesmírně pracovití lidé, kteří po 300 let kropili těžkou kamenitou půdu svým potem a obdělávali ji od východu slunce až do západu. Nepodařilo se jim ani nijak viditelně své majetky rozmnožit, poněvadž to byly rody, bohaté na děti, takže jejich majetek byl neustále dělen. Dva rody založily pro své potomky nedaleké osady Nivy a Lopaty, poněvadž okolní půda by je už neuživila. — Dědové, otcové, synové a vnuci měli ve svých srdcích hlubokou lásku k rodné půdě a věrnost k rodnému domu, který dodnes neopustili. Jejich rodokmeny jsou vypracovány s přesností, kterou tato práce vyžaduje, přesto se jejich strohost budu snažit oživit detaily, které vždy každý rodokmen obohacují a zdobí.

Aulehla

Rodové jméno Aulehla označuje obyvatele, jenž bydlel na trati či na pozemku, který se zoral a nechal „ulehnout“ případně na pastivsko, které se tímto odpočinkem více zúrodnilo.

Rodokmen Aulehlů je zachycen od doby dostupnosti zdejších matrik,

tj. od roku 1680. Studium vedlejších materiálů posunuje však tento rodokmen do větší minulosti. Již po roce 1600 byl na dvorci Tomáš Aulehla, který tvrdil, že jeho dávní předkové bývali svobodníci. O existenci rodu a o samotném dvorci svědčí listina, a to privilegium Jana Aulehly, kde je psáno: Slowutny muž Havel Aulehla, dvoržak swobodny v diedinie Habrži — a datum je opravdu úctyhodné: v sobotu přžed swatym Mataussem letha panie tisyszyho pietistyho sestnactyho poczytajicz. — Je to možnost, že zde ještě dávno před tímto datem seděli na dvorci snad Přechek s ženou Ofkou, snad v roce 1512 bratři Mikuláš a Jan z Habří, kteří prodali své dva díly bratru Matúšovi a Anně, manželce jeho. Totéž učinili v roce 1516 Matěj a Filip, kteří Matúšovi připsali ku pravému dědictví jeho dvůr dědičný. Těmito prepisy byl majetek, rozdělený původně mezi pět bratrů, opět spojen. Nedá se to přesně doložit. V té době neexistovala příjmení a také statky nebyly očíslovány.

Na případě tohoto rodu bych ráda ukázala, jak někdy pomůže i drobná pomoc přátel. Stačí třeba telefonické upozornění, že přítelkyně objevila v nějakém starém kalendáři povídku o Stražku, o Habří a o nějakém sedlákově Aulehlovi. Jen horlivý a opravdu zapálený rodopisec takovou zprávu ocení. Samozřejmě ještě tentýž den chce mít časopis v ruce a článek si přečíst. Povídku napsal asi před 60 léty učitel, který kdekoliv působil, chodil po okolí, sbíral mezi lidem různé příhody a pověsti, které se udály v dávné době a které lid mezi sebou uchovával. Toto vyprávění zpracoval snad s trochou fantazie, která je spisovateli dovolena, ale přísně se držel faktů: jmen, dat a probíhajících událostí. — Vybírám ukázkou ze závěru povídky, ve které autor líčí setkání rytíře Viléma Muňky (který se vrací po 40ti letech do vlasti) s tehdejším vládníkem panství na Moravci:

„Urozenosti, Váš poddaný Aulehla v Habří přijal mne pod svou střechu, starce stojícího už nad hrobem a uvěřil mému vypravování. Jeho statek býval od nepaměti svobodným, nikomu nepoddaným a žádnou robotou nepostiženým. Mám u sebe úspory a rád bych ještě před svou smrtí prokázal někomu toho hodnému takové dobrodiní, pro které by na mne lidé rádi vzpomínali. Račte, urozený pane, propustití Tomáše Oulehlu ze vsi Habří z poddanství a já zaplatím za něho požadovaný výkup.“ — Rytíř Bergamesco mu toto přání slíbil, přijal tisíc tolarů na hotovosti a dal vyhotovit list. Místo podpisu bylo na listině napsáno „nejmenovaný dárc“ . Svobodník Aulehla měl svého dobrodince v uctivosti. Nenařadil se, že se domůže opět zproštění poddanství, ač po tom vždy toužil, neboť jeho předkové bývali svobodníci. Stařec pak žil u sedláka Aulehly v Habří, lid jej nazýval „panem písařem“ a dlouhé zimní večery naslouchal jeho vypravování. Jen farář ve Stražku soustavně „pana písaře“ pronásledoval, psal žalobné listy. Ale cizinec byl pod ochranou vrchnosti a tak žil dál v obci. Když zemřel, byl tiše pochován na kostelním hřbitově ve Stražku. Sám urozený rytíř Bergamesco si dal ukázat jeho hrob. Čas ubíhal — až jednoho léta brzy po smrti faráře ve Stražku, kdy fara byla neobydlena, přijel do Stražku již starý rytíř Bergamesco a ve vši tichosti se děly kolem kostela divné věci. V uzamčeném kostele uprostřed chrámové lodi byla vybourána hrobka a tam přenesena rakev s tělesnými pozůstatky „pana písaře“. Těžká obdélníková deska nesla hrubě vytesaný nápis Fundator h. e. — zakladatel tohoto kostela.

To je tedy konec povídky ze starého kalendáře. Pod velkým kamenem odpočívá buď zakladatel kostela, nebo jen „pan písař“ — v obou případech člověk, který riskoval život, aby zemřel v rodné zemi a který za poskytnutí dobrodiní dožítí v kraji, který miloval, vykoupil prostého sedláka z potupného poddanství.

Tím končí historie starobylého rodu Aulehlů, který svůj poměrně velký majetek rozdělil mezi početné děti a neudržel ani svůj původní dědičný grunt. — Rod nemá už v obci potomky.

— — —

Kříž

O tomto starém rodě se zmíním jen několika větami, protože rodokmen je těžko zpracovatelný pro veliký výskyt stejného příjmení v obci. Rod je význačný tím, že je držitelem privilegia svobodného dvora a má prvenství, které se týká stáří listiny. Je totiž z roku 1451.

Rod pochází ze stavení čís. 7, které má uzavřenou zástavbu s klenuťou bránou. Způsob stavby dokazuje, že dvorec patřil k nejstarším v obci. Snad náležel v roce 1385 Domanovi z Habří a ten byl na něm ve spolku se sestrou Annou a Markétou.

První písemná zmínka o svobodníku je z roku 1672, a to o svobodníku jménem Jíra Kříž.

Rod má dosud v obci potomky.

— — —

Cerman

Tento rod nepochází z Habří. Rodokmen byl zachycen teprve od roku 1765, kdy se Jan Aug. Cerman podle svatebního zápisu přičlenil na majetek Jana Aulehly, jehož dceru Barboru si vzal. Nebyl to původní statek Aulehlů, ale velké stavení na druhém konci dědiny, které bylo zřejmě postaveno pro početnější potomky.

Na tomto rodokmenu se dá ukázat, jakou velkou pomocí při pátrání jsou různé staré písemnosti, ukryté někdy dost nešetrně v zásuvkách starých selských almar. — Panímáma Cermanová byla až do svého vysokého věku výborná vyprávěčka a pamětnice starých časů. Pocházela z hájovny pod Habřím. Při našich setkáních vždycky litovala, že jsem nestihla na živu „jejího pantátu“, pak říkala vlastnímu muži, který byl o 20 roků starší, ten prý byl daleko široko známý vypravěč a vyhlášený harmonikář. Od něho také pochází vyprávěnka (či pověst), která se týká statku Cermanů, dříve Aulehlů. Asi jeden a půl kilometru od statku v místě, kterému se dodnes říká „Na chocholce“, byla v dávných dobách tvrz, kterou obýval rytíř. Od tvrze do statku, který je na samém okraji dědiny, bývala prý podzemní chodba pro čas nebezpečí. Rytíř ji také při ohrožení života použil a ukrýval se v dutině obrovité lípy, která stála u stodoly, ve které chodba ústila. Za záchranu života daroval prý majitel dvora svobodu. Může na této bajce být víc jako zrunk pravdy, poněvadž statek patřil tehdy rodu Aulehlů a ten byl již ve velice dávné minulosti svobodný. Tomáš Aulehla, který byl asi stejného stáří jako zakladatel kostela ve Stražku rytíř Vilém Muňka z Ivančic, zmínil se o tom, že už jeho dávní předkové byli svobodníci. Neřekl otec, ani děd, ale jeho předkové, to znamená dobu nejméně o 100 let zpět. Snad to byla tehdy svoboda, udělená za záchranu života rytíře na Chocholece.

Abych se vrátila k pantátovi Cermanovi. Právě jeho praděd se přičlenil do Habří a podle vyprávění přišel prý z daleka — až z Bělehradu. Po tomto údaji jsem se chtěla dalšího bádání po místě zrodu Cermanů vzdát, když se mi podařilo z příbuzenstva rodiny půjčit malou rodinnou matriku, do které jeden z předků pečlivě zaznamenával data narození, smrti a úmrtí a jiné údaje. A to byl materiál pro mne velice důležitý, poněvadž se rodokmen těmito zápisy prodloužil až do roku 1626, a to je velmi vzácné. A nejen to. K mému ulehčení nebyla kolébka rodu v Bě-

lehradě, ale v lázních Bělohradu, u Jičina. Za pomoci dalšího příbuzného, nositele rodového jména, který se o minulost rodu zajímal už dříve — jsme si objevená fakta navzájem vyměnili a vznikl tak poměrně celistvý rodokmen. Pražský potomek rodu se na moji radu stal členem pražské GHS a ve svém pátrání pokračuje. Také spisovatelka Leontýna Mašinová, která měla kdysi článek v Listech GHS o rodokmenech všech občanů Bělohradu — mi velice ochotně přispěla drobným útržkem rodokmenu rodu, který zde žil.

Jan Augustin Cerman byl vzdělaný člověk, ve svatebním zápise je titulován jako scholiarcha — tedy školní dozorce, či podobné označení. Upozorňuji na to proto, že jeho překrásné písmo v rodinné matrice mne natolik zaujalo, že jsem pořídila jeho opisy. Rodokmen se vyznačuje ještě jedním záznamem, který mne vždy naplní obdivem a já nemám dost slov pro přemíru odvahy, síly a nekonečné víry jedné z matek rodu, která měla 15 dětí. Už jen pouhý počet je hodný úcty, ale přidružte k tomu skutečnost, že jejich prvních 7 dětí zemřelo hned po narození. Snad to ještě vyvolá otázku, kde ta venkovská žena brala sílu vůbec mít další děti? — A měla jich dalších 8 a jen 3 zůstaly naživu. Právě první z chlapců, který zůstal „na živio“, jak praví zápis, byl J. Aug. Cerman. — Abych po této tragické části se poohlédla po veselejší stránce, povím jednu malou historku, která právě i svým malým rozsahem je schopna ozdobit a řekla bych způsobilně zdánlivě suchý rodokmen. — Jednotlivé rodiny tohoto rodu si pochopitelně opisovaly údaje z původní matriky a vedly zápisy vlastní. A tak se mi do rukou dostal starý ušmudlaný sešit, kde na jednotlivých stránkách byla uřčenou selskou rukou zapisována data narození dětí: Num 1. ... rok 1765 Alžběta — Num 2. ... rok 1774 Anna — Num 3. ... rok 1778 Barbora. — A právě u této malé Barborky byla ona malá kuriozita — jen 2 slova, která však úplně stačila vyjádřit všechnen stesk otce, který toužebně očekával mužského potomka. Pouhá 2 slova, napsaná písmem, které bylo jen tak velké, aby se dalo přečíst, ale naopak je tak malé, aby se snad osud neurazil; slova zněla: zasy céra.

Rod Cermanů má v obci jen ženské potomky. Po provdání drží stále rodinný grunt.

Volavý

Příjmení Volavý vzniklo za dávných časů, a to z dosti důležité funkce. Takový volavčí, volavec, volavý — to býval městský soudní hlasatel, který byl jakousi spojkou mezi rychtářem a lidem a svolával s ním tzv. „volavé hromady“. Tolik na vysvětlení vzniku příjmení.

K historii tohoto rodu mám zcela ojedinělý vztah. Jeho dějiny a minulost jeho rodného statku mne vlastně podnítily k tomuto už několikaletému bádání o minulosti celé obce. Tímto rodem jsem začínala svá pátrání, na jejich rodném bývalém svobodném dvoře jsem strávila 17 krásných let a s jejich rodinami jsem prožívala všechna trápení i radosti. Byla jsem při narození jejich dětí a ty nejstarší, které odcházely, jsem oplakala jako své nejbližší příbuzné.

Starý pantáta Volavý odešel v roce 1972 v pozeňnaném věku přes 90 let. Byl to drobný stařík s chováním bývalého velkého sedláka. Byl neoblíben ve vlastní rodině i v celé obci. Příčinu jeho podivínství a zatrpklosti mi částečně odhalil on sám, ale také se dala vyčíst právě z rodokmenu. Jeho otec dvořák Eduard, zámožný sedlák, pocházel z 12 dětí. Jeho 4 bratři dosáhli na tehdejší dobu poměrně vysokého postavení: inspektor, asistent při železnici, velkoobchodník, překladatel z němčiny a z

francouzštiny při zemském sněmu. Pátý Eduard měl asi největší předpoklady pro převzetí rodinného dědictví, přestože nebyl ani prvorozený, ani nejmladší. Není divu, že i pro své děti usiloval také o vzdělání. Měl jich deset, a z toho jen dva syny. Prvorozený Eduard vystudoval a měl převzít hospodářství. Mladší František (starý pantáta Volavý) byl výborný student, primus třídy až do sexty, kdy ho stihlo životní neštěstí. Rádně počal ztrácet zrak a hrozilo mu úplné oslepnutí, pokud by ihned nezanechal studií. A tak starší bratr se stal soudním lékařem a František proti své vůli převzal rodný statek. Celý život se s tím nesmířil. — Malému Františkovi bylo něco přes rok, když jeho matka při porodu poslední holčičky zemřela. Vdovec, svobodník Eduard se do roku oženil s mladou dcerkou z nedaleké vsi, která byla téměř o 20 let mladší. Vdovci dala dalších 7 dětí, a tak na statku zůstalo 13 dětí z obou manželství. Otci Eduardovi to dalo jistě mnoho trápení, aby všechny děti spravedlivě podělil. — A takové podivné dědictví převzal právě František. Ten měl pouze 3 potomky, jednu dceru, která zůstala svobodná a dva syny, kteří mají dohromady pět dcer. Haberský pan Volavý se svými třemi dcerami převzal rodinný statek.

Větev rodu Volavých z Habří je zachycena v obci od roku 1632, ale jsem přesvědčena, že rod zde byl mnohem dříve. O původu existují 2 verze: první z nich je možnost, že právě některý z předků nejstaršího rodu v Habří, tj. Aulehlů — zastával kdysi v minulosti místo takového volavčího, volavého a byl po své funkci nadále už jmenován příjmením Volavý. — Druhá možnost je stejná, jako u rodu Aulehlů a Křížů. Předek rodu mohl být zrovna třeba svobodník Vavřinec, po kterém dědictví převzala Dorota, a potvrzuje to listina, která je vlastně krásně zdobeným dokumentem, opatřeným pečeti z roku 1540. Na druhé straně této listiny je dvouřádkový zápis: Jan Wolawe j z Habrži — A 1732.

Samotné příjmení Volavý je poprvé zachyceno na konci 15. století a to v seznamu osedlých v Bystřici, kteří byli povinni úrokem svatojirským. Tam je uvedeno jméno Volavá. Pak v roce 1496 a 1498 byl v Bystřici konšel Jan Volavý. Výpis z Vlastivědy moravské, Tenorův Bystřický okres: v roce 1526 prodali dědičně sousedé petrovičtí kováři Prokopu Volavému z Nového Města na obecní louce místo pro postavení brusiný... A další výpis z Vlastivědy mor.: ... svobodný dvůr, slove Radešín koupil v roce 1597 vладыka Samuel Radešínský. V roce 1603 utvořena chalupnická usedlost a prodána Václavu Volavému a jeho ženě Judit. — Právě tento poslední zápis potvrzuje moje přesvědčení a já se domnívám, že toto přesvědčení je opravdu správné, že rod Volavých má jedinou kolébku, a to právě v Habří. Na vysvětlení: Samuel Radešínský zdědil po svém otci panství mistrovské, pod které patřilo tehdy i Habří. Byl pánem na Bukově a na Radešíně. Byl to vzdělaný šlechtic, povýšený do stavu rytířského, komorní prokurátor moravský. Bukov je velice stará obec, sousedící s Habřím — a tak se tu nabízí možnost, že tento pán bral z okolí Bukova poddané a zakládal nové osady na panství radešínském, které nebylo ještě dostatečně osídleno. Snad byl mezi nimi i Václav Volavý...

Když jsem začala rodokmen Volavých zpracovávat, objevilo se takové množství pokračovatelů rodu — skutečných i eventuelních, že jsem pořídila jakýsi „generel“ mužských potomků. Za těch 300 let je jich přes sto. Z toho vyplynulo pokračování rodu mimo obec. Některé větve sahají i do blízkého okolí (Olší, Bukov, Synalov, Stražek) — další směrem na Adamov, do Uher. Hradiště a jinam. Jedna větev směřuje do Strážnice,

kde má rod Volavých nejslavnějšího potomka, primáše strážnické muziky, dr. Vítězslava Volavého.

Poněvadž jsem se snažila dopít se hlavně mužských potomků, za-listovala jsem kdysi v telefonním seznamu města Brna a navázala spo-jení se třemi rodinami tohoto jména. Dvě z nich byly příbuzné (bratran-ci) a měli velký zájem o minulost svých rodů, po které již sami pátrali. Zimprovizovali jsme malý sjezd brněnských Volavých (asi 14 osob), a tam dostalo moje přesvědčení, že kolébka rodu je právě v Habří, další pod-poru. Upozorňuji předem, že brněnští nositelé tohoto jména tehdy neměli o existenci rodu v Habří ani ponětí. Když jsem uviděla poprvé patriarchu brněnských Volavých, pana Františka — zůstala jsem na chvíli oněmělá. Starý pán byl totiž podobou úplný dvojník haberského pana Jaroslava. Můžete posoudit sami, že moje domněnka nebyla přehnaná (viz foto). Prá-vě zde příkládám další drobnou radu pro ty, co se hodlají rodinnými kro-nikami zabývat: všimněte si i takových faktů — podoby nebo vzrůstu. [U uvedeného rodu je to např. trochu cyranovský tvar nosu a poměrně menší tělesný vzrůst u některých potomků.] A něco na vysvětlení: až na jeden nejasný článek v rodokmenu se tyto rody rozcházejí již v roce 1724. Tedy před 250 léty, a dodnes je nápadná podoba.

Oba brněnské rody mají ve své minulosti společnou kuriozitu, na kte-rou může narazit mnohý rodopisec. Za své rodové jméno totiž obojí po-tomci děkují svým „hršíšným babičkám“. (Cituji jen jejich slova.) Obě ba-bičky byly totiž svobodné a já jim blahořečím, jinak by tak starobylý rod, jakým rod Volavých bezesporu je, zanikl někde pod příjmením No-vák, nebo Procházka.

Vrátím se k rodinnému stavení. Je to statek č. 1 v Habří, stará sel-ská usedlost s uzavřenou obdélníkovou zástavbou, o které je zmínka už ve 14. století. Vyvýšený přístavek výměnku má skromnou štukatérskou výzdobu a na čele štítu v kruhu je datum 1832 — je to rok renovace, snad po požáru. Výměnek má doposud černou kuchyni, malou síňku a 1 místnost a sloužil k dožití trochu odstrkovaným dětem z druhého manžel-ství dvoráka Eduarda. K samotnému dvorci jednu poznámku. Před léty byl v televizi pořad, který důrazně vyzýval občany, aby upozorňovali na staré selské usedlosti, které by byly zahrnuty pod památkovou péči. In-stituce prý přispěje odbornou radou a finanční pomocí na jejich udržení. Zašla jsem na tento úřad osobně, předložila jsem jim fotografie i nákres. — Později majitel domu upravil obytný vnitřek, aby odpovídal modernímu bydlení a teď — po několikaletém čekání dochází pomalu na venkovní úpravy. Zatím se nic nebourá, ale starodávné klenutí nad vjezdem je na-hozeno do dálí svítícím brizolitem a nad vraty se stkví tepaná lucerna...

Ještě pár slov ke starým dokumentům, které patří k tomuto dvorci a k tomuto rodu. Je jich poskrovnu a je to nenahraditelná škoda. Starý pantáta všechny listiny spálil, ačkoli byl na svůj starobylý původ hrdý a svého času se zapojil i do akce, která byla — bohužel — přerušena. Bylo to udělování diplomů starým selským rodům, které držely rodný grunt nepřetržitě nejméně 200 let. Touto akcí se zabýval bývalý ředitel hospodářské školy v Bystřici Vlad. Kříž. Sporou korespondenci jsem opsala, zvláště dopis, ve kterém se zmiňuje starý pantáta Volavý o tom, že jeho předkové bývali svobodníci a že rytíř Vilém Muňka, který vlastnil panství na Moravci a postavil kostel ve Stražku, našel po svém návratu z ciziny u jeho předků ochranu. — Tím se znovu potvrzuje, že na gruntech Volavých, původně Aulehlů — dožil tento rytíř. Dvě vzácné listiny jsem doslova „vydolovala“ s dcerami v zásuvkách starého psacího stolu. Jsou to listiny z roku 1725 a 1757 a jsou podepsány předky rodu Volavých.

František Volavý z Brna s vnukem Viktorem.

Jaroslav Volavý z Habří s dcerami Marií, Ludmilou a Jaroslavou. (V příbuznosti trvající 250 let je nápadná podoba.)

Taková je zhruba historie starobylých selských rodů z malé vesnice Habří, místní části Strážku na Českomoravské vrchovině, při jejímž zkoumání jsem se setkala s řadou zajímavostí i metodických, které by měly být naší genealogické veřejnosti ukázány.

K životnímu jubileu dr. Vl. Nekudy, CSc.

Přední moravský badatel v oboru historické archeologie a vlastivědy dožil se svého životního jubilea [nar. 23. 5. 1927 ve Vicemilicích na Třebíčsku] téměř shodně s 25. výročím trvání studia v této disciplíně u nás.

Jeho práce na poli středověkých bádání má neobyčejně blízko k heraldice i ke genealogii a také ke všeobecnému poznání středověkého života vůbec, a venkovského lidu zvláště, mimo jiné i na Blanensku a na někdejší rájeckém panství, kde v posledních letech studoval právě zaniklou osadu Bystřec u Jedovnic; proto si jeho životního jubilea povšimneme i zde.

Vladimír Nekuda studoval na gymnáziu v Třebíči (1940—1947) a na filosofické fakultě v Brně (1947—1951) obory dějepis, klasickou archeologii a latinu. V roce 1952 získal na této vysoké škole doktorát filosofie na základě obhájené práce Ciceronův vztah k umění výtvarnému, titul kandidáta věd byl jubilantovi udělen v roce 1964 za kandidátskou disertaci Středověká keramika na Moravě.

Po absolvování fakulty působil Vladimír Nekuda krátkou dobu na střední škole jako profesor a v roce 1959 přešel do Moravského muzea v Brně, v němž se stal vedoucím jeho historickoarcheologického oddělení. V tomto ústavu ve své funkci vyvinul mimořádnou pracovní iniciativu a badatelský zájem.

Prvou zásadní Nekudovou prací je kniha Zaniklé osady na Moravě v období feudalismu (1961), podávající souborný přehled všech dosavadních informací o středověkých zaniklých vesnicích se všemi zprávami historickými, archeologickými, národopisnými i geografickými. Tato jeho práce vznikla v době, kdy se na mezinárodním poli začal zvyšovat zájem o středověk nejen z hlediska historické archeologie, nýbrž i historie všeobecné a kulturní, takže jeho kniha znamenala velký vklad i do mezinárodního současného vědeckého trendu v této oblasti. Bylo to v období, kdy její autor měl již vyhraněné znalosti z tohoto oboru na základě vlastního konkrétního archeologického výzkumu ve Mstěnicích a ve Pfaffen-schlagu. O Mstěnicích publikoval již v roce 1960 studii Zaniklá středověká osada Mstěnice u Hrotovic na Moravě (ČMMuz 45, 1960, 143—164), v níž znamenitě skloubil dosavadní znalosti historické se současným archeologickým výzkumem. Svému původnímu historickému zaměření zůstává Vl. Nekuda počátkem šedesátých let věrný, když publikuje monografii o nejstarší minulosti a historii brněnského předměstí Horních Heršpic (Brno v minulosti a dnes 4, 1962, str. 46—69 a sv. 5, 1963, str. 32—44), kdy si všímá urbářů na panství brněnské kapituly (ČMMuz 47, 1962, str. 43—66), při čemž dokonale analyzuje zlomky urbáře ze 70. a 80. let 14. stol., z roku 1407 a urbář z roku 1619 se zřetelem k situaci venkovského lidu v okolí Brna v období předhusitském a předbělohorském.

Počátkem šedesátých let se Vladimír Nekuda začíná soustřeďovat již intenzivněji na rozbor středověké keramiky a na analýzu tehdejší výroby; všímá si nálezů středověkých hrnčířských pecí na Moravě (Nálezy středověkých hrnčířských pecí na Moravě, ČMMuz 48, 1963, str. 57—94), značek keramických výrobků [K otázce značek na středověké keramice, ČMMuz 50, 1965, str. 109—142 apod.] Z tohoto oboru a z téže doby pochází i jeho vzpomínatá kandidátská práce.

V souvislosti s rozvojem vlastivědné práce na Moravě počátkem šedesátých let stojí Vl. Nekuda spolu s doc. dr. Aloisem Gregorem a prof. dr. Josefem Skutilem při reorganizaci Muzejního spolku v Brně a z jejich podnětu dochází v roce 1964 ke znovuoobnovení VVM 1961—1964, který redigoval zprvu s nimi, než se v roce 1965 rozšířila redakční rada o další odborníky. Na půdě Vlastivědného věstníku moravského publikuje

pak VI. Nekuda řadu statí i redakčních příspěvků, znovu obnovuje práci na poli Vlastivědy moravské: v roce 1965 je vydán za Nekudovy redakce svazek Vyškovsko a k vydání jsou připraveny další: za Zemkovy a Nekudovy redakce vychází monografie Břeclavsko [1969], v němž je: VI. Nekuda autorem Osídlení v době historické, sám zredigoval Kyjovsko [1970]. Rozšířena je i práce na edici Vlastivědné knižnice moravské. Při příležitosti jubilea 150. výročí trvání Moravského muzea v Brně vydává V. Nekuda monografii 150 let Moravského muzea v Brně s podtitulem Stručný přehled historického vývoje [1969, str. 60].

Od poloviny šedesátých let se Nekudův historickoarcheologický zájem soustřeďuje sumárně na celkový pohled na středověkou vesnici; vydává publikaci Zaniklý život [1967] a připravuje výstavu Zmizelý život instalovanou ve výstavních síních Moravského muzea v roce 1968 až 1971, jež se těšila mezinárodnímu zájmu i uznání; byla např. etablována v Londýně, v Birminghamu, ve Stuttgartě, v Bonnu, v Linzi, v Schaffhausen, v Zagrebu, v Poznani, ve Wroclavi, v Krakově, v Gdaňsku a v Berlíně. Autorův ústřední badatelský zájem je však zejména intenzivně orientován na oblast jihozápadní Moravy, o čemž svědčí příspěvek ke slovanskému osídlení horního Podolí (ČMMuz 49, 1964, str. 61—69), předznamenávající globální zkoumání zaniklé osady Pfaffenschlag u Slavonic, když již koncem 60. let spolu s K. Reichertovou vydal pozoruhodnou knihu Středověká keramika v Čechách a na Moravě [1968, 460 str.], jejímž cílem bylo shrnout dosavadní poznatky na základě souboru nálezů a chronologicky datovaných pramenů, při čemž se její autoři snažili rovněž o ujasnění společenské a hospodářské funkce středověkých hrnčírů; byl sledován kontakt hrnčířského řemesla se zemědělskou výrobou až do doby, kdy toto odvětví přešlo do cechovního stadia.

Ve Pfaffenschlagu dr. Vlad. Nekuda, CSc. zahájil archeologický výzkum v roce 1960, od roku 1964 byl zařazen do celostátního výzkumného plánu a byl ukončen v roce 1971. Výsledky svého bádání sumarizuje vedoucí tohoto výzkumu v monumentálním díle Pfaffenschlag, zaniklá středověká ves u Slavonic — Příspěvek k dějinám středověké vesnice [1975, 277 str., 85 tabelových obrazových příloh], v níž analyzuje dřívější sídelněgeografické teorie o této oblasti a vlastní archeologické zkoumání; zvláště pak zjišťuje funkci 16 obytných domů, jejich hospodářské objekty i dvory a podává takto vynikající představu o složení a o vzhledu zemědělské středověké usedlosti a o jejím vzhledu, stejně tak jako o předmětech denní potřeby venkovského lidu, sleduje takto vadele zřetelů historických i obraz etnografický v této oblasti. Analogická práce jako na Pfaffenschlagu byla současně podniknuta ve Mstěnicích u Hrotovic, jejichž raněstředověkých typů sídlištních objektů si autor všiml rovněž podrobněji (ČMMuz 58, 1973, str. 77—96); od roku 1975 V. Nekuda úspěšně rozvíjí zkoumání zaniklé středověké vesnice Bystřec u Jedovnic (srov. ČMMuz 61, 1976, str. 39—64).

Jubilant spolupracoval intenzivně i při výzkumu slovanského časněstředověkého osídlení na území západního Berlína; výsledkem jeho úsilí byla studie Die Keramikfunde vom Spandauer Burgwall (Vorbericht) ve sborníku Ausgrabungen in Berlin (2, 1971, 98—110) a Frühslawische Keramik von Spandauer Burgwall (Zeitschrift für Archeologie 1974) a Slovanské hradisko v Berlíně-Spandavě (ČMMuz 56, 1971, str. 103—120).

Vladimír Nekuda se při budování moravské středověké archeologie, o jejímž stavu podal globální přehled i na mezinárodním fóru (Zum Stand der Wüstungsforschung in Mähren-ČSSR-ZAM-Zeitschrift für Archäologie des Mittelalters 1, 1973, 31—57), velmi úspěšně se projevil rovněž jako dobrý organizátor a zejména jako učitel mladé generace; na filosofické

fakultě UJEP působil od roku 1963. V dubnu 1970 zorganizoval v Brně konferenci o středověké archeologii na Moravě, jež se těšila pozornosti i mezinárodní (ČMMuz '55, 1970), na níž přednesl hodnotící referát o problematice zkoumání zaniklých osad na Moravě [str. 7—20]. V duchu této konference se každoročně uskutečňují obdobná setkání s pracovní náplní v jiných střediscích, aby mohla takto vzniknout edice Archeologia historica (od roku 1976), již vyšly již tři svazky.

Jan Skutil

Heraldická vycházka dne 25. 5. 1977 v Brně

Cílem exkurze bylo prohlédnutí a zhodnocení sedmi zbylých náhrobních kamenů z kdysi uváděného souboru 25 epitafů jakubských kamenů, které byly vezdženy do zdí po obvodě vnitřní části chrámu. Účastníci společně zhlédli několik renesančních a barokních náhrobků, vesměs významných osobností 16. a 17. stol.

Jedním z nejzajímavějších je náhrobní deska dlouholetého brněnského rychtáře Kryštofa Čerta (+1600). Hlavním znakovým znamením na náhrobku je divý muž s loveckým rohem, dvěma chrty a schematem Pythagorovy věty. Část tohoto znaku navrhl pro Kryštofova příbuzného, Jana Čerta roku 1521 malíř Albrecht Dürer. Náhrobek je dvojnásob zajímavý tím, že pod ním není Čert pochován. Dal si jej zřídít v době náboženských nepokojů, kdy kostel ovládli nekatolíci. Když Čert dne 13. září 1600 zemřel, byl již kostel v rukou katolíků a nekatolický rychtář byl pohřben na hřbitově v Řečkovicích.

Hodně sporů se táhlo dlouhá léta o čtyřerbovní vývod na náhrobku Jana Haugvice z Biskupic (+1568) a jeho matky Anny Marie Cetrisovny z Kynšperka (+1568).

Náhrobek, zajímavý architektonický útvar, tzv. edikula, je z černého a bílého mramoru, po stranách s toskánskými sloupy. V kartuši je český, kapitálou psaný nápis. Dlouho táhnoucí se spory o určení některých erbů a příslušných genealogických vazeb vyřešil Jan Vysloužil (VVM 22, 1970, str. 66—76), který opravuje názory Sedláčkovy, Kolářovy a Houdkovy.

Sochařsky pozoruhodný, v mušlovém vápenci ze Stránské skály u Brna tesaný, je náhrobek brněnského poštmistra Jana Jiřího z Metzburka, zemřelého ve věku 70 let roku 1698. Latinský majuskulní nápis z kovových liter zasazených do kamene, líčí udatné činy, které mladý Metzburg vykonával v diplomatických službách. Brňanům je známo jeho působišť v Orlí ulici v pověstmi opředeném domě č. 16.

Zemský purkrabí Florián Pravětický z Radvanova (+1587) si do náhrobku svého a své choti umístil plasticky tesané erby Pravětických, tj. v modrém štítě utatá mužská hlava s černým vousem. Z točnice vystupují dva stříbrné buzikány. Mezi nimi jsou tři kohoutí pera v barvě modré, bílé a černé. Druhý erb Pravětických nacházíme v souboru erbů moravské šlechty v Rytířském sále Nové radnice. — Jeho manželka Barbora Střelická ze Střelice, z rodiny původem z Polska, má v červeném štítě zlatou pětিলistou heraldickou růži (barvy nelze z náhrobku zjistit).

Největší pozornosti návštěvníků kostela se těší tumba s klečící bronzovou postavou úspěšného obhájce Brna roku 1645 Raduita de Souches. Jeho slavné činy si pozorný čtenář přečte v barokní kartuši na čelní straně náhrobku.

Čtenáři Listů GHS se s touto problematikou seznámili v 2. seš. 4 ř. roku 1976 v práci M. Trmače, kde jsou uvedeny i příslušné genealogické tabulky.

Kamenných erbů L. R. de Souches se zachovalo několik, jednak na bu-

dovách na jeho panství Jevišovice; v Brně známe jeho znak ze zdi kon-
sistoře na Petrově.

Jeho velký rozmnožený erb, po povýšení do hraběcího stavu roku 1649
je čtverc se středním štítkem.

Ve stříbrném středním štítku je červená krokev, provázená v každém
rohu štítu celkem třemi červenými srdci. V 1. a 4. modrém poli je čer-
venostříbrně šachovaná korunovaná orlice. 2. a 3. pole je třikrát děleno
stříbrně a červeně. Na nich je stříbrná věž se šesti červenobílými ko-
rouhvemi.

Dvě turnajové helmy jsou v klenotu, z pravé vychází rostoucí stříbrně-
červeně šachovaná korunovaná orlice. Z levé helmy vyrůstá stříbrná věž
se šesti červenobílými korouhvemi.

Zmíněný náhrobek byl postaven až od jeho potomků v roce 1722 podle
jeho poslední vůle ze dne 14. srpna 1678. V ní zůstavitel uložil, aby na
jeho hrobě postavili mramorový kámen, aby na něm byla jeho postava
oděná v brnění, klečící s tváří obrácenou k oltáři, lita z bronzu. Pod ní
byly vypsaný služby, které vzorně konal.

Vilém Walter

Heraldika a genealogie na XIV. rakouském historickém kongresu

Ve dnech 3.—7. dubna 1978 se ve vídeňské radnici konal za účasti
českých historiků 14. kongres rakouských historiků a současně 14. kon-
gres rakouských archivářů, který uspořádal Verband Österreichischer Ges-
chichtvereine — současně s oslavou 125. výročí trvání spolku pro studium
dějin Vídně (Verein für Geschichte der Stadt Wien). Kongres pořádaný
pod záštitou spolkové ministryně pro vědu a výzkum dr. H. Firnberg a
starosty města Vídně L. Gratze jednal jednak na společných zasedáních,
jednak v 11 sekcích; heraldika a genealogie byly zastoupeny v sekci 9 b,
kdežto numismatika v sekci 9 a.

Genealogickému a heraldickému jednání předsedal prezident vídeňské
heraldické a genealogické společnosti Adler prof. dr. Hanns Jäger-Sunste-
nau, a konalo se v úředním domě naproti radnici na Fr. Schmidt-Platz 5.
Tři — popřípadě čtyři referáty — byly hojně navštíveny a byly doprová-
zeny živou diskusí. Úvodní přednášku „Možnosti nové genealogie — Pozdní
karolinská a babenberská doba“ přednesli paralelně dr. Karl Brunner a
dr. Klaus Lohrmann z Vídně. Úvaha byla nesena zřetelem, do jaké míry
může člověk změnit svoji přirozenost v souvislosti se znalostmi genea-
logickými, čímž vlastně mluvčí usilovali o filosofickou a metodologickou
shodu genealogie s genetikou. Tematické otázky se týkaly krevního příbuz-
nenství vzniku nově utvářených vztahů, zřetelů tradice, konkrétně pak
při devizi, že osobnost je politologický všesvět, se uvažovalo o pro-
vádění možných korektur a redukci. Důležité bylo upozornění na to, že
sice mnohdy známe syna zkoumané osobnosti, ale tradice je nám cizí, zná-
me-li jméno, není nám jasné celé seskupení, jež je biologickou záležitostí
při sociologické identitě. Zde je zapotřebí zkoumat jak předky, tak i po-
tomky, čímž se dostáváme do přímých historiografických skutečností. Do
těchto filosofickoteoretických úvah byla pak zařazena reminiscence na
tradice Klosterneuburgu a ze 12.—13. stol. byl vzat konkrétní příklad na
synech markraběte Leopolda. Zdůraznilo se, že je zapotřebí za základ vzít
historickou genealogii opřenou o pramenná zjištění a využít současně
relativní i absolutní chronologie. Konkrétně byl rozebrán snátek Leopolda
III. a na příkladě Habsburků ve vztahu k Rakousku bylo ukázáno na Amts-

erburg der Familie, tj. ke způsobu, jak se dostáváme přes domácí (rodinné) právo k právu státnímu (über Hausrecht zur Staatsrecht). Genealogie musí nezbytně zkoumat při historické analýze zejména karolinské šlechty rozdílly biologické a také hospodářský prostor rodu, který je nezbytný pro poznání historickosociologického zázemí, paralelně vedle znalosti oficiálních pramenů historických. Velmi úzká pro středověk musí být i spolupráce mezi genealogií a antroponymií, jež je nezbytná při posuzování tradičního přechodu užívaných jmen křesťanů, a je podle regionů různá i při variaci jmen. Dále si autoři přednášek všímali konstantní části jména, a zejména souboru listin z analů fuldských, jež představují soubor všech jmen v oné době užívaných, jak pro jednotlivé osoby, tak i pro jejich rodiče: jde o tzv. jádro osob, které v genealogii silně žijí, a to jak při politických, tak i při osobních vztazích. Při zkoumání 750 listin, které mají konkrétní jména ve svých textech, byly zjištěny další příbuzenské vazby k jiným osobám. V testamentu z doby Karla Velikého bylo zjištěno 30 jmen z různých biblických dějů, 13 jmen světských a 15 duchovních, tj. křesťanských. Při udělování jmen jde i o programování vlády nad danou državou, a to jak u synů i u dcer, při některých jménech bylo přímo vyjádřeno přání, aby jeho nositel(ka) odešel do kláštera. Udělování jmen ve význačných rodinách bylo součástí nejen právní organizace, nýbrž i důmyslné rodové politiky, což bylo doloženo na císařovně Ireně a na jejím synu Konstantinu VI. Dále si řečníci všímali Welfů a také bavorských rodů, sňatku Ludvíka Zbožného s Welfovnou Judith, jež měla za bratry Konráda staršího a Rudolfa. Dvě generace Welfů jsou zajímavé i po stránce biologické. V souvislosti se smrtí Welfa III. v roce 1055 se připomíná, že jeho vdova předala jmění jinému Welfovi, ačkoli její zesnulý muž byl donátorem kláštera Altdorf. Nové uplatnění genealogie je třeba vidět i v rozboru znalostí biologických a teologických, při znalosti zevrubně zkoumaného materiálu, v němž zřetely antropologické budou hrát významnou roli.

Přednáška dr. Wolfganga Mayera se týkala pečeti vídeňských radních a konšelů z pozdního středověku, především ze 14. a 15. stol., jež byly jednak černé (šlo-li o privátní osobu) nebo červené, byla-li osoba v úřední funkci. Kromě mužů ve Vídni v oné době pečetily i ženy, především vdovy (např. Elisabeth, Witwe nach Friedrich Fluss). Ve znacích měli vídenští patriciové tato znamení: ryby, pštrosa, pelikána, vlka, z rostlin pak lilie, listy i květy, stejně tak jako mnohé exotické stromy nebo vlastní motivy. Běžný byl i kůň připravující se ku skoku, nebo veverka, kočka, z nástrojů pak především kladivo, koule, někdy i obchodní značka. Zprvu se erby týkaly jen měšťanů šlechtického původu, později i nešlechticů. Někdy v listinách je přímo uváděna funkce jejího měšťanského vydavatele, jež je v opise legendy na pečeti. Výhodou této přednášky bylo, že se při ní vhodné dokumentovaly diapositivy, někdy dokonce i originál, listiny s pečeti.

Přednáška vedoucího sekce prof. dr. H. Jägera-Sunstenaua se týkala genealogického pozadí bankovního vídeňského domu Arnstein a Eskeles. Šlo o léta 1715–1860, kdy ve Vídni žila rodina Arnsteinů držící velkoobchodní dům, které si autor povšiml zčásti již v práci Die Judenfamilien in Vormärzzeit in Wien. Prof. H. Jäger Sunstenau zdůraznil rychlý růst prvního představitele rodiny, který začal jako dodavatel zboží pro armádu, za 10 let poté byl již velkofaktorem, který financoval nákladné stavby ve městě, kam přišel odkudsi ze středního Německa a jeho žena byla rozená Berlínanka; zemřel v roce 1744. Jeho syn Adam Isaak Arnstein se oženil s dcerou Gomperzových, s níž měl více dětí a sám patřil mezi či-

norodé a podnikatelské osobnosti. Koncem století vlastnili již tito řadu textilních továren po Eskelesových na Moravě, nejstarší dcera se provdala za Hamburčana, a nejstarší bratr přešel ke katolicismu. Zdůrazněn byl dodavatelský podíl obou rodin v krymské válce, sňatek třetí generace s maďarským podnikatelským a kulturně zaměřeným rodem Széchenyi, připomenut byl i zemský rabín v Uhrách, jenž zemřel v roce 1718 v Mikulově. Ke generačním změnám při duševním zaměření došlo ve čtvrté generaci, jež byla reprezentována generálním konzulem ve Skandinávii a členem vídeňské akademie věd. Autor přednášky sledoval hlavní cíl ukázat na růst rodu, jenž se do Vídně přistěhoval, kolem roku 1750 se stal skutečně vídeňským měšťanským a orientoval se emancipačně na liberálně-velkoměstský směr.

Přednášky archivářského setkání se týkaly posláni městského vídeňského archivu (prof. dr. F. Czeike), mapových archivních sbírek (dr. W. Mayer), dokumentačního zaměření (M. Selinger), rakouského městského atlasu (dr. R. Banik-Schweitzer) a problematiky církevních archivů (dr. A. Fenzl). V souvislosti s oslavou 125. výročí trvání spolku pro poznání dějin Vídně pronesl dr. E. Zöllner přednášku o tom, jak se Vídeň jevila v polovině 19. stol. zahraničnímu návštěvníku. Veřejná společná zasedání se konala ve slavnostním sále radnice, první přednáška prof. dr. F. Czeikeho nastínila, jak se vyvinula Vídeň ve velkoměsto, dr. A. Haverkamp z Trieru uvažoval o polovině 14. stol. jako o proměně jedné epochy a doc. dr. G. Botz z Linze hodnotil z nových hledisek léta 1938 a 1939. — Jednání sekcí probíhalo ve dvou symbolických znakových sálech radnice, v senátním sálu, v poradní síni a v severním křídle (bufetu), zahrnovaly problematiku pravěku a časně doby dějinné a období římskoprovinciální, dále problematiku všeobecných dějin, historii osídlení země, hospodářských a sociálních dějin, právních dějin, historické etnografie, historické geografie, otázek spojených s vyučováním dějepisu, práce historiků v muzeích aj. Pro naši historiografii byla podnětná úvaha dr. H. Wolframa z Vídně o *Converso Bavaorum et Caranhanorum*.

Součástí kongresu byla i souborná výstava rakouské historiografické literatury umístěná v hlavní hale před sálem jednání.

Na této významné společenské akci byly rovněž rozdávány pozvánky na slavnostní otevření historické výstavy v zámku Jedenspeigen v Dolních Rakousích dne 13. 5. 1978, týkající se 700. výročí bitvy na Moravském poli mezi Suchými Krúťami (Dürnkurt) a Jedenspeigen, v níž padl český král Přemysl Otakar II. Výstava, kterou zahájili dolnorakouský zemský hejtman a starosta obce, a na níž byl česky zpíván chorál Hospodine, pomiluj ny, byla otevřena do 29. 10. 1978, a prezentovala doklady k této události v širokém evropském zřeteli a kontextu.

Jan Skutíl

Historický místopis Moravy a Slezska 1648—1960. Sv. 5.

Okresy Litovel, Prostějov a Boskovice. Zpracovali: J. Bartoš, J. Schulz a M. Trapl. Ostrava 1976, 330 str.

V rámci olomouckého historického místopisu zpracoval paralelně vedle okresů Prostějov a Litovel někdejší politický okres Boskovice Miloš Trapl. Věnovali-li jsme pozornost politickému okresu Prostějov ve zpracování v této knize v prostějovské Štafetě (1977, č. 3, str. 25—27), povšimneme si zde podrobněji jejího bývalého okresu Boskovice.

Úvodem k okresnímu místopisu je geografický a polohopisný přehled se zřetelem k jeho administrativnímu vývoji v uvedených letech (1850 až

1960], přičemž je položen patřičný důraz na údaje statistické, zejména pokud jde o počet domů v okrese, vyčíslení půdy, počtu obyvatelstva a jeho národnostního a sociálního složení i zřetelů náboženských. Rovněž je kladen patřičný zřetel na zaměstnanecké poměry, na druhy povolání obyvatel a zejména na vývoj průmyslu a živnostenského podnikání. Pokud jde o zemědělství, je podán přehled jednotlivých druhů půd a osiv, jež na nich bylo vegetačně uplatněno, není zanedbána ani složka živočišné výroby v zemědělství. V celkovém přehledu o okrese je poskytnut vývoj železniční a autobusové dopravní sítě v rámci přehledu stavu silnic.

Výrazně je propracována kapitola týkající se vývoje dělnického hnutí a politického uvědomování obyvatelstva, což se projevovalo jednak ve stranické příslušnosti i v politických akcích dělnické třídy, zejména však při výsledcích parlamentních voleb.

Závěrečný odstavec úvodní kapitoly tvoří soupis literatury o okrese.

Analogickým způsobem se podává charakteristika jednotlivých obcí. U větších míst se uvádějí všechny jejich místní části, jež vznikly většinou z původních samostatných vesnic; cenné je, že se vždy uvádí datum jejich přičlenění k výsledné obci. Místopis měst je zpracován statisticky a sjeďuje, kdy bylo v kterém městě sídlo okresního úřadu, stejně tak jako i jiných úřadů okresního charakteru (např. berní úřad, oddělení finanční stráže, okresní četnické velitelství apod.) nebo sídlo advokátů a notářů. Statistický přehled má za základ úřední informace sestavené podle sčítání lidu v r. 1869, 1880, 1900, 1910, 1921, 1930 a 1950.

Ža nejčennější část informativního přehledu považují statistický přehled průmyslového a živnostenského podnikání. Jednotlivé obce v místopise přinášejí sdělení o tamních podnicích kovoprůmyslu, textilního průmyslu, obuvnického průmyslu i výroby spotřebního zboží. Není zanedbána ani složka podomácké výroby, jež byla pro horskou oblast boskovického politického okresu typická. U jednotlivých podniků, které jsou uváděny v době kapitalismu podle majitele, se podávají informace o jejich vzniku, o době jejich největšího růstu a zániku, eventuálně o převedení podniku na jinou firmu nebo do trustu. Pokud jde o vývoj zemědělského podnikání, uvádějí se zejména velkostatky a jejich zaměření hlavní i vedlejší, stejně tak jako výroba spotřebního a potravinářského zboží. Cenné je, že je moderním způsobem podán přehled o jejich převedení na velkokapitalistické podnikání, že není zanedbána informace o jejich parcelaci, stejně tak jako sdělení, jak na ně působila první a druhá zemědělská reforma.

Samostatnou kapitolku představují informace o kulturním životě v daném městě, popřípadě v obci. Uvádějí se informace o školství, o náboženském životě (příslušnosti k farnostem katolickým i nekatolickým), stejně tak jako přehled politického odrazu a sociálního složení, i o životě spolkovém, což je velmi důležité.

O Rájci se v této publikaci píše na str. 176—177, o Jestřebí na str. 163—164.

Závěrečnou kapitolku představují informace o místních památkách a o rodáčích, v čemž je třeba spatřovat mimo jiné i zřetele genealogické, na něž navazují údaje bibliografické a přehled literatury o daném místě.

Menší obce jsou charakterizovány většinou jen údaji geografickými a toponymickými a informacemi o stavu domů, obyvatel a o počtu hektarů půdy zpracovávané a obdělávané v zemědělství a v lesnictví, — není rovněž zanedbána složka politickohistorická, zdůrazňuje se kulturněpolitická činnost rodáků i kulturních pracovníků působících v obci. Připomíná se také den osvobození Sovětskou armádou a významnější památky dělnického hnutí i doklady k osvobozovacím bojům a k partyzánské činnosti.

[—js—]

Význam fondů okresních školních rad a výborů pro genealogii na příkladě okresní školní rady v Brně z let 1870—1905

Jdeme-li do pramenného studia genealogických vazeb u selských a městských rodů v 19. a ve 20. stol., zaujme naši pozornost mimo matrik farních (eventuálně později i okresních) úřadů materiál související s činností škol a školských úřadů, který lze mnohdy konfrontovat s materiálem duchovních správ, tj. z hlediska státního pohledu základního úředního demografického materiálu. Tak např. se zjistila ve farní matrice českoskalické školy rozpornost biografických údajů u Boženy Němcové se zápisy ve farní matrice ve vídeňském Alser-Vorstadt, kostela sv. Trojice (Dreifaltigkeitskirche), takže můžeme prohlásit, že se jmenovaná nenarodila v roce 1820 (tehdy byla jen pokřtěna), ale že je o dva roky starší. Proto je tento materiál rozhodně z hlediska demografického a biografického nezanedbatelný.

Povšimnuli-li jsme si dříve fondu okresního školního výboru Boskovice (1971), nyní máme možnost zpřístupnit informace i o brněnské školní radě z tohoto hlediska a zvýraznit zřetеле badatelskogenealogické, pokud jde o oblast tzv. občanského rodopisu.

Spisovna okresní školní rady v městě Brně z let 1870—1906 (dříve nesprávně nazývané německé okresní školní rady — NOŠR) obsahovala spisy všech školských záležitostí obecných i měšťanských škol na území města Brna, a to jak německých tak i českých. Okresní školní rada v Brně městě trvala od vydání školských zákonů po roce 1867, kdy péče o školy přešla z rukou církevních do státních, na základě zákona o okresních školních radách ze dne 22. 1. 1870. Činnost okresní školní rady v Brně trvala až do roku 1907, kdy byla v důsledku jazykových narovnání rozdělena na českou a na německou okresní školní radu.

Okresní školní rada v r. 1870—1906 za předsednictví starosty spravovala veškeré školství obecné i měšťanské v Brně, dočasně i školství mateřské. Po tuhém odporu německé městské správy byla teprve ve šk. roce 1881/82 zřízena první česká obecná veřejná škola, jež byla spravována rovněž touto školní radou, stejně tak jako všechny další školy, které v Brně postupně vznikaly. Navíc byly okresní školní radě zasílány informace o správě velké řady soukromých německých, převážně však židovských škol, stejně tak jako i relace o činnosti české Brněnské Matice školské, jež svým vlastním nákladem od sedmdesátých let 19. stol. vydržovala v Brně na různých místech české obecné školy a mateřské školky. Výrazné jsou rovněž zprávy o nadacích, které umožňovaly studium nemajetným žákům.

Spisovna byla původně skládána podle registraturního systému, jak vyplývá i z podacích protokolů a z indexů k nim do řady fasciklů věcně uspořádaných, které nebyly však nijak označeny číslicemi nebo písmeny abecedy. Na zadních stranách jednotlivých spisů byla však výrazně červeně napsána hesla (věcné skupiny) v němčině, většinou rovněž ve zkratce. Tento systém byl v provozu od počátku, tj. od roku 1870 až do roku 1905. Od 1. 1. 1906 byla zahájena nová manipulace podle samostatného spisového plánu. Od roku 1903 až do roku 1905 přestaly být spisy označovány hesly. Během trvání naší spisovné manipulace se vystrídalo několik registrátorů, což se odrazilo při nedůsledném dodržování některých věcných skupin (např. zpočátku byly pro každou školu používány samostatné fascikly). V neznámé době (mezi léty 1906 až 1930) došlo k přemanimulování věcně řazené spisovny v chronologickou řadu podle jednotlivých let do 82 balíků a 2 balíků dalších s tematickým řazením obsa-

hujícím materiál z počátku našeho století. Takto byla ztížena základní orientace v materiálu.

Pomocné knihy [podací protokoly a indexy k nim] jsou dochovány z let 1870—1905, avšak s velikými mezerami (chybí podací protokoly z let 1886—1904, indexy z let 1886—1902).

Spisovna byla naposledy uložena spolu s ostatními s městskými spisovnami v Brně v budově Mečová ul. 2, která byla postižena bombardováním dne 20. 11. 1944. Většina písemností byla zasypana v troskách domu a tím vlastně byla zachráněna před vyhořením. Po osvobození v květnu 1945 byla tato spisovna převzata do péče Archivu města Brna.

Při uspořádání fondu došlo k rekonstrukci původního věcného řazení, v němž převažují ponejvíce spisy týkající se učitelů a jejich personálií. Zachovaný materiál bylo třeba podrobit velmi podstatné skartaci. Byly vyřazeny spisy týkající se vyučování paušálů, účty jednotlivých škol za topení, za úpravu místností, žádosti o propuštění žáků ze škol nebo přijetí do školy před stanoveným věkem, popřípadě zprávy o přechodech žáků na jiné školy apod.

Fond okresní školní rady v Brně z let 1870—1905 je výrazný pro ocenění rozvoje školství v Brně uvedené doby, pro historii jednotlivých škol i pro dokreslení útlaku české národnosti v městě Brně. Jsou zde doklady o zřizování jednotlivých škol, o výuce velké většiny školních předmětů, o učitelských poradách, o stavu žákovských i učitelských knihoven, stejně tak jako o knihách pro chudé žáky. Sociální stránka života je dokumentována žádostmi o snížení školného, o podporách. Učitelská personálie obsahuje velmi cenný materiál k tomu, jak usilovali čeští učitelé získat pracovní příležitost v Brně, jež jim byla v mnohých případech odprátna. Učitelů a vyučovacího procesu se týkají jednak zprávy o učitelských konferencích, ale také zprávy o jejich povinnosti vojenské, o stipendiích a zprávy o učitelských způsobilostních zkouškách. Pokud jde o vlastní vyučovací proces, informují nás o něm jednak zprávy inspektorské, jednak relace hlavních ročních zpráv o stavu jednotlivých škol a dále souhrnné přehledy o výuce jednotlivých předmětů, např. češtině, náboženství a rovněž předmětů nepovinných. Výrazné jsou i zprávy týkající se jednotlivých oslav ve škole i mimo ni. Pro zajištění stavu zájmu města o budovy slouží celá řada zpráv týkající se budování nových školních budov nebo oprav a údržby. Zdravotnické péči na školách i mimo ni je věnován zřetel v konvolutu spisů o zdravotnictví a v institutě pro slepce. Do tohoto rámce spadají i informace o hygienické péči ve škole.

Souborně lze fond co do významu hodnotit jako velký materiálový přínos k dějinám školství v Brně i k městské kulturní historii a k osvětě, ke kulturní historii i k biografiím učitelů a k rodopisu.

Spisy seřazené podle jejich věcného charakteru se týkají školství všeobecně i konkrétně jednotlivých brněnských škol, zejména obecných, učitelských konferencí na obecných a na měšťanských školách, učebních plánů a konkrétně zpráv o výuce jednotlivých předmětů, žákovských přestupků, zdravotních opatření, zkoušek, žákovských výstav, školních pomůcek, školních knihoven, učitelských i žákovských, inspekčních zpráv celoročních přehledů prospěchu, o podpůrných školských spolcích, o nadacích, školských oslavách apod. Pokud jde o učitelskou personálii, byla dohromady seřazena skupina označená původně Lehr-Pers.-Hauptfasc. a Lehr.-Pers. Cumul., protože věcně splývají, šlo o vyjádření těžké záležitosti podle úvahy autora hesla.

Po zpracování pozůstává fond okresní školní rady v Brně z 11 pomocných knih a z aktového materiálu rozděleného do 102 inventárních čísel uložených v 55 krabicích.

(Literatura: Jaroslav Drimal, Archiv města Brna. Průvodce po fondech a sbírkách. Praha 1956, str. 88—89, můj inventář z roku 1976 v Archivu města Brna a inventář Vl. Buriana).

Jan Skutil

K výchově káránců podle záznamů K. Šmídka v roce 1843

Významný moravský pedagog a literární historik Karel Šmídek (1818 až 1878) ve svém deníku Cesta konaná v roce 1843 (srov. moji edici v Literárním archivu VIII/73 — IX/74, Praha 1978, str. 257—284) v kapitole o 15. září 1843 popisuje poměry v pražském ústavu pro nápravu káránců, většinou dětí z rodin, které se buďto rozpadly nebo rodiče opustily svoje děti, jež se pak octly v tomto zařízení (srov. str. 265). Vzhledem k tomu, že se i v následujících charakteristikách chovanců popisují i genealogické vazby a prostředí, jež dětem mělo nahradit rodinný domov, uveřejňujeme v překladě do češtiny Šmídkovy záznamy charakterizující chovance v roce 1843 v Praze:

Hoppe Vojtěch

... tento měsíc začíná potěšitelnými zprávami, než jaké dosud bývaly obyčejně. Hoši jsou vážněji naladěni a cítí se být přitahováni k lepšímu, pocítili účinky toho již sami od sebe, jejich svědomí se probudilo, ožilo a uvažují, i když ne vždy podle chování, přece téměř vždy po výkonu téhož nebývá žádných stížností, i když domovní správce nemá o nic pokárání hodného co oznámit, oni mně mnohé sdělí, to co považují za bezpráví. Jistě se u nás, zvláště v nestřežených chvílích zjevuje ten starý, prudký, umíněný a škodolibý Adam, přece se podrobují nařízenému ochotněji, jsou lhostejní k pochvaile a k pokárání a jeden k druhému je ochotnější.

(?) jsem našel jednou zarmouceného. Správce domu poslal jej pro něco do svého pokoje. Hoch viděl jablka za oknem, otevřel je, vzal jedno a schoval je a šel opět zpět. Tu si vzpomněl, že špatně jednal, dal jablko opět na své místo a nemohl se uspokojit a odpustit si, že to učinil, až i já jsem ho ujistil, že mu Bůh tuto chybu, protože se ji snažil hned napravit, odpustil; měl by z něho dokonce potěšení.

Hoppe Josef

Naříká si u mně, že je mu zatěžko velice zbavit se závisti. Vždy totiž kouká při jídle do talíře druhých a není-li nikdo ve světnici, vezme si kousek masa z hrnce a několik krajíčků chleba. Prosí mne o prominutí a radu, jak by to měl opět napravit. Mnohdy si stěžoval na nemravné sny, zdálo se mu, že z ústavu utekl a toulal se s tulákem. Pak ho popadne vždy mimořádný strach, načež se probudí a má radost, že tomu tak není. Podezření na sebeprznění se bohužel ukázalo pravdivé. Tito ubožáci tvorové vězí již od svého mládí v bahně neřestí, bylo to politickému (???) zprvu bude (???) sám do ústavu, až kam jej vedla (???), jistě je třeba dosíci v tomto bodě a s potřebnou energií tomu (???) jít vstříc. Dějinami chlapců učil jsem se znát zde v Praze bezejmennou bídu a zkaženost v prosté třídě lidí, současně však i pečlivé a uvědomělé poslání našich škol.

Hauser Leopold

Pohostil také svého bývalého kočího a podrobuje se stejně jako ostatní všem možným nedostatkům, jen aby pokud je to možné, mohl vše nahradit a ujišťuje často svatě, že se nedá nikdy svést a zlákat k nějaké krádeži. Budoucnost však musí ukázat, zda to myslí vážně.

Jerus Josef

Často to opakoval, že je mu v mé přítomnosti nemožné učinit něco zlého, jsem-li však pryč, je hned podrážděn a ve svém hněvu se nemůže

ovládnout, je mu tehdy vše lhostejné. Zatal pěsti a byl by mi leccos do-
znal, co dříve odposlouchal u soudů a výslechů, ale mohl by tak zaslou-
ženému trestu propadnout. Jeho pěsti nyní klesly a zdálo se, že v něm
zůstalo něco nedůvěry. Přímou a otevřeně se mně přece nepodívá do obli-
čeje. Podrobuje se svěhlavě většině nedostatků. Ku konci měsíce mne pro-
sil o povolení, aby mohl svému bratrovi darovat několik grošů ze svých
uspořených peněz.

Jern Jan

Když se jednou správce domu musel nutně vzdálit a u mně si uzavřel
(???), nevěděl až do té doby, když dveřní zámek odšrouboval a přes vý-
strahu a námitky obou dvou přece odešel ven a zámek opět upevnil. Jeho
fysiognomie ukazuje na první pohled zřetelně stopy zkaženosti. Byl-li od-
kázán do příslušných mezí, tak vzplane takovou zlostí i hněvem, že je
úplně bez sebe a chová se tak, jak jsme zvyklí to vidět u zuřivců.

[js]

Zpráva o jednodenním zájezdu do Litomyšle, Poličky, Bystrého a Svojanova

Dne 11. 6. 1977 byl uspořádán jednodenní zájezd za památkami Lito-
myšle, Poličky, Bystrého a Svojanova.

Za krásného počasí vedla trasa přes Svitavy přímo do Litomyšle. V
tomto městě výprava navštívila nejprve renesanční zámek pánů z Pern-
štejna s arkádami ze 16. stol. Prohlídka zámku byla velice důkladná, což
bylo způsobeno zasvěceným výkladem kastelánky, která výklad dokonce
rozšířila o záležitosti, které se normálně výpravám nesdělují. Prohlídka
zámku byla zakončena v zámeckém barokním divadle uměleckým vystou-
pením místního kvarteta, které zahrálo část Mozartovy „Malé noční hud-
by“. O architektuře zámku podal zasvěcený výklad doc. Mir. Putna. Po
prohlídce zámku se výprava zastavila před barokním chrámem, kde dr.
Jiří Plichta, který zájezd vedl, podal výklad o tamních památkách a o je-
jich staviteli Janu Alibrandim. Zbytek dopoledne byl věnován prohlídce
města. V poledne se výprava přemístila do města Poličky, kde si zvláště
prohlédla gotický chrám Jakuba Velikého a radnici na větším náměstí.
Po obědě se pokračovalo v cestě do Bystrého. Prohlídka tohoto městečka
byla velice důkladná, neboť výprava si prohlédla heraldickou výzdobu na
renesanční radnici, bývalý poutní chrám s heraldickou výzdobou na prů-
čelí (nově vystaven v roce 1722), dále heraldickou výzdobu na faře s erby
pánů z Martinic a z Bukůvky s letopočtem 1692. Výklad o rodu pánů z Ho-
henembsu, kteří obnovili kostel, podal opět dr. Plichta. V Bystrém se
účastníci zájezdu zastavili též před renesančním zámkem s fasádou s psá-
ničky. Zájezd byl zakončen návštěvou hradu Svojanova, který byl vysta-
ven ve 13. stol. Zasvěcený výklad o hradu podala dcera kastelána, která
výpravu hradem provedla. Kastelánův výklad se týkal heraldické výzdoby
(Salmové a Zárubové z Hustiřan). Závěr výkladu se zabýval polohou hradu
v krajině a lokalizací obchodní stezky, která vedla kolem. Výprava se vrá-
tila do Brna v 18 hodin.

Fr. Špírk

Několik historických poznámek z „Torstenické“ cesty brněnských heraldiků a genealogů

Letovice

— středověký hrad, který byl v držení pánů z Boskovic a z Lomnice, zde
byl přeložen do češtiny počátkem 15. stol. významný středověký ces-
topis Marko Polův Milion.

Vysoké Mýto

- jedno z nejvýznamnějších středověkých měst ve východních Čechách, ležící na staré (Trstenické) cestě z Prahy na Moravu. Přemysl Otakar II. osadu povýšil v roce 1264 na město, největší stavební ruch zde byl za Karla IV., kdy se zde vyvinula tři podměstí: Pražské, Litomyšlské a Choceňské. Vysoké Mýto hrálo značnou roli v době válek husitských, od roku 1421 bylo podobením, jménem Pražanů zde vládl orebita Diviš Bořek z Miletínka. Vysoké Mýto hrálo vojenskou roli i za války v roce 1866, po bitvě u Hradce Králové se zde usídlilo pruské vojenské a politické velení — Bismark, Moltke, král a korunní princ. Ve Vysokém Mýtu se narodil moravský buditel Alois Vojtěch Šembera, který odhalil nepravost Rukopisu Zelenohorského. Dále se zde narodili Josef a Hermenegild Jirečkovi, literární historik a právní historik.

Litomyšl

- hlavní budova ve městě je zámek, vystavený v 16. stol. Vratislavem z Pernštejna od italských stavitelů. V Litomyšli byla proslulá bratrská tiskárna. Význam Litomyšle pro český kulturní život se dovršil v době obrozené; působila zde M. D. Rettigová, v roce 1824 se v zámku narodil Bedřich Smetana, narodil se zde Zdeněk Nejedlý a kritik H. G. Schauer. Litomyšl je zobrazena v řadě spisů, především v Jiráskově Filosofské historii.

Pardubice

- zámek v Pardubicích je spjat s osudy české větve pánů z Pernštejna. Dnes je v něm muzeum a archiv. Proslul rovněž někdejší prvý pražský arcibiskup Arnošt z Pardubic (pohřben v Kladsku), který byl příbuzný staročeskému básníkovi Smilu Flaškovi z Pardubic.

Holice

- jsou rodištěm významného českého cestovatele dr. Emila Holuba, který v 90. letech přednášoval o svých cestách i v řadě obcí okresu Blansko. Dnes je v Holicích muzeum afrických kultur a dr. Holuba.

Hradec Králové

- krajské město, kdysi věnné město českých královen. Hradec Králové je znám tzv. Hradeckým rukopisem, památkou ze 14. stol., který obsahuje skladby ze života středověkého města, např. satiry na femeslníky a bajku o lišce a džbánu. V době národního obrození zde byla významná tiskárna Pospíšilova, která silně ovlivňovala i Moravu a Slovensko. Krátkou dobu zde dlel i Ludovít Štúr u Pospíšilů.

Poděbrady

- kdysi královské komorní město. Na náměstí je socha krále Jiřího z Poděbrad, který se zde podle tradice narodil, ač zkoumání poukazuje, že místo jeho narození je jiné. Pocházel z poděbradské větve pánů z Kunštátu. Byl českým králem v letech 1457—1471, za něho vyšlo poselství o mírovém uspořádání politických poměrů v Evropě. V roce 1964 byla tato jeho iniciativa slavena jako mezinárodní kulturní výročí z podnětu UNESCO. (—js—)

Heraldická instruktáž k připravovanému moravskému genealogickému slovníku ve Žďáře nad Sáz.

Dne 13. 10. 1973 se uskutečnilo setkání dr. Vlad. J. Sedláka, tehdy předsedy Genealogické a heraldické společnosti v Praze, s řešiteli slovníkových hesel moravského genealogického kompendia, a to v pracovně

okresního archivu ve Žďáře nad Sáz. Obsahem jednání bylo seznámení s problematikou stavby jednotlivých hesel a především konzultativní jednání, do jaké míry má být do hesel inkorporována heraldika. Bylo doporučeno, že u každé rodiny bude (pokud je znám) vyobrazen její erb a tento bude popsán v závěrečném odstavci o rodině.

K tomuto účelu dr. Sedlák provedl pro řešitele hesel odbornou heraldickou instruktáž: seznámil všeobecně se stávající českou heraldickou literaturou, kterou i kriticky ocenil, povšiml si literatury německé a francouzské, upozornil rovněž na nejnovější způsob číselné klasifikace rodokmenů a podal návrh, jak popisovat erby, diplomatickým způsobem, od zhora dolů a heraldicky, upřesnil dělení a popsal základní heroldské figury i jednotlivosti částí štítu, povšiml si barev znaků a jejich zvláštěného provedení. Součástí instruktáže byla i aplikace kresebnosti.

[—js—]

František Mokřý

**V ý v o d a r o z v o d rodiny Mokřých z Nížkova č. 54
(okr. Žďár nad Sázavou)**

I:

František Mokřý

3. 10. 1891 Žďár n/Sáz. 136

manželka:

Emílie Krčalová

31. 5. 1897 Žďár n/ Sáz. 143

16. 10. 1960

I. B

Marie Mokrá, prov. Březinová

27. 8. 1886 Žďár n/Sáz. 136

12. 10. 1933 Hamry n/Sáz. 2

manžel:

Alois Březina

6. 9. 1879 Hamry n/Sáz.

9. 1. 1943

I. C

Alfons Mokřý

29. 7. 1889 Žďár n/Sáz. 136

24. 10. 1891

I. D

**Růžena Mokrá,
prov. Stražovská**

30. 7. 1902 Žďár n/Sáz. 136

1. 1. 1976 Brno

manžel:

František Stražovský, Šlapanice

17. 12. 1893 Šlapanice u Brna

II:

Jakub Mokřý

21. 4. 1855 Nížkov 37

24. 10. 1906 Žďár n/Sáz. 136

manželka:

Marie Hrubá

7. 9. 1865 Nížkov 54

7. 2. 1945 Brno, Březinova 44

II. B

Mikuláš Mokřý

1849 Nížkov 37

19 Záborná 7

manželka:

Anna Foltová

1844 Záborná 7

9. 7. 1926 Záborná 7

II. C

Adolf Mokřý

1852 Nížkov 37

6. 11. 1894 Nížkov 37

manželka:

Marie Černá

III:**Jakub Mokrý**

23. 7. 1820 Nížkov 37

9. 7. 1890 Nížkov 37

manželka:

Anežka Musilová

15. 1. 1826 Nížkov 50

15. 10. 1887 Nížkov 37

IV:**Vojtěch Mokrý**

17. 4. 1776 Nížkov 37

1860 Nížkov 37

manželka:

Marie Wasserbauerová

IV. D**Marie Mokrá**

30. 6. 1778

IV. F**František Mokrý**

19. 1. 1784

IV. H**Jana Mokrá**

14. 5. 1788

IV. K**Josefa Mokrá**

17. 3. 1795

V:**Martin Mokrý**

12. 10. 1745 Nížkov

manželka:

Kateřina Kleinbenešová

V. C**Terezie Mokrá**

28. 4. 1759

V. E**Magdalena Mokrá**

19. 3. 1765

VI:**Vojtěch Mokrý**

17. 4. 1724

manželka:

Kateřina Havlíčková

III. B**Marie Mokrá**

18. 8. 1806

III. C**František Mokrý**

24. 1. 1808

IV. B**Mathias Mokrý**

4. 1. 1771

IV. C**Štěpán Mokrý**

25. 12. 1773

IV. E**Mikuláš Mokrý**

15. 11. 1780

IV. G**Marie****Anna Mokrá**

1. 6. 1786

IV. J**Martin Mokrý**

7. 10. 1790

V. B**Jan (Bartoloměj)
Mokrý**

31. 3. 1748

V. D**Anna Mokrá**

28. 4. 1759

VI. B**František Mokrý**

1. 10. 1719

VI. C**Jan Mokrý**

4. 5. 1721

VII:**Martin Mokrý**

12. 11. 1691

manželka:

Mariána

VII. C**Jakub Mokrý**

7. 7. 1680

VII. E**Vojtěch Mokrý**

14. 4. 1698

VIII:**Řehoř Mokrý**

manželka:

1. Alžběta

2. Mariána

IX:**Gregor Mokrý**

manželka:

Justina

VI. D**Kašpar Mokrý**

5. 1. 1727

VII. B**Vít Mokrý**

2. 6. 1674

VII. D**Urban Mokrý**

27. 4. 1685

VII. F**Jiřík Mokrý**

4. 4. 1705

VIII. B**Voršila Mokrá**

17. 10. 1666

a další

V ý v o d vedlejší linie I. generace Mokrých**I. B****Marie Mokrá, prov. Březinová**

22. 8. 1886 Žďár n/Sáz. 136

12. 10. 1933 Hamry n/Sáz. 2

manžel:

Alois Březina

6. 9. 1879 Hamry n/Sáz. 2

9. 1. 1943 Hamry n/Sáz.

D ě t i :

Alois Březina

15. 9. 1910 Hamry n/Sáz.

manželka:

Marie Švomová

11. 6. 1915 Rendlíček-Březí 38

František Březina

24. 11. 1911 Hamry n/Sáz. 2

manželka:

Marie Tůmová

19. 5. 1908 Slaný

Antonín Březina

1918 Hamry n/Sáz.

1918 Hamry n/Sáz.

Jiří Březina

12. 12. 1919 Hamry n/Sáz. 2

manželka:

Věra Klusáčková

4. 1923 Najdek

V ý v o d : vedlejší linie II. generace rodiny Mokřých

II. B

Mikuláš Mokřý

1849 Nížkov 37

19 Záborná 7

manželka:

Anna Foltová

1844 Záborná 7

9. 7. 1926 Záborná 7

D ě t i :

Aloisie Mokrá, prov. Halíková

1873 Záborná 7

1956

manžel:

Josef Halík

1869

1955

Marie Mokrá, prov. Touřarová

1877 Záborná 7

26. 7. 1910 Arnolec 1

manžel:

Josef Touřar

31. 1. 1865

26. 6. 1927

Anna Mokrá, prov. Zimová

Alois Mokřý

1881 Záborná 7

28. 10. 1918 U. S. A.

manželka:

Bačkorová

Potěhy

Adolf Mokřý

1882 Nížkov 37

1908 Jilemnice

II. C

Adolf Mokřý

1852 Nížkov 37

6. 11. 1894 Nížkov 37

manželka:

Marie Černá

D ě t i :

**Marie Mokrá,
prov. Frühbauerová**

21. 7. 1880 Nížkov 37

21. 3. 1947 Nížkov 37

manžel:

Václav Frühbauer

1873 Macourov

6. 1. 1924 Nížkov 37

Několik poznámek k ústní tradici v rodové genealogii

V rámci genealogického zkoumání archivních pramenů má rovněž význam interpretace rodových tradic, zejména o původu a o příchodu rodin z jiného prostředí do míst, kde žijí nyní.

Na jednu z nich jsme v souvislosti s Schwarzovým zkoumáním archíválií ukázali ve Vlastivědné ročenice okresního archivu v Blansku (1977, 75—76); největší potíž je však při interpretaci místních jmen, zejména z cizího jazykového prostředí v našem. S tímto případem jsme se setka-

li právě u výkladu původu rodiny Jaklovy. Dr. S. Petrin nás upozornila, že v okolí Mnichova není obec Lanzendorf (podle Andreova Handatlasu), Filzhofen podle jejího názoru není zřejmě nic jiného než Vilzhof v obci Strausdorf u Ebersbergu (nikoli Filzhofen). — Maria-Lanzendorf je sice v Dolních Rakouscích, ale v Bavorsku poblíž Tittlingu severně od Passova je Lanzendorf.

Analogická situace je i u rodiny Stražovských, která podle rodové tradice pocházela z Polska, konkrétně asi z Krakova, odkud přišla na Moravu. Zde existovala rodina Straszewských, podle níž je pojmenována jedna z hlavních ulic na památku starosty Floriana S. Archivními doklady tato rodová tradiční skazka podepřená není, naše doklady zjištěné Fr. Stražovským jsou od počátku minulého století u rodiny, jež přešla do Šlapanic u Brna již z Prostějova, a jejíž vývod zestručněně podáváme.

František Stražovský, zahradník a domář v Prostějově, vzal si za ženu Magdalenu, dceru Jakuba Orlíka, rolníka z Bedřichovic, a měli syna Jakuba Stražovského (nar. 29. 4. 1828 ve Šlapanicích, zemř. 5. 1. 1892 tamtéž), pekaře ve Šlapanicích, jenž měl za choť Mariánu, roz. Frullovou (nar. 1. 11. 1829 v Bošovicích, zemř. 30. 6. 1891 ve Šlapanicích). Byla dcerou Vojtěcha Frulla, učitele v Bošovicích a jeho ženy Kláry, dcery Jana Richtra, učitele v Křenovicích.

Pekař Jakub Stražovský měl se svou choť tyto děti: Marii (1856 až 1927), Teresii (nar. 1857), Františka (nar. 10. 9. 1858, zemř. 22. 1. 1940), Antonii (1860—1938), Jenovéfu, Jakuba (1863—1944), Matyldu (1866—1942), Dorotu, Theodora a Karolinu. Manželka Františka Stražovského (1858 až 1940) byla Josefa, roz. Plotěná (nar. 20. 3. 1863 Šlapanice, zemř. 7. 10. 1926 tamtéž); tito se stali zakladateli nové šlapanické rodiny Stražovských.

Další zajímavou rodinou mající tradiční vzpomínkovou pověst o příchodu z ciziny (z Itálie), jsou Ronzani. Alois Ronzani, který s ing. Pelcem stavěl trať na Vlárský průsmyk, se narodil v roce 1820 (sr. Brankovice, MNV svatební kniha z let 1844—1938, str. 12 k roku 1849) a oženil se s Mariánou, dcerou Františka Chalabaly z Brankovic. Rodiny jejich potomků žijí u nás dodnes.

[—js—]

Jan Skutil

Víno v české slovesnosti

(Prof. Fr. Kleinovi dedicatur)

Genealogie má velmi blízko i k poznání řemeslné výroby, neboť mnohá řemesla se dědila tradičně z otce na syna nebo na zetě, po domě, po zákupu apod. Věnovala-li se na Blanensku pozornost vinařství v práci Rostislava Vermouzka (Vinařství na Blanensku), kterou připravilo Vlastivědné muzeum v Blansku v roce 1971, je jistě namístě povšimnout si reflexe vína i v naší poezii regionální i celonárodní, k čemuž chce přispět tato glosa.

Vinařská symbolika se dostala do řady heraldických znaků městských a nevyužíváme, že i ráječský znak je ve spojitosti s nářadím potřebným při vinařské práci. Nejvýraznější je tomu u znaku Dietrichštejnů. Také při zájezdech členů brněnské pobočky se na vinařské otázky často naráží.

Víno se stalo od dob raněhistorických jedním z nejkulturnějších, nejrozšířenějších i nejmilovanějších nápojů, našlo nespočetněkrát i svoje zobrazení umělecké, ať již v projevech slovesných, či výtvarných, a to od samé antiky až po naši přítomnost. Setkáváme-li se s reminiscencemi na víno v klasické antické literatuře řecké i římské, je-li nespočetná řada parabol i realistických vyprávění o víně a vinařství v bibli, je-li v krásné světové

literatuře od nejstarší doby zobrazována jako nejtěžší fyzické úsilí práce na vinici, je pochopitelné, že i česká slovesnost od svých raně románských počátků musela se setkat a vyrovnat s tematikou ve spojení s vinařstvím i s vínem.

Pravděpodobně nejstarší zmínky o víně a o vinařství v naší slovesnosti najdeme ve staroslověnských překladech biblických textů pořízených u nás ve velkomoravském období Konstantinem a Metodějem v druhé polovině 9. stol.; tyto byly postupně převáděny nejprve živým slovem, v dalších stoletích i písemně do podoby staročeské, neboť přímá souvislost mezi překladem staroslověnským a staročeským zdá se být dnes již plně prokázána. Mezi každoroční evangelní čtení patřila nejen parabola s výchovným zaměřením o dělnících na vinici páně, ale i vyprávění o svatbě v Káni Galilejské; s motivy transmutačními a transsubstančními se středověký feudál stejně jako poddaný stýkal bezprostředně, aniž by o nich podstatněji uvažoval do 15. stol. Tyto otázky právě ve spojení s vínem se staly předmětem velmi závažných sporů středověku a raného novověku, církve s jejími antagony, což vše našlo odraz nejen v naší literatuře latinské, nýbrž i české, štitným a Husem počínaje.

Leč vraťme se zpět od filosofie k reálnému popisu vinařské práce, od reformace k období christianizačnímu: drobné reminiscence na víno nacházíme již v prvé staroslověnské legendě o knížeti Václavovi a vůbec ve všech legendách václavského cyklu od 10. stol., od této památky se v literatuře českých zemí zobrazení vína reflektuje ve dvou liniích, v moralistní a v metafysické a hagiograficko-nábožné podobě. Kosmova Kronika ze 12. stol. zdárně slučuje obě tyto dvě linie, mluvíc na jedné straně velmi kurzoricky o písních nesličných (jistě ve spojení i s vínem, litujeme, že je autor nezaznamenal), jednak pražský děkan připomíná reminiscence na svoje studia v Lutychu na katedrální škole, a dále pak vzpomíná velmi přísné zákony Břetislava II. proti všem neřestníkům jistě i ve spojení s alkoholem, na druhé straně se pak zmiňuje o víně v souvislosti s památkou Václavovou a Vojtěchovou i s přijetím křesťanství za Bořivoje.

Zajímavé je, že po celé Evropě rozšířený minesang zdomácnělý v našich zemích od konce 12. stol., vrcholící za Přemyslava II. a Václava II., netěžil v lyrické poesii podstatněji z motivů světských spojených s holdováním vínu, zatímco pozdější literatura renesanční tyto motivy podstatně zpracovávala; otázka je tím zajímavější, že oba směry vyšly z vinorodých krajů, onen z Provence, tento z Itálie. Jokulátoři, žertéři a žakéři byli uchovateli lidové slovesnosti, ale ani Tito, pokud známe naše předlucemburské a lucemburské lyrické básnictví, nám nedochovali zajímavější stopy po ohlasech vína v české středověké gotické literatuře.

Nejvíce se s reminiscencemi na víno v souvislosti s alkoholickými poklesky setkáváme v naší předhusitské literatuře v Hradeckém rukopise, a to v jeho satirách a v Desateru. V souvislosti s výkladem pátého přikázání se píše o následcích obžerství, v satíře o sladovníkovi se tepou neřesti plynoucí z tohoto povolání. Vrcholu zájmu o víno v předhusitské české literatuře se dosahuje v mystickém Sváru vody s vínem se silným zřetelem satirickým, jenž představuje mysticko-náboženskou disputaci rámcovanou středověkými poetickými pravidly o přednostech a nedostacích obou nápojů.

V době Karla IV. se v českých zemích rozšiřuje pěstování vinné révy, a to i jednak v okolí Mělníka, jednak na jižní Moravě. Bohužel s touto záslužnou činností není spojena žádná soudobá větší básnická skladba, našla však ohlas v druhé polovině minulého století v básnické tvorbě Nerudově a Čechově, jednak v Nerudově Romanci o Karlu IV., jednak ve fantastic-

kých skladbách Čechových, v tzv. broučkiádách, v nichž jsou podány výlety sladu- a vínamilovného měšťáka 19. stol. do století 15., do doby husitské a na Měsíc.

Kult vína našel však ohlas v české literatuře doby renesance, především v překladech Boccacciova Dekameronu, který v 15. stol. pořídil Hynek z Poděbrad (1452—1492), autor Májového snu. Ve starší lyrické slovesnosti předrenesanční se setkáváme jen málo s reminiscencemi na účinky vína v některých latinsko-českých, tzv. makaronských studentských skladbách, ale celé české středověké literatuře se nepodařilo zobrazit a oslavit víno a alkohol umělecky tak výstižně, jak se to podařilo literatuře antické nebo klasické lyrice 19. a 20. stol. Ani staročeské drama si nevšímá vína, účinků a rozkoší spojených s ochutnáváním vín, i když např. staročeský Mastičkář líčí zdařile veselé řemeslnické prostředí s mnoha typickými svéráznými lidovými rysy.

Protože i renesanční tvorba a počátky barokního písemnictví vlivem náboženských směrů, jež jim udávaly ráz — v prvním případě to bylo jednak česko-bratrství a kalvinismus, v druhém vítězná jezuitská kultura protireformační — byly převážně orientovány k zobrazení posmrtného života a snažily se morálně působit na čtenářstvo své doby, v předbělohorském českém písemnictví se setkáváme s ohlasem účinků vína především ve tvorbě Mikuláše Dačického z Heslova (1555—1626), v jeho všeživotními zkušenostmi oplývajícími Paměťmi, jednak v některých lyrických skladbách Šimona Lomnického z Budče (1552—1623). Je-li v pobělohorské literatuře zmínka o víně, je to především v souvislosti s náboženským mystickým zabarvením a posláním vína, jak se to jeví v tvorbě Bedřicha Bridela (1619—1680) aj.

Umělecké zobrazení vína, jeho účinků, následků, veselí a radostí spojených s jeho popíjením, se v české literatuře však nejvýstižněji zobrazilo až ve slovesnosti 19. a 20. stol.

Ani klasicismus konce 18. stol. se v české literatuře plnoprávně neuplatnil, a také ohlas motivů spojených s vínem je v tomto literárním období velmi málo zastoupen. Zato však v romantismu se setkáváme s naší tematikou již častěji, což je jistě ovlivněno zvýšeným zájmem o ústní lidovou slovesnost a zejména o národní písně, v jejichž duchu vznikaly umělé lyrické skladby, jednak ve spojení s celosvětovým proudem anglického byronismu a s ohlasem anglických Burnsových pijáckých a veselých skladeb v celé evropské literatuře.

Lidové písně všimaly si vína poměrně hodně, a to zejména v těch oblastech, kde se víno popíjelo nebo produkovalo, zejména na moravském Slovácku. Také různé průpovědky, ponaučení a žerty jsou mnohdy ve spojitosti s těmito otázkami a v minulých dobách jsme se často setkávali s pořekadly nebo s nápisy na stěnách venkovských hostinců, např. Piju já, nebo Vínečko bílé, Pij a umřel atp. V některých případech šlo o přímo reklamní soutěž mezi jednotlivými druhy vín a jejich výrobci o přizvání zákazníka. Leč od této problematiky — od té nejprostší nápisové reklamní literatury, která nacházela uplatnění v našich zemích již od počátku minulého století, se opět vrátíme ke klasickému zobrazení vína v naší moderní české slovesnosti.

Byla to skupina Puchmajerova, první novočeská básnická škola, která hleděla na život poměrně veselými očima a snažila se nalézt v jeho pozemských krásách dostatek motivů pro umělecké zachycení; také s motivy ve spojení s vínem se setkáváme v Puchmajerových básních, ve verších Jana Nejedlého i v některých dramatech Thámových. Reminiscence na víno nacházíme i v básnických překladech Jungmannových, v některých jeho původních lyrických skladbách, obdobně i v pozdější době v lyrických

úvahách Máchových; reminiscence na víno jsou zřejmé v jeho Máji a také v dramatické tvorbě Tylově (1808—1856), zejména v jeho Strakonickém dudákovi (1847 premiéra, tisk 1858), kdežto v tvorbě jeho dramatického učitele V. Kl. Klicpery (1792—1859) je reminiscenci na víno nepoměrně méně, ač i Divotvorný klobouk (1821) představuje nám milovníka, který až téměř trubadurským způsobem se dovede vyznat ze své lásky i k tomuto nápoji.

Daleko větší zájem, a pochopitelně také větší ohlas motivů, spojených s vínem lze spatřovat v české literatuře generace májovců reprezentované především Janem Nerudou (1834—1891) a Vítězslavem Hálkem (1835 až 1874). V Nerudově básnické tvorbě jde především o ohlasy historické, např. jeho Romance o Karlu IV. z Balad a romancí nebo některé básně z Prostých motivů přinášejí řadu námětů o víně, kdežto u Nerudova vrstevníka Vítězslava Hála si všímáme jen drobných reminiscencí v jeho některých lyrických básních z vojenského prostředí (např. jde o báseň Rekruti z Hálkových Balad a romancí), ale také ve venkovské próze, např. v některých ukázkách v jeho Muzikantské Liduše (1861).

Nejklasičtějším zobrazitelem vína ve druhé polovině minulého století v české literatuře byl bezesporu Jaroslav Vrchlický (1853—1912), jenž zejména v ohlasech na literaturu antickou, středověkou, románskou a ve svých překladech z lyriky italské, francouzské a španělské vzdal kouzlu vína jeden z největších holdů v českém básnictví vůbec. Poměrně méně motivů nacházíme ve vsi jeho tvorbě původní, obdobně jako u jeho generačního druha J. V. Sládka (1845—1912), slavovatele velkých širýchrodných lánů a úspěšného překladatele Burnsa i některých jeho písní pijáckých a veselých zpěvů venkovských. Z básníků školy národní proslul příklonem ke krásám přírody i jejích plodů všech, tedy i vína, Svatopluk Čech (1846—1908), jenž vkládal rozměrné i veselé příběhy spojené s požíváním vína do svých epických příběhů ve skladbě Ve stínu lípy (1879), a vzpomínky na hodokvas a veselí kolem vína jsou i ve skladbě historického zaměření Václav z Michalovic (1882) i v Čerkesu aj. (1886), o víně jsou zmínky v jeho fantastických vzpomínkách spojených s pozoruhodnými cestami pana Matěje Broučka na Měsíc (1888) a do 15. století (1888).

Z Čechových skládek, v nichž autor mistrně líčí účinek vína, se sluší zmínit se podrobněji o vyprávění krejčíkově ze souboru básnických povídek Ve stínu lípy, v němž je několik velmi typických a krásných veršů v souvislosti s tematikou o víně, z nichž některé uvádíme:

Mnich uherský mne blíže Tokaje
náprstkem vína prastarého hostil —
sám svatý Štěpán révy k němu rostil —
na širém světě také nezraje.

Tot bylo věru jako z nebes květů
a prška perel nádherného vznětu
kypící oheň, purpurové blesky —
a každá krůpěj v ceně granát český.

Obdobné, téměř kouzelné verše v téže básnické skladbě jsou pak i v závěru; nelze jich nevzpomenout, vždyť tak znamenitě vystihují vinařskou tematiku:

„V klášteře mešká dobrý host
a budí čírou veselost.

Okénko jeví v oknu v záři
 a za ním květu šeptá květ,
 ač nestojí to v breviáři,
 přec na chůře to mumlá ret,
 i k varhan se to druží tónům:
 Vinum bonum! Vinum bonum!
 A zvony hlaholí to zvonům:
 Vinum bonum! Vinum bonum!“

Mistrem zobrazení motivů v souvislosti s vínem v české poesii devadesátých let je beze sporu Karel Toman (vl. jménem Antonín Bernášek, 1877—1946), autor především pěti útlých básnických skladeb *Torzo života* (1902), *Melancholická pouť* (1906), *Sluneční hodiny* (1913), *Verše rodinné* a jiné (1918) a *Měsíce* (1918), v nichž téměř ve všech se setkáváme s motivy vína; na tyto pak navazují dvě další *Hlas ticha* (1923) a *Stoletý kalendář* (1926), který je ze všech nejzajímavější. A právě skladby, v nichž básník vzpomíná na svůj slunný pobyt ve Francii a v Provincii evokují nejkrásnější vzpomínky z milované země, do níž Toman rád přicházel, aby se vždy s nostalgií v srdci vracel zpět do vlasti. Mnohé jeho verše vděčí za svůj původ právě autorovu okouzlení z francouzského vína, v jiných vzpomíná na bezstarostné toulky zpříjemněné pitím francouzských vín. U Tomanova generačního druha Fráni Šrámka (1877—1952), autora *Těla* (1919), *Stříbrného větru* (1910) a jiných překrásných sbírek poesie i prozaických prací je dotek vína v básních jen okrajový, kdežto motivy vína v tvorbě moravskoslezského antipoda obou Petra Bezruče (1867—1958) zaujímají v jeho tvorbě, a to jak ve Slezských písních, tak i v jeho básních pozdějších, zejména pak v básních tematicky se vztýčících k jižní Moravě, jedno z nejpřednějších míst. Připomeňme Bezručův Kyjov, ale i básně s hornickou tematikou, v nichž se rýsuje únik z hořké skutečnosti právě ve víně a v alkoholu.

Z mnohých veršů Bezručových jakoby zněla ozvěnou jeho slova flegmatickosti a společenské dezerce ze sociálního i národnostního útisku na lěšínsku a na Ostravsku — nechť se zpijem rudým vínem, před Těšínem, za Těšínem...! Na tuto strunu Bezručovy lyriky navázal František Sokol Tůma (1855—1925) a zejména Vojtěch Martínek (1887—1960), kteří oba zobrazili společenský únik v alkoholu a ve víně jako následnou reakci na smutnou přítomnost.

Naprosto jiný je však Bezručův záběr na víno v jeho básních tematicky patřících do okruhu jižní Moravy, k nimž vlastně úvod tvoří báseň *Kyjov*, jež se stala sbučastí Slezských písní a jež líčí bezstarostné veselí a klid i duševní vyrovnanost opodstatnělou dobrou ekonomickou situací bohatých sedláků na moravském Slovácku, jež je symbolizována větami: „vždy veselo v Kyjově bylo — vždy veselo v Kyjově bude!“ Nejvýraznější svůj vřelý vztah k vínu vyjádřil však Bezruč v dalších verších téže básně zobrazující jednak slovácký temperament, jednak svůj vlastní životní optimismus i znalosti z ochutnávání a pití vína, v čemž byl nedostižný v kruhu svých přátel nejintimnějších:

„Tak jako to táhne z vonných rév,
 tak jako ty kypíš, má sloko,
 tak hoří ta slovácká, ohnivá krev,
 tak ret pálí a srší oko.“

Básně z jižní Moravy ze třicátých let, které byly zprvu vydány bibliofilně, líčí rovněž životní uspokojení, jež je v souvislosti s vínem s požitky z vína. Těchto básní jsme si podrobněji povšimnuli v publikaci Jižní Morava a Petr Bezruč 1867—1967 [Mikulov 1967], zde jen chceme připomenout, že Bezruč tak markantně spojoval jižní Moravu a víno v jeden pojem, že hranice jižní Moravy viděl tam, kde přestává růst víno a jižní Moravu — „zemi révy a slunce, zemi žárnou“ — nazval svou láskou.

Básníci české dekadence Jiří Karásek ze Lvovic (1871—1951) i realističtější Karel Hlaváček (1874—1898) v souvislosti s holdem noci vzdali v mnohých svých verších i dík vínu; s ohlasem vinařské tematiky se setkáváme místy i u Otokara Březiny (1868—1929), i když většinou v symbolických obrazech ve spojení se zobrazením tematiky náboženské, místy i u Antonína Sovy (1864—1928), zato však více a upřímněji u jeho duchovního i formálního moravského pokračovatele, předčasně zesnulého brněnského básníka Josefa Chaloupky (1898—1930), jenž v několika lyrických básních vzdal hold vínu a zachytil šťastné chvílky ve spojení s ochutnáváním vína. I tento básník popsal vinorodý kraj na jih od Brna a své dojmy z cest do Francie, kde rovněž se setkal s vínem.

Svoje dojmy z vín dalmatských zachytil i brněnský prozaik a básník předválečné generace Josef Uher (1880—1908), jenž v lyrické básni v próze Terrano nazvané podle značky jižního vína, zachytil bezstarostné chvílky prožité na slunném jihu v Abbazzii, kde se léčil z těžké tuberkulózy plic a ledvin. Obdobně je postavena i jeho další báseň v próze Velkokníže mrtev, ve které se vypráví o společnosti, která se lhostejně staví ke všemu, když je opojena jižním vínem, jižním sluncem a společenskými rozkošemi.

Všichni čtyři významní čeští básníci z období mezi dvěma válkami Jiří Wolker (1900—1924), Vítězslav Nezval (1900—1958), Konstantin Biebl (1898—1951) i František Halas (1901—1949) stali se mistrnými a snad přímo klasickými zobraziteli této tematiky stejně tak jako František Hrubín i Jaroslav Seifert.

V poesii Wolkerově se setkáváme s ohlasem vína nikoli v jeho lyrice, jež je sice značně bohatá na plastické básnické zobrazení jeho vlastních prožitků a dojmů, nýbrž spíše v epice, v baládách. Nejlépe jsou jeho motivy spojené s vínem zachyceny v Baladě o námořníku, jejíž některé verše jsou plné duchové i jazykové krásy a nabývají na vrcholu při plastickém znázornění společenských událostí ve spojení s užitím vína. Některé jeho výrazné verše citujeme:

V přístavní krčmě v Marseilli
každému sklenku nalej.
Děvčata černou svatozář okolo očí tu mají,
každému hostu na klín nasedají
a při skleničce skleněné
všechny jsou za frank — jen jedna ne.

Okolo stěžňů noc se tmí,
Mikuláš vstoupil do krčmy:
Holahou, děvčata, nalezte mī,
za týden budu v překrásné zemi,
týden jak víno hrdlem proběhne
a věrná žena doma přijme mne.
Sklepnice víno nalévá,
sklepnice na něj se zadívá — — —

Uvedený úryvek jsme citovali jednak kvůli tomu, že jde o obdiv českého básníka cizímu přímořskému prostředí, jednak kvůli tematice, již vy-
broušeně s vínem zobrazuje a zejména kvůli plastickým obrazům a meta-
forám, jichž je možno užít v souvislosti s obdivem vínu, mnohé metafory
jsou jedny z nejkrásnějších v české poetice vůbec, např. týden jak víno
hrdlem proběhne aj.

Současník Wolkerův a pokračovatel v díle Bezručově Ondra Lysohor-
ský (vl. jménem dr. Ervín Goj, nar. 1905), jehož při vstupu do literatury
pozdravil sám F. X. Šalda, zanechal ve svém díle silnou stopu reminiscencí
na víno, které znějí tím měkčeji, neboť jsou psány v lašském nářečí, jež
chtěl básník povýšit na spisovnou řeč. Motivy ve spojení s vínem nejpl-
něji zaznívají v jeho básni Kělich (ze sbírky Aj lašské řeky plynu do
moře, 1958):

Odstaw kělich čežkeho wina.
Widzim w nim plačky celeho swěta,
plakane w tej samej hodzińe.
Neżwělnhě ćisic jazyków społėnych prachėm śachet,
ńerozespjėwo ćisic oči zabitych bjėdu.
Nėspėlni śe ćisic proznych nocy bez spańo.

Nech zdřaje wino, jak zdřaje čas.
Dozřaje w slńcu swėdómio kėlich,
kėry wśecy chytńėmy pėlny ku kraju,
milijńy spjėwajucych robotnych ruk kėlich jedźiny:
kwitnucy swėt.

Obdobného zaměření je i Lysohorského báseň psaná v době exilu za
druhé světové války v Buchaře v roce 1942 nazvaná Fantazyja nad proz-
ným kělichém, jež v poslední strofě je vyznáním touhy po jakostním víně
vyjádřením povzbudivými slovy takto: „Ostatni roz nalěj mi wina [znám
jeho bucharské dary a s bohém bazary a kary] a minari bez muezzyna“.

Podařilo-li se dvěma představitelům básnické generace mezi dvěma
válkami zobrazit v přední řadě účinek vín, jejich současník František Halas
kromě těchto motivů dovedl ještě upoutat svoji pozornost na nepřiroze-
nější pohled na vinice a na vinařskou práci:

Den zástěrkář už vtrh i do vinice
jako by jinde neměl toho dost
choulí se réva v závoj ruměnce
ten nestyda jí sahá na nahost
V odkrytém listí blýská lýtko ženy
a tepla října krvaví náruč
trhaný hrozen všecek rozduřněný
jak dětský ret svá zrnka napučí
Naposled slunce stráž chce pomazlit
hřbitovní něžnost je to bezmála
troufá si věrnost listím zašustiti
betlémská sláva stejně šeptala
Vinice zpustla, bdí tam smělec smělý
strach
kostnatý čahoun jde z chlapíka
Bodlák Hodovník zkajicnělý
však furiantsky si připích stehlíka

Rovněž Vítězslavu Nezvalovi se podařilo vzdát vínu hold co nejméně nejvčetnější zejména v Básních noci (1930), připomenem i některé jeho motivy z Edisona (1928), básnickou sbírku Z domoviny (1951), v níž se vyznává ze své lásky k rodnému kraji, ke skalám, k dělnému lidu i k vinicím. Ji-homoravské vinařské oblasti se ve své lyrice dotkl i Jaroslav Seifert, a to ve sbírce Slavík zpívá špatně (1926), Poštovní holub (1929), Ruce Venušiny (1936) a ve sbírce S oblázky hroznů (1945—1949).

Ani prozaici nezůstali vínu a vinařství příliš mnoho dlužni. Byl to především v ji-homoravské oblasti Josef Sekera (nar. 1897), který věnoval ji-homoravským vinařům zajímavý román Vinaři (1930, přeprac. 1954), jenž se dočkal zasloužilého ohlasu.

V krátké úvaze o tom, jak se víno reflektovalo v českém písemnictví, nelze podat obraz úplný do všech detailů, lze jen nastínit ústřední zájem, směry a ohlas u nejvýznamnějších představitelů naší literatury v chronologickohistorickém sledu. Ani o vínu a vinařství v českém písemnictví však rozhodně dosud ještě nebylo řečeno poslední slovo.

Zpráva o rukopisné práci Rájec-Jestřebí, Dějiny města

Kolektiv autorů vzal na sebe velmi nesnadný úkol, jestliže se uvolil napsat dějiny města, které se až do roku 1960 vyvíjelo nejen ve dvou samostatných obcích, ale v minulosti dokonce i pod různými feudálními pány. Hranice středověkých panství a statků vymezovaly začasťe prostory, jenž byl hospodářským, kulturním a etnografickým celkem, jehož život byl centralisticky svádn do sídla panství a tudíž uzavřen spoluprací se sousedícími cizopanskými statky. Tak tomu bylo i u osad Rájec a Jestřebí, které, ač odděleny od sebe jen řekou Svitavou, měly přesto každá rozdílný charakter. Jestliže Rájec byl sídlem panství a jeho správy a tudíž měl charakter řídicího centra, tu naproti tomu Jestřebí bylo vzdálenou vesnicí od černo-horského středu panství a mělo proto charakter okrajové části hospodářského celku. Na těchto dvou rozdílných charakteristikách založili autoři se zdarem svůj výklad. Jestliže v popisu dějin Rájce převažuje líčení správních a průmyslových záležitostí s exkursy po stavebních památkách a do kulturního života na zámku, tu v líčení dějin Jestřebí převažuje podrobný plnohospodářský obraz, který vhodně dokresluje život obou obcí, protože půdní podmínky jsou u obou obcí tytéž.

Po krátkém zeměpisném úvodu a seznámení s dosavadní literaturou, což je nutné pro uvedení do tématu, přistupuje Jan Skutil k vylíčení středověkých dějin Rájce a Jestřebí, nevynechává sice pravěk a protohistorické údobí, ale pomíjeje nálezo- vé detaily, které mohou zajímat jen odborníky, omezuje se na zjištění širších krajinných funkčních podmínek, které vyvovaly založení obou osad právě v těchto místech. Tato kapitola je vedena tak, aby bylo zjištěno vyzrávání funkce Rájce jako hospodářského centra až na úroveň, která se už rovnala potřebné základně, na níž se už mohl dále rozvíjet hospodářský a ekonomicko-podnikatelský růst i určitá kulturní nadstavba po třicetileté válce za Salmů.

Ekonomickému růstu za Salmů je věnována druhá kapitola dějin Rájce do r. 1848, která má klíčový význam, neboť ukazuje vytvoření místního železářského a keramického průmyslu ve spojení s těžbou dřeva v rozsáhlých lesích, tedy vzájemně se doplňujícího výrobního společenství takové intenzity, že se jeho rezidua promítala do místního hospodářství ještě za předmnichovské republiky dávno po zániku doby feudální. Ustupuje-li v této kapitole poněkud do pozadí popis rájecké polní a živočišné produkce v závěrečném období feudalismu, tu je plně nahrazen

vyličením soudobého hospodaření v Jestřebí, v němž Vrastislav Grolich podává detailní obraz v neobvyklé intenzitě pohledu.

Třetí kapitola zobrazuje dějiny Rájce a Jestřebí v období od zrušení feudalismu 1848 do vymaňení se Čech a Moravy z politického a hospodářského celku habsburské monarchie r. 1918. Miloš Trapi vyrovnává se tu se ctí s úkolem ukázat tvorbu předpokladů k celkové proměně životního charakteru Rájce a Jestřebí ve dvacátém století, tentokrát už bez zábran z hranic dominií. Vedoucí silou zůstává tu šalmovský kapitalizovaný hospodářsko-průmyslový velkostatek s novými odvětvími výroby, i však také stále ještě ovlivňující — většinou negativně — politický a kulturní život v podzámčí, vedle něho se však už formuje maloburžoazní podnikání s vlasní ideologií a vlastním ekonomickým zaměřením. Určitou zaostalost lidu přemohl rozvoj místního školství a osvětová činnost místních spolků, takže došlo k rozvoji řemesel i zemědělství, majícímu určitou záštitu v nových finančních ústavech a v případě zemědělství také v družstevnictví. Vedle toho uplatnil se však i vliv nové politické síly, sociálně-demokratické strany, která tu v kraji s početnou dělnickou vrstvou zaměstnanců četných průmyslových podniků mohla zapustit pevné kořeny a vyvolat revoltující dělnické hnutí, budoucího nositele dalšího vývoje.

Vyličení následujícího dalšího vývoje v letech 1918—1945 podnikl Ivan Štarha, jenž ukazuje hospodářské a výrobní dění v obou obcích a jejich modernizační výstavbu se stálým zřetelem na místní politický život jako odraz celostátních proudů. I v tomto místním líčení obráží se díky obratnému zpracování látky střetávání přežívajícího starého světa s feudálními kořeny, reakčních buržoazních stran a pokrokových sil, které v celostátním dění vedlo k Mnichovu a k protektorátu. I. Štarha zachycuje důsledky těchto událostí, příliv obyvatelstva ze zabraného pohraničí, růst odporu vůči okupantům, vznik partyzánského hnutí a konečně i osvobozující příchod Rudé armády.

V posledních dvou kapitolách spojují se všichni autoři, aby spojenými silami se zdarem zobrazili místní průběh socializace polní, živočišné a průmyslové výroby pod vedením Komunistické strany Československa. Jsou připomínány rámcové směrnice, které tehdy probíjával Klement Gottwald se svými spolupracovníky a tak se tu zračí dobře všechno ono dění té doby od své pochopitelné počáteční konzervativní nedůvěry ke všem reformám přes prvotní neúspěchy až k žádoucímu cíli v ideích strany a k novému rozvoji už spojených obcí Rájce a Jestřebí na základech socialistické ekonomiky a národního, družstevního i komunálního podnikání. Jako v předcházejících kapitolách, ani tu nezapomněli autoři na nadstavbu hospodářského dění, totiž na kulturní účast v místě a jeho socializaci. Popis grandiózního rozvoje v místě vede pak autoři v závěru ke konstatování, že v krátké době od sloučení Rájce nad Svitavou s Jestřebím v r. 1960 do dneška bylo v nové obci vybudováno snad více než za celý dějinný vývoj obou obcí, takže revoluční přeměny ovlivnily všechno dění v obci a zapůsobily i na proměnu vzhledu jak jejího, tak i krajiny.

Autoři přistoupili ke zpracování látky zřejmě velmi dobře připraveni. Ve znění textu obráží se komplexní znalost starší literatury, na niž jsou sice všude odkazy, avšak jejíž údaje nejsou přejímány bez kritického zhodnocení. Tato literatura, z valné části kronikářského charakteru, by ovšem nestačila ke zpracování tematu v onom moderním pojetí, jaké se tu jeví. Tu musel pomoci navíc archivní výzkum, který teprve dal možnost napsat marxisticky poučené statí, poskytující pohled na dějiny Rájce a Jestřebí z hlavních aspektů historického materialismu. Předložená práce

kolektivu autorů nezapomíná zdůraznit ony momenty, kdy dochází v místě ke konfliktním situacím v důsledku srážky pokrokových tendencí s „myšlením po staru“, a na rozdíl od staršího kronikaření popisuje hospodářsko-výrobní stav v obcích v jednotlivých obdobích chápajíc, že je v něm základ všeho ostatního dění. Výsledkem je dostatečně plastický obraz místního dění s částečným rámováním do širších krajových a popřípadě i zemských souvislostí, vytvořený nikoliv jako těžké vědecké dílo, spíše jako téměř populárně-vědecký přehled, ovšem přehled vysoké náročnosti se zachováním veškeré akribie historické práce a při tom poutavý a srozumitelný i nehistorikům.

V závěrečné fázi práce na předkládaných dějinách Rájce a Jestřebí byla mi dána možnost prostudovat surový preelaborát a zaujmout k němu své stanovisko. Proto mohl jsem už dříve upozornit na některé drobné nedostatky, vytknout širší čtenářské obci nesrozumitelná místa, kde bylo nutné uvést některé skutečnosti známé sice historikům v regionu, ale nikoliv historikům vzdáleným dané oblasti, a zvláště pak žádat, aby byla práce oproštěna posledních zbytků úzce místního kronikářského pojetí a více zaměřena na funkční příčiny vzniku a trvání Rájce v souvislosti s obhospodařováním většího krajinného celku. Autoři skutečně také ještě přepracovali některé části a podnikli značné závěrečné úpravy rukopisu.

VI. Jan Sedlák

O B S A H :

Statí:	Str.
Miroslav Chlebek, Znak města Rájec-Jestřebí	3
Historickomístopisné údaje o Rájci a Jestřebí	7
„Genealogie“ místního jména Rájec-Jestřebí	9
Jan Skutil, Genealogické vazby v románových kronikách Petra Jilemnického	10
Vratislav Grolich — Břetislav Tríska, Dvůr Svěslav a jeho držitelé	19
Jan Skutil, Z Rájce na Veveří	25
Jan Skutil, Několik setkání s Vincencem Šťastným ve třech generacích. (Příspěvek ke genealogii moravských učiteckých rodin)	33
Zprávy — recenze — drobné články	47
Vývoj genealogie a heraldiky v českých zemích, především na Moravě v posledním desetiletí {js}	47
Heraldici a genealogové k 60. výročí VŘSR {Mir. Chlebek}	51
Věra Šujanová, Rada laika laikům při postupu v genealogické práci. (Ke genealogii čtyř rodin v Habřích, okr. Žďár nad Sáz., obec Stražek)	51
K životnímu jubileu dr. Vl. Nekudy, CSc. {js}	60
Heraldická vycházka dne 25. 8. 1977 {Vilém Walter}	62
Heraldika a genealogie na XIV. rakouském historickém kongresu {js}	63
Historický místopis Moravy a Slezska 1848—1960, sv. 5 {js}	65
Význam fondů okresních školních rad a výborů pro genealogii na příkladě okr. školní rady v Brně z let 1870—1905 {js}	67
K výchově káránců podle záznamů K. Šmídka v roce 1843 {js}	69
Zpráva o jednodenním zájezdu do Litomyšle, Poličky, Bystrého a Svojanova {Fr. Špírk}	70
Několik historických poznámek z „Trstenické“ cesty brněnských heraldiků a genealogů {js}	70
Heraldická instruktáž k připravovanému moravskému genealogickému slovníku ve Žďáře nad Sáz. {js}	71
František Mokřý, Vývod a rozrod rodiny Mokřých z Nížkova č. 54 {okr. Žďár nad Sáz.}	72
Několik poznámek k ústní tradici v rodové genealogii {js}	75
Jan Skutil, Víno v české slovesnosti	76
Zpráva o rukopisné práci Rájec-Jestřebí — Dějiny města {Vlad. J. Sedlák}	83

Heraldická a genealogická ročenka

Vydal Městský národní výbor v Rájci-Jestřebí a Genealogická a heraldická společnost v Praze, místní pobočka v Brně. K vydání připravila redakční rada: PhDr. Jan Skutil, CSc. (vedoucí redaktor), Arnošt Mokřý, prom. fil. Vratislav Grolich, ing. Miroslav Chlebek (který je autorem výtvarného řešení publikace). Recenzoval PhDr. Jan Chaloupka. Povolení k tisku vydal odbor kultury Jm KNV v Brně č. 164/78 ze dne 24. 5. 1978. Vytiskl Tisk n. p. Brno, provoz 57 Blansko, Vodní ulice. Distribuce MěstNV Rájec-Jestřebí a GHS — pob. Brno (vedoucí -jednatelka V. Šujanová, Břilovice nad Svit., okr. Brno-venkov, Kozlíkova 525).